T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR SANAT DERGİSİ'NDE SUNULAN ALEVİLİK

HACER TUNA
2501090953

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MEHMET DALKILIÇ

İSTANBUL – 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR SANAT DERGİSİ'NDE SUNULAN ALEVİLİK

HACER TUNA
2501090953

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MEHMET DALKILIÇ

İSTANBUL – 2011

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalında 2501090953 numaralı HACER TUNA'NIN hazırladığı "PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR SANAT DERGİSİNDE SUNULAN ALEVİLİK" konulu YÜKSEK LİSANS/ ~~DOKTORA TEZİ~~ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 07/12/2011 ÇARŞAMBA günü Saat:09:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ....kabulü......................'ne* OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
DOÇ.DR.MEHMET DALKILIÇ	Kabulü	
PROF.DR.FAHRİ KAYADİBİ	KABULÜ	
PROF.DR.ABDULAZİZ BAYINDIR	KABULÜ	
PROF.DR.MAZLUM UYAR	KABULÜ	
YRD.DOÇ.DR.M.KAZIM GÜLÇÜR	KABULÜ	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
Tel:0212 440 00 00 –14221 – Fax: 0212 440 03 40

ÖZ

Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde Sunulan Alevilik, Hacer Tuna.

Araştırma giriş, üç bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, Aleviliğin tanımına yer verilerek, Alevilik ile ilgili kavramlara yer verilmiştir. Ayrıca Anadolu Aleviliği'nin nasıl ortaya çıktığı hakkında da bilgi verilerek Alevilik tarihi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazıları çerçevesinde, Alevilik ile kavramlar ele alınarak Alevi tanımlamalarına yer verilmiş, böylece kendilerini nasıl tanımladıkları belirtilmiştir. Ayrıca tarihlerine de değinilerek, Hz. Ali, Pir Sultan Abdal ve diğer tarihi kişileri hakkında ki bilgilerine de yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise yine Pir Sultan Abdal Kültür ve Sanat Dergisi yazarlarının görüşleri çerçevesinde dini ritüellerine yer verilmiştir. Ayrıca Aleviler için sorun olan Diyanet ve Zorunlu Din Dersi mevzuları hakkındaki görüşleri de belirtilmiştir.

Araştırmanın sonucunda ise, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazarlarının görüşleri arasındaki, benzerlikler ve farklar ortaya konulmuş ve araştırmanın kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

The Alawism has been presented in Pir Sultan Abdal Culture and Arts Magazine, Hacer Tuna.

Our study has consisted of three sections; introduction, three chapters and conclusion. In the introduction we informed about the subject, the purpose and the method of this study.

In the first chapter, we have discussed the definition of Alawism and the notions about it. Also we have indicated how Anatolian Alawism arised and mentioning about its history.

In the second part, we have exhibited the definitions and the concepts of Alawism within the framework of articles, in Pir Sultan Abdal Culture and Art Magazine, so that we indicated how they define themselves. In addition referring to their history, we have informed about Hz. Ali, Pir Sultan Abdal and the other historical people.

In the third chapter, as part of the review of authors of Pir Sultan Abdal Culture and Art Magazine some religious rituals have been emphasized. Also we have indicated their thought about The Presidency of Religious Affairs and about obligatory religion lessons on which they have some matter.

In the final chapter of the study, the resemblances and the differences among the authors of Pir Sultan Abdal Culture and Arts Magazine have been considered and the study has been briefly evaluated.

ÖNSÖZ

Alevilik, yazılı kaynakların yetersizliği ve konunun ortaya net bir şekilde konulmamasından dolayı Türk toplumunun üzerinde sıklıkla tartıştığı konulardan birisi olmuştur. Aleviler de dâhil her kesim Aleviliği kendine göre ele almakta ve tanımlamaya çalışmaktadır. Ancak bu konuda çok farklı doğru ya da yanlış birçok anlayış bulunmaktadır. Onları doğru şekilde anlamanın yöntemi onların kendilerini dile getirdikleri yayın organlarına başvurmak olmalıdır. Bu sebeple araştırmamızın konusunu *"Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde Sunulan Alevilik"* oluşturmaktadır.

Araştırmamız bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Aleviliğin tanımına yer verilmiş, Alevilik ile ilgili kavramlar irdelenmiş ve Aleviliğin tarihsel süreci işlenmiştir. İkinci Bölümde, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde yer alan yazılar çerçevesinde Aleviliğin tanımı, tarihsel süreci ve Aleviliğin tarihi ile önemli kişiler ele alınmıştır. Üçüncü Bölümde, yine Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde yer alan yazılar çerçevesinde Aleviliğin Dini ritüellerinden bahsedilmiş, Diyanet ve Zorunlu Din Dersi Mevzuları hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Sonuçta ise araştırmamız sırasında elde ettiğimiz neticeleri özetlemeye çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanması esnasında yardımlarını esirgemeyen, yönlendirme ve değerlendirmeleriyle çalışmama katkı sağlayan sayın danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç Bey'e, konuyu seçmemde yardımcı olan sayın hocam Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara Bey'e, dergilerin teminin de yardımcı olan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği genel merkezine, özellikle Önder Aydın Bey'e ve çalışmam boyunca fedakârlık gösteren ve üzerimden desteğini hiç esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Bakırköy 2011
Hacer TUNA

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser.
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız.
Bsm:	: Basım.
C.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
D.İ.A.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
ed.	: Editör.
haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazreti.
İBAV:	: İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı.
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
km.	: Kilometre.
Ltd. Şti.	: Limited Şirketi.
M.Ö.	: Milattan Önce.
OMÜ.	: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
ö.	: Ölümü.
Örn.	: Örnek.
Röp.	: Röportaj.
s.	: Sayfa.
Say.	: Sayı.
Söy.	: Söyleşi.
thk.	: Tahkik.
v.d.	: Ve diğerler yazarlar.
Yön.	: Yönetici.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI METODU

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU

XVI. yüzyıl Anadolu'sunda sazıyla, sözüyle Alevi düşüncesini anlatan, simge şahıslardan Pir Sultan Abdal adına birçok dernek kurulmuştur ve bu dernekler bugün Alevi-Bektaşi dernekleri içerisinde en çok tartışılan derneklerdir. Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri'nin geçmişi 1960'lı yıllarının ortalarına, kökeni de Banaz Köyü Kültür ve Turizm Derneği'ne dayanmaktadır. Sadece Banazlıların üye olabildiği dernek, 1978-1980 iktidarının Kültür Bakanlığı'nda bazı Alevi şahısların da yardımıyla Banaz'da bir anıt ve bu anıtın açılışıyla birlikte 1979 ve 1980 yıllarında iki defa Pir Sultan Abdal Şenlikleri düzenler.[1]

Banazlı öğretmen Gazi Torun tarafından kurulan bu dernek, 12 Eylül 1980 tarihinde askeri yönetimce kapatılır. Aradan 10 yıl geçtikten sonra Banazlılar, yine sadece Banazlıların üye olabildiği Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'ni bu kez Ankara'da, 1990 yılında kurmuşlardır. Bir yıl sonraki genel kurulda üye yazımı konusunda eleştiriler gelince, derneğin tüzüğü değiştirilerek Alevi kültürünü benimseyen ve Pir Sultan'ı seven herkesin derneğe üye olabileceği belirtilmiştir.[2]

Diğer Alevi derneklerini gelenekçi ve tutucu olmakla suçlayan, kendileri de onlar tarafından Alevi kimliğini küçümsemek ve eski ideolojik anlayışı sürdürmekle suçlanan Pir Sultan Abdal Derneklerinde ateistlerden kürtçülere, sosyalistlerden aşırı sol bölüngü mensuplarına kadar pek çok anlayıştan insanlar bulunmaktadır.[3]

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin amacı tüzüğün ikinci maddesinde belirtilmektedir. Buna göre: "Pir Sultan Abdal'ın yaşamı ve felsefesi doğrultusunda sosyal, kültürel çalışmalar yapmak, başta Anadolu Alevi kültürü olmak üzere, tüm kültürleri yaşatmak, geliştirmek ve yaymanın yanı sıra, de-

---

1 İlyas Üzüm, **Günümüz Aleviliği**, İstanbul, İsam, 1997, s. 43.

2 Cemal Şener, **Şeriat ve Alevilik**, İstanbul, Ant Yayınları, 1995, s. 103.

3 Üzüm, **a.e.**, s. 43.

mokrasi, laiklik ve insan hakları gibi değerlere sahip çıkmak" amaçlanmaktadır.[4]

Araştırmamızın konusunu da Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin yayın organı olarak Haziran 1992 tarihinde yayın hayatına başlayan ve Haziran 2006 tarihinde son bulan "Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde Sunulan Alevilik" oluşturmaktadır.

Alevi öğretisi üzerine yazıların, tartışma ve bakış açılarının dile getirildiği bir yayın organı olan Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi Aleviler'de yaşanan kültürel, siyasal ve dini sorunların tartışıldığı bir platformdur. Dergi aynı zamanda Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin bakış açısının ve çalışmalarının da yer aldığı bir yayın organıdır.[5]

Haziran 1992 tarihinde iki ayda bir olarak yayınlanmaya başlayan Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin 1 ve 25. sayılarda Pir Sultan Abdal Derneği adına sahibi Murtaza Demir olmuştur. 1. sayıda derginin genel yayın yönetmeni olan Ali Balkız, derginin çıkış amacını şöyle belirtmektedir: "… biz devrimcilere, demokratlara, sosyalistlere düşen acil görev; barışa, insan haklarına, demokrasiye, hakların kardeşliğine sahip çıkmak ve bunun mücadelesini vermektir. Dergimiz Pir Sultan Abdal bu mücadeleye küçük de olsa bir katkıda bulunmak amacıyla çıkmaktadır."[6]

Dergi Haziran 1993 tarihinde 7. sayısı ile ikinci yılına girmiştir. Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin 8. sayısı ise Temmuz 1993 Sivas olayları[7] nedeni ile "Katliam ve Cenaze Sayısı" olarak düzenlenmiştir.[8]

---

4 Haydar Gölbaşı, **Alevi-Bektaşi Örgütlenmeleri,** İstanbul, Alev Yayınları, 2007, s. 87.

5 Hasan Harmancı, **"Alevi-Bektaşi Yayınları"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-2000, Say.41, s. 47.

6 Ali Balkız, **"Çıkarken",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1992, Say. 1, s. 3.

7 2 Temmuz 1993 tarihinde Pir Sultan Abdal Kültür Derneği tarafından Sivas'ta organize edilen Pir Sultan Abdal Şenlikleri esnasında Madımak Oteli'nin yakılması sonucunda 33 yazar, ozan ve düşünür ile 2 otel çalışanının hayatlarını kaybetmesi ile sonuçlanan olaydır. Detaylı bilgi için Bkz: Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1993, Say.8; Ali Balkız, **Bir Gece Buruciye**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 27; Kendal Doğan, **Neden Sivas?**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 31; Öner Yağcı, **"1993'ten 1999'a Sivas Katliamı"**,

11. sayısı ile 3. yılına giren Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi on bin civarında tiraja ulaşmıştır. Bu rakamlardan hareket ederek derginin amacına ve işlevine en iyi şekilde yerine getirilmediği ve okuyucularının hemen hemen tümüyle Pir Sultan Abdal felsefesine inanmış insanlar olduğu ancak derneğin ve derginin ulaşması gereken asıl kitlenin Pir Sultan Abdal'dan, Laiklikten, demokrasi değerlerinden habersiz yaşamakta ya da bu doğrultudaki düşünceleri kulaktan dolma bilgilerle sınırlı olan örgütsüz ve bilinçsiz milyonlar olduğu belirtilmektedir.[9]

Dergi her ne kadar iki ayda bir yayınlanmaya başlasa da 12. sayıdan itibaren bu, tam bir düzen içinde olmamıştır. 12. sayı Haziran-1994'te çıktıktan sonra 13. sayı ancak Ocak-1995 tarihinde yayınlanabilmiştir.

18. sayı ile birlikte dergide bir nöbet değişimi olmuştur. Uzun süre dergide genel yayın yönetmeni olan Metin Turan ve Yazı işleri Müdürü Metin Kuzugüdenlioğlu'nun yerine Hasan Basri Özbey gelmiştir. Derginin 18. sayısının yayın kurulu, "düzenli, daha canlı ve kapsamlı, referans niteliğinde, sorunlara çözüm öneren, fikir üreten, her sayıda belli bir konuda dosya hazırlayarak, o konuda yoğunlaşan bir dergi yayınlamayı" hedeflemekte ve derginin ilk başlarda 2 aylık periyotlarla, Ocak 1997 tarihinden itibaren de aylık periyotlarla yayınlanacağı açıklanmıştır.[10] Fakat 1997 tarihinde sadece 3 sayı dergi yayınlanmıştır.

Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 39; Lütfi Kaleli, **"Türkiye'nin Yüzkarası Katliamlar"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 45; Aydoğan Yavaşlı, **"Öldük mü Yoksa?"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 49; Aydın Çubukçu, **"Sivas'ı Unutmamak"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 52; Ali Yılmaz, **"Sivas Davaları"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 55; Vecihi Timuroğlu, **"Sivas Olayları Üzerine Bir Deneme"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 59; Hidayet Karakuş, **"İnsanlığın Yolu Uzun, Çok Uzun"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33, s. 65.

8 Ali Balkız, **"Pir Sultan Silahmış",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1993, Say. 8, s. 1.

9 **Yazı kurulu**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak-1994, Say. 11, s.1.

10 **Sunuş,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs/Haziran-1996, Say. 18.

19. sayı ise "Sivas Olayları"nın 3. yıldönümü nedeni ile bu sayısını ağırlıklı olarak ölenleri anmaya ve bu vesileyle laiklik sorununu tartışmaya ayırmıştır. 21. sayıda derginin sayfaları 48'den 64 sayfaya çıkarılmış, ayrıca bir sonraki sayıda hangi dosya konunsun yer alacağı belirtilerek okuyuculara ve yazarlara bilgi verilmiştir.

Derginin 22. sayısının dosya başlığı "İnsan Hakları ve Demokrasi" konusunda Demokratik Alevi Örgütlenmelerinin ve siyasi yelpazenin solunda yer alan partilerin genel başkanlarının görüşleri okurlara aktarılmıştır. [11]

Basın yayın sekreteri Abdullah Kaygısız, 23 ve 24. Sayılarında "8 Yıllık Kesintisiz Eğitim" konusuna geniş kapsamlı görüşlere yer ayrıldığını belirlemekte ve bunun nedenini de şöyle açıklamaktadır:

> "Bilindiği gibi ülkemizin gündemi aylardır 8 Yıllık Kesintisiz Temel Eğitim tartışmalarına sahne oldu. Sonunda eksiği ve gediği ile birlikte kesintisiz 8 yıllık eğitim yasası çıktı. Yasanın çıkması, ülkedeki eğitim düzenine fazla bir şey getirdiğini söylemek mümkün değil. Eğitim denince doğal olarak öğretmen ve eğitim programları akla gelir. Son yıllarda özellikle 1980 yılından sonra iş bulamayan, eğitimden uzaktan yakından ilgisi olmayan kişiler veya kişilere öğretmenlik görevi verildiği bilinmektedir. Özellikle dinsel kökenli kurumlardan mezun olanlar, eğitim alanını işgal etmişlerdir. Böylece eğitimin ilke ve hedefleri saptırıldı. Geleceğimizin güvencesi olan gençlik vatandaş bilinci ile donatılması gerekirken, ***kul*** veya ***ümmetçi*** renge boyandı. Oysa ki, öğretmenlik, doktorluk, eczacılık, mühendislik gibi teknik bir meslektir. Pedagoloji, Psikoloji, sosyoloji özellikle öğretim tekniği ve metodunu bilenlerin işidir. Bu kavramlardan yoksun kişilerin eğitimci olamayacakları apaçıktır. Bu bakımdan Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilk yapacağı işlerin başında; eğitim ve öğretimi gerçek sahipleri olan öğretmenlere bırakmasıdır. İkinci önemli problem, program ve

[11] **"İnsan Hakları ve Demokrasi",** Şubat/Mart-1997, Say. 22, s. 2.

> ders kitaplarının çağdaş bir yapıya kavuşturulmasıdır. Özellikle eğitim ve öğretimle ilgisi olmayan bürokrat, yöneticiler eğitim alanından ivedilikle uzaklaştırılmalıdırlar. Kısacası eğitim bu süzgeçlerden geçirilmedikçe 8 yıllık kesintisiz eğitim amacına varamaz. Dergimizin bu sayısını değerli bilim adamı ve eğitimcilerin bu konuda geniş kapsamlı görüşlerine ayırmamızın nedeni budur."[12]

Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi 25. sayısı ile 5. yılına girmiştir ve bu sayıda dergi ile ilgili temel ilke ve hedefler saptanmıştır:

1. Dergi iki ayda bir yayınlanacak, fakat ekonomik koşullar el verdiğinde ayda bir çıkarılacak.
2. Dergi Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin temel ilkelerine bağlı kalarak, bilimsel yazılara yer verecek.
3. Dergi hiçbir siyasi görüş ve partinin yandaşlığını yapmayacak.
4. Merkez yürütme ve yayın kurulu olarak, dergiye en az bir yazı yazılacak ve Genel Başkan bu ilkenin dışında tutulacak
5. Dergiyi zamanında çıkarmak ve en kısa zamanda okuyucuya yetiştirmek temel hedef olacak.
6. Toplumsal ve güncel olaylara yer vererek gündemden düşmemeye özen gösterecek ve belli günlerde özel sayılar çıkarılacak.
7. Dergide Dernek şubelerinin çalışmaları ve etkinlikleri duyurulacak.

26. sayıda derginin Pir Sultan Abdal Kültür Derneği adına sahibi Necati Yılmaz olmuştur ve genel yayın yönetmeni olan Ali Balkız, bundan sonraki sayılar da derginin nasıl yol alacağını açıklamıştır. Buna göre 26. sayı ile beraber her sayıda bir ana konu olarak " Ayın Dosyası" bulunmuş ve ağırlıklı olarak bu konu işlenmeye başlanmıştır. Dosya konusunun ne olacağını olanaklı olduğunca, bir önceki sayıda duyurulacağını belirten Ali Balkız, bunun

[12] **Sunuş**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1993, Say. 7.

amacının " dosya konusunu mektupla kendilerine bildirdiğimiz yazar dostlarımız dışında, ihmal ettiğimiz, ulaşamadığımız, adresini saptayamadığımız yazarlarımızın, ayrıca okuyucularımızın da, konu ile ilgili olarak, düşünme, araştırma ve yazmalarını sağlamaktır" şeklinde açıklamaktadır. Derginin yine "iki ayda bir" yayınlanarak bu periyodun asla bozulmayacağı ve yayınlanacağı ayın ilk haftası içerisinde okuyucusuna ulaştırılacağı bildirilmiştir.[13] Fakat bu periyot da tam olarak sağlanamamıştır.

Yine 26. sayıda Balkız; derginin bir sav, bir teori, bir kavga dergisi olacağı ve "Aslında siz de Müslümansınız" söylemiyle Aleviliği asimile etmeyi amaçlamış saldırıları göğüsleyip, " Aslında biz de Müslüman'ız" söyleminde ifadesini bulan, Türk-İslamcı kurnaz, hilebaz, teslimiyetçi, işbirlikçi anlayışı deşifre edeceği belirtilmekte ve "Dergimiz Önce Demokrasidir" demektedir.[14]

Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi' nin her türlü gericiliğin karşısında olduğunu söyleyen Ali Balkız, 27. sayıda; Prof. Dr. İrene Melikoff, Fakir Baykurt, Esat Korkmaz, Lütfi Kaleli, Ahmet Refik, Nejat Birdoğan, Turan Eser, Ali Sümer, Ali Yıldırım, Ali Balkız, Etem Xemgin, Yağmur Say ve Nasuh Barın farklı bakış açıları ile bir bütün oluşturduklarını ve Prof. İlhan Arsel, Prof. Çetin Yetkin, Hıfzı Topuz, Dr. İsmail Engin, İsmail Metin, Gülizar Kılıç ve Cemal Şener' in yazı ailesine katıldıklarını bildirmiştir.[15]

28. sayı ile birlikte Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin yazar kadrosuna Ulaş Dinçer, Safiye Karaer, Hıdır Ali Bingöl, Servet Demir, Faik Bulut, Rıza Algül, Cemal Şahin, Cengiz Gündoğdu ve Celal İnal katılmıştır.

Derginin 30. sayısında; Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde Alevilik anlayışı ve devlete bakışı farklı olan yazarları bir arada görmenin

---

13 Ali Balkız, **"Nerede Bir Hızır Paşa Varsa Orada Bir Pir Sultan Mutlaka Vardır"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1998, Say.26, s. 1.

14 Balkız, **a.e.,** s. 1.

15 Ali Balkız, **" Hacca Gitmek Dünyayı Gezmektir, Bir Gönül Ele Geçir ki İş Odur"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27, s. 1.

mümkün olacağı fakat bu farklılığın görülebilmesinin ancak ihanet çizgisinde olmayanlarla olanaklı olacağı belirtilmiştir.[16]

Ahmet Yaşar Ocak "Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik Araştırmalarında Tarihi Bozma, Yaklaşım ve Tarihsel Perspektif Yanlışlıkları" başlıklı yazısı ile Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'ne ilk kez konuk olarak 30. sayıdan itibaren derginin yazarlarından biri olmuştur.

Balkız, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin 36. sayısının önceki sayılardan farklı olduğunu, bu sayının geleceğe bir "belge" olmasını istediklerini ve bunun için de "Genel Kurul'a Doğru" özel sayısını yaptıklarını belirterek, bu sayıdaki yazıların, derneğin ortak görüşlerini yansıttığını bildirmiştir.[17]

37. sayısı ile 8. yılına giren Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin 2 yıl sonunda Genel Kurul sonucu çalışma organlarında değişikliği yaşanarak bu sefer derginin dernek adına sahibi daha önceki sayılarda genel yayın yönetmenliği yapan Ali Balkız olmuştur. Ali Balkız'ın yerine Genel Yayın Yönetmenliği'ne ise İlhan Cem Erseven getirilmiştir.

38. sayıda derginin önceleri 4000 adet basıldığı, şimdi ise baskı sayısının 2000'e düşürüldüğü belirtilmiştir. Bunun nedeninin de dernek şubelerinin dergi konusunda üzerlerine düşeni yapmamalarından kaynaklandığı belirtilmektedir.[18]

Derginin 41. sayısında, ilk sayısından bu yana geçen süreci gözden geçirilerek bugüne kadar yayınlanmış yazıların fihristine ve dosya konularına yer verilmiştir. 42. sayıda yayın kurulu sunusunda 41. sayıda yer alan "Anadolu Tasavvufunun Yetimleri Aleviler" adlı Hakan Yavuz' a ait yazının yayın yönetmeninin incelemesinden geçmeden dergide yer aldığı belirtilerek; "kuşkusuz, dergimizin künyesinde de belirttiğimiz gibi, her yazıdan ve o ya-

---

16 Ali Balkız, **" Siz Dışarıdan, Siz İçeriden Nasıl Yıkarsınız Şu Aleviliği",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29, s. 1.

17 **Sunuş**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat-2000, Say. 36, s.1.

18 **Sunu**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-2000, Say. 38, s. 2.

zıda ileri sürülen düşüncelerden, yazarların kendileri sorumlu. Dergimiz sadece yayınlama, okura iletme görevi görüyor ve olabildiğince farklı düşüncelere, hatta birbirleriyle çelişen yazılara da yer veriyoruz. Okuyucu kendince bir senteze ulaşsın diye. Ancak adı geçen yazı, bu kapsamda bile değerlendirilmeyecek bir yazıdır" denmekte ve okuyuculardan özür dilenmektedir.[19]

Dergi 45. sayısı ile 9. yıla adım atmış, "Alevileri bilgilendirmek, AB konusunda düşünmeye yöneltmek, hem akademisyenler hem de Alevi örgütleri arasında tartışma başlamasına yardımcı olmak amacıyla" 45. sayı "AB ve Aleviler" dosya konusuna ayrılarak AB'nin Alevilere ne kazandıracağı ya da ne kaybettireceği sorularına yanıtlar aramıştır.[20]

48. sayısı ile de yine yönetim değişikliğine giderek derginin yeni sahibi, son sayı olan 62. sayıya kadar Kazım Genç olmuştur. Genel yayın yönetmenliğine ise Ulaş Dinçer getirilmiş ve Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin 47 sayıdır Alevi-Bektaşi yayın dünyasında yer aldığı belirtilerek yeni yönetimle de aynı çizginin sürdürüleceği belirtilmiştir 48. sayıdan itibaren derginin maddi sıkıntılardan dolayı üç ayda bir çıkarılmasına karar verilmiştir.[21]

Derginin 51, 52 ve 53. Sayıları Sivas, Çorum, Maraş, Malatya olaylarına ayrılmış ve bunlar dosya konusu olarak işlenmiştir.

59, 60 ve 61. Sayılarda Genel Yayın Yönetmeni Kamil Ateşoğulları, son sayı olan 62. Sayı da ise Yüksel Işık olmuştur.

62. sayıdan sonra ise dergi ekonomik nedenlerden dolayı yayınını durdurmuştur.

Derginin ilk sayılarından itibaren Alevi inancına dair bilgiler çok fazla değildir. Daha çok Pir Sultan Abdal Kültür Vakfı ile ilgili haberler yer almaktadır. Dergide pek çok etkinlik ve programlara da rastlamak mümkündür. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği adına yapılan etkinlikler derginin her sayı-

19 **Sunu**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak/Şubat-2001, Say. 42, s. 1.

20 **Sunu,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz/Ağustos-2001, Say. 45, s. 3.

21 **Sunu**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Say. 48, s. 3.

sında belirtilmiştir. Özellikle 2 Temmuz Etkinliklerinden özellikle bahsedilmekte ve duyurulmaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Alevilik, Türk toplumunun üzerinde çok durduğu ve tartıştığı konulardan biridir. Yazılı kaynakların yetersizliği ve konunun ortaya net bir şekilde konulmamasından dolayı sıklıkla ülke gündemini işgal eden bir mesele haline gelmiştir. Aleviliğin ne olduğu, tarihi ve kaynağı konusunda, Aleviler arasında bile, birbirinden oldukça farklı Alevilik anlayışları ortaya çıkmıştır. Kimilerine göre bir yaşam biçimi, kimilerine göre bir mezhep, kimilerine göre İslam dışı, ayrı bir inanç, kimilerine göre de İslam'ın Anadolu yorumu…

Ülkemizde çoğunluğu Sünni kesim teşkil etmekle birlikte Alevi olanların azımsanmayacak bir nüfusa sahip oldukları bilinmektedir. Alevi kesimin de rahatsız olduğu haklarında birçok farklı doğru ya da yanlış anlayışlar bulunmaktadır. Bu nedenle onları doğru şekilde anlamanın yöntemi; onların kendi yayın organları yoluyla anlamaya çalışmaktan geçmektedir. Bu nedenle bu tezde, Alevi derneği olan Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin Haziran 1992 ile Haziran 2006 tarihleri arasında yayın organı olarak yayınlanmış olan Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde yer alan yazarların Alevilik ile ilgili yaklaşımlarını tespit etmeyi amaçladık.

C. ARAŞTIRMANIN METODU

Alevilerin, Aleviliği farklı algılayıp yorumlamaları örgütlemelerine de yansıyarak çeşitli Alevi örgütlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı (Kısaca Cem Vakfı) ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği bu Alevi örgütlerinden sadece ikisidir.

Cem Vakfı, geleneksel Aleviliği benimsemekte iken ve Aleviliğin, İslam'ın özünde bulunan bir inanç olduğunu savunurken[22]; Pir Sultan Abdal Dernekleri ise Cem Vakfı ile zıt bir anlayışa sahip olup Aleviliğin kökenlerinin İs-

[22] Mehmet Ali Balkanlıoğlu, **"Aleviliğin Günümüzdeki Problemleri",** Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.80.

lam'da olmadığını ancak İslam'dan da etkilendiği görüşünü savunmaktadır.[23] Zıt görüşlerdeki bu iki örgütten biri olan Cem Vakfı'nın yayın organı olan *"Cem Dergisi"* ile ilgili bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.[24] Bizde bu çalışmamızda "diğer Alevi dernekleri tarafından Alevi kimliğini küçümsemek ve eski ideolojik düşünceyi devam ettirmekle suçlanan" Pir Sultan Abdal Derneğinin yayın organı olan "Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi"ni seçtik. Çalışmamızı hazırlamaya çalışırken öncelikle tezimizin başlığını "Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde Sunulan Alevilik" olarak belirledik. Araştırmamızın konusu Alevilik olduğu için öncelikle birinci bölümde ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde Alevilik ile ilgili kavramlara ve Aleviliğin tarihine yer verdik.

Daha sonra çalışmamamızın asıl mevzusu olan Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin sayılarını eksiksiz bir şekilde temin ederek başladık. Bunun için Derneğin Ankara'daki genel merkezine giderek dergileri temin ettik.

Dergileri edindikten sonra, sayıları tek tek inceleyerek konuları belirledik. Böylece tezin içeriği tam anlamı ile belirlenmiştir.

Dergilerin incelenmesi neticesinde ikinci bölüm Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazarlarının Alevi tanımlamalarına ve Aleviliğin tarihine yaklaşımlarına ayrılmıştır. Dergi yazarlarının her birinin tanımlarına mümkün olduğunca yer verilmiş, ortak yaklaşımlar ayrıca kendileri için önemli saydıkları tarihi kişiler hakkındaki görüşlerine de yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise yine Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazarlarının görüşleri çerçevesinde Dini Ritüellerine yer verilmiştir. Dergide dini ritüeller hakkında çok fazla bilgi yer almamasından dolayı farklı makalelerden de faydalanılmıştır. Ayrıca yine bu bölümde Aleviler için sorun olan Diyanet ve Zorunlu Din Dersi mevzuları hakkındaki görüşleri de belirtilmiştir.

---

23 Balkanlıoğlu, **"Aleviliğin Günümüzdeki Problemleri",** s.23.

24 Yaşar Şanlı, **"Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik",** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2005.

I. BÖLÜM

ANADOLU ALEVİLİĞİ VE TARİHİ

1.1. ALEVİK NEDİR?

Hz. Ali'nin[1] isminin Arapça nispet hali olan ve "Ali'ye mensup, Ali taraftarı, Ali'ye ait, Ali'yi seven, sayan ve O'na bağlı olan, Ali'nin soyundan gelen[2] gibi anlamlara gelen Alevi kelimesi (çoğulu: Aleviyyûn), İslam tarihinde Hz. Muhammed'in amcaoğlu, damadı ve tarihsel süreçte dördüncü halife olan Hz. Ali'nin soyuna mensup olanları simgeleyen bir isim olmuştur.[3]

Alevi kelimesinin İslam Tarihinde ilk kullanılışı siyasi mahiyette olup üçüncü halife Hz. Osman zamanında (644-656) başlayan hilafet etrafındaki mücadelelerin yol açtığı sivil savaş esnasındadır. Bu savaşta Hz. Ali'nin tarafını tutanlara Alevi denmiş ve daha sonra onun soyundan gelenler de bu nispetle anılmışlardır. Dolayısıyla Alevi kelimesinin tarihi süreç içerisinde soy bilimsel (jenealojik), siyasi, inançsal (teolojik) ve tasavvufi (mistik) olmak üzere dört anlamı olmuştur.[4]

Soy Bilimsel (Jenealojik) Anlamı: Hz. Ali'nin oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. el-Hanefiyye, Hz. Ömer ve Abbas vasıtasıyla onun soyu-

---

1 **Ebü'l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî** (ö. 40/661). Hz. Peygamber'in damadı, Hulefâ-yi Râşidîn'in dördüncüsüdür. Babası Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Hz. Ali'nin hicretten önceki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensar arasında kurulan muâhât sırasında Hz. Peygamber Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiş ve hicretin 2. yılının sonunda da onu kızı Fâtıma ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin ile Zeynep ve Ümmü Kûlsüm adlı çocukları olmuştur. Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, Hz. Muhammed' in sancaktarlığını yapmıştır. Ayrıca, Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği de yapmıştır. Hz. Ali, ilk üç halife döneminde herhangi bir idari görevde bulunmamış ve yapılan savaşlara da katılmamıştır. Sadece Hz. Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati sırasında Medine'de askerî vali olarak kalmıştır. Hz. Ali halife seçildikten sonra birçok problem ile karşı karşıya kalmıştır. Bir Harici olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından, sabah namazında, zehirli bir hançerle yaralanmış ve iki gün sonra 19 veya 21 Ramazan 40 (26 veya 28 Ocak 661) da, Kûfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir. (Ethem Ruhi Fığlalı, "**Ali**" D.İ.A., C. II, s.371-374).

2 Ahmet Yaşar Ocak, **"Alevi"**, D.İ.A., C. II, s. 368-369; Sönmez Kutlu, **"Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Otorodoksi veya Metodoksi"**, İslamiyât, C. VI, Ankara, Avrasya Yayıncılık, 2003, Say.3, s. 31.

3 Ahmet Yaşar Ocak, **"Tarihsel Terminoloji (Bektâşilik, Kızılbaşlık ve Alevilik)"**, Geçmişten Günümüze Alevi-Bektâşi Kültürü, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s. 19.

4 Ocak, **"Tarihsel Terminoloji"**, s. 19.

na mensup olanları nitelemektedir.[5] İslam tarihinde asıl meşhur olan Alevi silsilesi ise, Hz. Peygamberin kızı ve Ali b. Ebî Talib'in hanımı Hz. Fatıma'dan olan Hasan ve Hüseyin'in çocukları vasıtası ile devam eden soydur.[6]

Siyasi Anlamı: Hz. Peygamberin vefatına müteakip ortaya çıkan ve üçüncü halife Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra daha da şiddetlenen hilafet tartışmalarında Ali tarafını tutanlar; Şia veya el-Aleviyye, bunlara karşı çıkanlar veya karşı görüşte olanlar ise el-Ömeriyye ve el-Osmaniyye olarak anılmıştır.[7]

Bununla birlikte İslam Coğrafyasının muhtelif yerlerinde (Fas, Yemen, Cezayir, Mısır gibi) ortaya çıkan ve hüküm süren bazı hanedanların da adıdır.[8] Bu hanedanların bazıları şunlardır: Mısır'da uzun süren bir yönetim kuran Fâtımîler[9] (909-1171), Fas'ta Idrisîler[10] (789-985), Yemen'de Ressîler[11] (860-1281) ve Suleyhiler[12] (1047-1138), İran ve Irak'ta

---

5 Ocak, **"Alevi",** s. 368.

6 Ocak, **"Tarihsel Terminoloji",** s. 19.

7 Ocak, **"Alevi",** s. 368.

8 Cenksu Üçer, **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2005, s. 36; İlyas Üzüm, **Günümüz Aleviliği**, s. 3.

9 **Fâtımîler:** Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'de 909-1071 yılları arasında hüküm süren bir Şiî devletidir. Hanedan adını Hz. Fâtıma'dan almakta ve kurucuları Hz. Fâtıma ve Hz. Ali yolu ile soylarını Hz. Peygamber'e dayandırmaktadırlar. Detaylı bilgi için Bkz: Eymen Fuâd Seyyid-A. Engin Beksaç, **"Fâtımîler",** D.İ.A., C. VII, s. 228.

10 **Idrisîler:** 789- 985 tarihleri arasında Fas'ta hüküm süren ilk İslam hanedanıdır. Hanedanın kurucusu, Hz. Ali'nin oğlu Hasan'ın neslinden olup soyu Fas şeriflerinin bir kolunu meydana getiren İdris b. Abdullah Fah Savaşıl' na dayanmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz: Muhammed Rezûk, **"İdrîsîler"**, D.İ.A., C. XXI, s. 495.

11 **Ressîler:** Ressî hanedanının kurucusu Hz. Hasan'ın soyundan gelen Muhammed b. İbrahim' dir. Tarih sahnesine Abbasi halifesi Me'mun döneminde ortaya çıkmıştır. Detaylı bilgi için Bkz: Haşim Şahin, **"İdrisiler",** İslam Tarihi ve Medeniyeti-II, ed. Cengiz Tomar, Eskişehir, 2011, s. 52.

12 **Suleyhiler:** Yemen'de Mısır Fatımi devletine bağlı arap hanedanıdır. Kurucusu Ali b. Muhammed es-Suleyhi'dir. Hanedan Hamdan kabilesinden gelmekte olup merkezi Zu Cible idi. Detaylı bilgi için Bkz: **"Suleyhiler"**, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. XVII, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986, s. 10861.

Büveyhiler[13] (932-1062), Âmul'da Hassanîler[14] ve Hammadiler[15] (1015-1121).[16]

İnançsal (Teolojik) Anlamı: Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in halifesi olduğunu savunan İmamiyye[17] (İsna Aşeriyye, Caferiyye) mezhebini de içine alarak Zeydiyye[18], İsmailik[19] ve bunların yanında Gulat olarak adlandırılan ve Müellihe[20], Kızılbaşlık gibi zaman zaman Hz. Ali'yi ilahlık mertebesinde gören, "hulul[21]", "ibaha[22]" gibi daha özellikli inançlara sahip gruplar da genel olarak Alevilik kavramı içinde değerlendirilmektedir.[23]

---

13 **Büveyhiler:** İran ve Irak'ta 932-1062 tarihleri arasında hüküm süren Deylem asıllı bir hanedan olup adını, Sasani hükümdarı olan Behram-ı Gûr'un soyundan olduğu bilinen Büveyh (Bûye) b. Fennâ (Penâh) Hüsrev'den almaktadır. Detaylı bilgi için Bkz: Erdoğan Merçil, **"Buveyhiler"**, D.İ.A., C. VI, s. 496.

14 **Hassanîler:** Soylarını Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hasan'a bağlayan Hassaniler, Alevilerin bir kolu olarak Fas'ta yönetimi bir süre ellerinde tutmuşlardır. Detaylı bilgi için Bkz: **"Hasaniler"**, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. VIII, s. 5063.

15 **Hammadiler**: Kuzey Afrika'da hüküm sürmüş bir İslam hanedanıdır. Hammadiler Mağrib'in iç kesimlerinde yaşayan Sanhaca Berberi kabilelerindendir. Detaylı bilgi için Bkz: **"Hammadiler"**, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. VIII, s. 4999.

16 Ocak, **"Tarihsel Terminoloji",** s. 19.

17 **İmamiyye:** İmameti dinin esaslarından kabul eden Şiî fırkaların ortak ismidir. İmamiyye, Mezhepler tarihi kitaplarının bir kısmında Râfıza ismiyle ele alınmaktadır. Zaman zaman ise İsnâaşeriyye içinde kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz: Mustafa Öz, **"İmamiyye"**, D.İ.A., C. XXII, s. 207.

18 **Zeydiyye**: İmamiyye Şia'sının dördüncü imamı olan Ali b. Hüseyin Zeynel Abidin'nin oğlu Zeyd'e ve ondan sonra da oğlu Yahya'ya dayanarak onların imametini ileri sürenlerin mezhebidir. Bu mezhep Ehli Sünnet Vel-Cemaat'e ve özellikle Ebu Hanife'ye en yakın mezheptir. Detaylı bilgi için Bkz: Abdullah Kavalcıoğlu, **Zeydiyye Mezhebinin Usul-ü Fıkıh Kaynakları**, Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2009, s. 2-15.

19 **İsmailik:** İsmail b. Cafer Sadık'a nisbet edilen ve varlığını günümüze kadar sürdüren Şiî mezhebidir. Detaylı bilgi için Bkz: Mustafa Muhammed, **"İsmailiyye"**, D.İ.A., C. XXIII, s. 128.

20 **Müellihe:** Hz. Ali'ye uluhiyet nisbet eden aşırı fırkaları nitelemekte olan bir terimdir. Bu terim kelam ve mezhepler tarihi literatüründe aşırı fırkalardan bir kısmını nitelemek üzere nadir kullanılan bir terimdir. Detaylı bilgi için Bkz: Mustafa Öz, **"Müellihe",** D.İ.A., C. XXXI, s. 477.

21 **Hulul:** İlahi zat veya sıfatların yaratılanlardan birine ve ya tamamına intikal ederek onlarla birleşmesi anlamında kullanılan bir terimdir. Detaylı bilgi için Bkz: Yusuf Şevki Yavuz, **"Hulul"**, D.İ.A., C. XVIII, s. 342.

22 **İbaha:** Dinin emirleri ile kanuni ve ahlaki düzenlemeleri benimsemeyen gruplara verilen isimdir. Detaylı bilgi için Bkz: Hasan Onat, **"İbahiyye",** D.İ.A., C. 19, s. 252.

23 Necdet Subaşı, **"Anadolu Aleviliği Üzerine",** Bilimname, ed. Ali Toksar, Kayseri, İBAV, 2003, C.1, Say. 1, s. 175.

Fakat çağımızda asıl Aleviler olarak tanınan iki İtikadi mezhep olup bunlardan biri Nusayrilik, diğeri ise Kızılbaşlıktır. Nusayrilik, bugün genellikle Lübnan, Suriye, Hatay yörelerinde varlığını sürdürmektedir. Kızılbaşlık ise XIII. yüzyılda Anadolu'daki etnik ve sosyal dini kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve XVI. yüzyılda Safevilerin propagandası ile gelişmiştir. Bu mezhebe bağlı olanlar Osmanlı arşiv belgelerinde Kızılbaş veya Rafıziler olarak geçmesine rağmen bunlar Alevi nisbesini kullanmışlardır.[24]

Tasavvufi (Mistik) Anlamı: Alevi kelimesi bu üç anlamının yanında bir de tasavvuf tarihinde sislileri Hz. Ali'ye dayanan tarikat içinde kullanılır. Bu tarikatlar silsilelerini Hz. Ali'ye dayandırırlar. Bu sebeple onlara Alevi tarikatlar denir. Kadirîlik[25], Mevlevilik[26], Bektaşilik bu tarikatlardandır.[27] Alevi tarikatların hepsinde âyin esnasında yüksek sesle zikir (zikr-i celî) yapılır. Bir tek Nakşibendîlik'te[28] alçak sesle zikir (zikr-i hafî) vardır. Alevi tarikatların dışında, adı doğrudan Aleviyye olan tarikatlar da vardır. Bunlardan biri hiç vasıtasız kendini Hz. Ali'ye dayandırırken biri diğeri Muhammed b. Ali adında bir şeyhten gelir.[29]

Anadolu Aleviliğine, yazılı ve sözlü geleneğimizde bir takım isimler de verilmektedir. Bunların başında Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen Bektaşilik gelmektedir.[30] Bektaşilik, XIII. yüzyılda Kalenderîlik[31] içinde belirmeye baş-

---

24 Ocak, **"Alevi",** s. 369.

25 **Kadirîlik:** Abdülkadir Geylani'ye atfedilen bir tarikattır. Irak başta olmak üzere İslam dünyasının her tarafında yayılma olanağı bulmuştur. Detaylı bilgi için Bkz: Nihat Azamat, **"Kadiriyye"**, D.İ.A., C. XXIV, s. 131.

26 **Mevlevilik:** Mevlana Celaleddin Rumi'ye atfedilen tarikattır. Mevlana'nın tarikat silsilesi Hz. Ali'ye dayandırılır. Detaylı bilgi için Bkz: Barihüda Tanrıkorur, **"Mevleviyye",** D.İ.A., C. XIX, s. 468.

27 Üçer, **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik**, s.36; Üzüm, **Günümüz Aleviliği**, s.3.

28 **Nakşibendîlik:** Bahaettin Nakşibent veya onun adına kurulan tarikattır. Nakşibendilikte tarikat silsilesi çoğu tarikatta olduğu gibi Hz. Ali'ye değil, Hz. Ebu Bekir'e dayandırılır. Detaylı bilgi için Bkz: **"Nakşibendilik",** Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. XIV, s. 8521.

29 Ocak, **"Tarihsel Terminoloji",** s. 22.

30 Ethem Ruhi Fığlalı, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik,** Ankara, Selçuk Yayınları, 1990, s. 7.

layıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî an'aneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikattır.[32] Türkiye'de her Bektaşi Alevi olduğu halde, her Alevi Bektaşi değildir. Bu nedenle, köy ve şehir Bektaşi'si diye ayrım yapılmaktadır. Köy Bektaşilerine Alevi dendiği halde, şehir Bektaşilerine Bektaşi denmektedir.[33] Bektaşiliğin, Aleviliğin birçok temel esaslarıyla benzerlik gösterdiği görülür. Hz. Ali, On iki İmam, Ehlibeyt sevgisi, Tevella[34] ve Teberra[35] gibi Aleviliğin temel esaslarına bağlı bir özellik taşımasından dolayı aralarında yakın bağlantılar kurulabilir. Zira günümüzde gelinen noktada hem tarihsel hem de sosyolojik açılardan Alevilik ile Bektaşiliği birbirinden tamamen bağımsız bir şekilde ele almanın doğru olmayacağı gözükmektedir. Anadolu'nun birçok yöresinde bu iki kavramın "Alevi/Bektaşi" şeklinde birbiriyle bütünleşmiş bir şekilde ve yer yer birbirinin yerine de kullanıldığı görülmektedir.[36]

Bektaşilik ile Alevilik arasında görülebilecek en önemli farklar şunlardır:

1) Aleviliğin ve Alevi dedeliğinin soya dayalı olmasıdır. Annesi ve babası Alevi olmayanın, Alevi-Kızılbaş olması mümkün de-

---

31 **Kalenderilik:** Dünyayı ve dünyevi değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı olan, bunu da kılık kıyafet, tutum ve davranışları yoluyla günlük hayatlarına yansıtan sufilere Kalender, bunların temsil ettiği tasavvufi zümrelere de genel olarak kalenderiyye veya kalenderilik denilmiştir. (Nihat Azamot, **":Kalenderiyye",** D.İ.A., C. XXIV, s. 253).

32 Ahmet Yaşar Ocak, **"Bektaşilik",** D.İ.A., C. V, s. 373.

33 Mehmet Eröz, **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik,** İstanbul, Otağ Yayınevi, 1977, s. 52.

34 **Tevella (Tevelli):** Sözlük anlamı "dost edinmek ve dost olmak"tır. Genel olarak Şiîler ve Haricîler tarafından kullanılmıştır. Mezhepler tarihi ıstılahı olarak ise Alevilik – Bektaşiliğin temel esası durumunda olan Ehlibeyt ve ehlibeyt soyundan gelenleri sevme ve onları sevenleri de sevme anlamına gelmektedir. (Fikret Karaman, v.d., **Dini Kavramlar Sözlüğü.** Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 659; Esat Korkmaz, **Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, 3. Bsm. İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s.436).

35 **Teberra (Teberi):** Sözlük anlamı "bir şeyden beri olmak, uzak durmak" tır. Özellikle Şiîler ve Haricîler tarafından kullanılan bir kavram olan Teberra; Ehlibeyt'e ve Ehlibeyt soyundan gelenleri ve bunları sevenleri sevmeyenleri ve bu sevmeyenleri sevenleri de sevmeyip onlardan uzak durma anlamına gelmektedir. (Karaman, **a.e.,** s. 639; Korkmaz, **a.e.,** s.431).

36 Harun Yıldız, **Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2004, s. 22-23.

ğildir. Yani Alevi olarak doğmamış birisi daha sonra Alevi olamaz. Ancak Bektaşilikte, dışarıdan girme, bir derneğe katılma gibi mensup olma söz konusudur. Belli şartları yerine getirip, belli kaidelere uymak ve bir Baba'dan "nasip almak" suretiyle her isteyen Bektaşi olabilmektedir.[37]

2) Bektaşi mürşitleri seçimle gelirken Anadolu Alevilerinde mürşitler soy güderler ve bunlara "dede" denir.[38]

3) Diğer bir fark ise Hacı Bektaş Veli ile ilgilidir. Her iki grup ta Hacı Bektaş Veli'yi sevip saymasına rağmen Aleviler Peygamber soyuna geldiklerine inandıkları ocaklara, Bektaşiler ise ya Hacı Bektaş'ın soyundan geldiklerini düşündükleri çelebilere ya da manen onun temsilcisi kabul ettikleri babalara bağlıdırlar.[39]

Anadolu Alevilerine verilen bir başka isimde Kızılbaş'tır. Alevilere Kızılbaş denmesi ile ilgili farklı yaklaşımlar olması ile birlikte, bunlar içinde en tercih edileni, bu ismin Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın, talebelerine on iki imamı temsilen on iki dilimli kırmızı börk giydirmesi ve zamanla da bu kullanımın yaygınlık kazanmasıdır.[40] Kızılbaş kavramı başlangıçta siyasi bir anlam taşımasına rağmen, Safevilerin dini propagandaları sonucunda, temelde on iki imam inancına bağlı kalmanın yanında, Tanrı'nın beşer suretiyle görünmesi, tenasüh (ruhun göçü, daha doğru olarak, biçimlerin kesreti ve ruhun kesret âlemindeki göçü) ve Ali'nin bedenleşmesi olarak algılanan Safevi

---

37 Abdülbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1969, s. 277-278; Eröz, **Türkiye'de Alevilik - Bektaşilik**, s. 67.

38 Bedri Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir?,** Ankara, Doğuş Matbaası, 1985, s. 11; İsmet Zeki Eyuboğlu, **Bütün Yönleriyle Bektaşilik**, İstanbul, Der Yayınları, 1993, s. 109-110; Kutluay Erdoğan, **Alevilik Bektaşilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 47.

39 Üzüm, **Günümüz Aleviliği**, s.4.

40 Üzüm, **a.e.**, s.3.

hükümdarına yönelişle birleşmiş ve aşırı Şiiliğin tüm ayırıcı niteliklerini ortaya koyarak Türkmen Şiilik biçiminin ismi olmuştur.[41]

Kızılbaş terimi ilk başlarda sadece Şeyh Haydar'ın taraflarını kapsamaktayken daha sonraları onun ve oğlu Şah İsmail'in çabalarıyla zaman içinde taraflarının artmasına paralel olarak bütün Safevi taraflarını kapsayan çok geniş bir sosyal tabanı nitelemek üzere kullanılmıştır. Safevi taraftarları Kızılbaş ismini iftiharla benimserken muhalifleri bu hareketin taşıdığı siyasi karakter yüzünden bu isme kötüleyici anlamalar yüklemişlerdir. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Safevi çekişmesinin doğal bir sonucu olarak Osmanlılar, Kızılbaş terimini "devlet muhalifi ve isyancı zümreler" anlamında kullanmıştır. Bu yüzyılın başlarından itibaren de artan Kızılbaş ayaklanmalarından isyana katılan zümrelerin dini inanç ve anlayışları Kuran ve Sünnete dayalı çoğunluğun anlayışıyla karşılaştırılarak bu isim dini bir boyut da kazanarak Kızılbaşlık; "sapıklık, yoldan çıkmışlık, hatta inkârcılık"; Kızılbaşlar da "yoldan çıkan kişi ve gruplar" olarak anılmıştır. Safevi Devleti'nin kurulması ile birlikte ise Kızılbaş ismi ilk başlarda devlet bünyesinde kurucu unsuru teşkil ettiği için "Türk yahut Türkmen", daha sonra ise mülki idarede genel olarak savaşçı gücü teşkil ettiği için "askeri aristokrasi" anlamında kullanılmıştır. Osmanlılar, Kızılbaşlığa karşı husumet duymuş ve bu bakış onları yakın döneme kadar Kızılbaş ismini küçültücü nitelikte kullanmaya sevk etmiştir. Bu husumetin sebebi siyasi bakımdan Safeviler'le olan ilişkileri, dini bakımdan ise Sünnilikten uzaklıklarıdır. Daha sonra meydana gelen siyasî ve sosyal gelişmeler neticesinde XX. yüzyıl başlarından itibaren Kızılbaş ismi yerini büyük ölçüde Alevi ismine bırakmıştır.[42]

Melikoff, Alevilik isminin bilimsel olarak yanlış olduğunu, Alevilerin tarihteki isminin Kızılbaş olduğunu iddia etmektedir. XV. ve XVI. yüzyıllarda, Kızılbaşlar'ın, ilk Safeviler olan Şeyh Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail ta-

---

41 Irene Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993, s. 54.

42 İlyas Üzüm, **"Kızılbaş",** D.İ.A., C. XXV, s. 551; Mustafa Cemil Kılıç, **Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik: (Teolojik Savunma ve Sosyal Kültürel Tahlil)**, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2005, s. 34.

raftarı Türkmen boyları olduğunu da söyleyen Melikoff, kırmızı bir serpuş giydikleri için onlara Kızılbaş denildiğini belirtmektedir.[43]

Kızılbaşlık ve Bektaşilik arasında, özde olmayan bir farklılık bulunmaktadır. İki topluluk da tarikata adı verilen veliye, dini bir saygı ile anarlar. Dogmaları ve inançları aynıdır. Ancak, Kızılbaşlar, kırsal bir çerçevede halk temelli özlerini korurlarken, Bektaşiler kentlerde kurumlaşmış bir tarikat olmuşlardır. Bu sosyal farklılık giderek biri okumuş; öbürü hemen hemen ümmi kalacak olan iki zümrenin ayrılışına yol açmıştır.[44]

Anadolu Alevilerine verilen diğer bir isim de Tahtacı'dır. Esasen Tahtacı, Türkçede, tahta biçen ve kereste işleriyle uğraşan demek olmakla birlikte, Anadolu'nun ormanlık bölgelerinde, hayatlarını çoğunlukla göçebe olarak ağaç kesmek ve dikmek, tahta biçmekle geçiren Alevi-Türkmen zümrelerini ifade eder hale gelmiştir. Fakat artık tahtacılık işlerinin mekanize haline gelmesi nedeni ile Tahtacılar bu mesleklerini kaybederek yerleşik hayata geçmiş ve başka işlere yönelmişlerdir. Muhtelif ocaklara[45] bağlı olan Tahtacılardan bir kısmı, Hacı Bektaş Ocağı'na bağlıdır. Bunlar genellikle Alevi öğretilerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. [46]

Osmanlı kaynaklarında XVI. yüzyıldan itibaren rastlanan ve tahkir için kullanılan bir isim de "Râfızî" veya "Râfıza"dır. Yazılı ve sözlü gelenekte her ne kadar farklı isimlerle anılmış olsa da, Türkiye'de Alevilik, "Bektaşi

---

43 Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar,** s.33.

44 Irene Melikoff, **Hacı Bektaş' ın Tarihsel Kimliği**, Haz. İbrahim Bahadır, Ankara, Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003, s. 8-10.

45 **Ocak**: "Alevi-Kızılbaş toplulukların inanç boyutuyla bağlandığı, yılın belli dönemlerinde bu toplulukların "görgü"sünü ve "sorgu"sunu yapmakla yükümlü olan, toplumu aydınlatma, sorunları çözme ve yönlendirme sorumluluğunu taşıyan, toplumun düşünce, bi-linç/inanç ve kültür dünyasını sürekli geliştiren ve anlamlı kılan, merkezi yapının oluşturduğu kurumlardan kendisini soyutlamış, bu topluluklarda çeşitli yaptırım, yol ve yöntemlerle toplumsal ilişki ve işleyişin düzenli yürümesini sağlayan - ya da bir deyişle aksamasını engelleyen- kurumlardır". (Ali Haydar Avcı, **Pir Sultan Ocağı**, (Çevrimiçi) **http://www.hacibektaslilar.com/article,tr,2011~10~03,,,1~0~0,yes~29~now,227_columnist.html**, 11.10.2011.

46 Melikoff, **Hacı Bektaş'ın Tarihsel Kimliği,** s. 8-10.

kültür ve edebiyatının ağır bastığı bir İslami inanış biçimi ile Türkmen kültürünün iç içe girmiş şekline verilen bir isimdir”.[47]

Alevi kelimesi, zaman zaman çeşitli manalara gelmesine rağmen müşterek olan nokta Hz. Ali ve onun soyuna olan bağlılık, Hz. Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’yi beraber sevmektir. Anadolu Aleviliği sadece eski bâtınî inanışların sürüp gitmesi olmayıp, Hacı Bektaş Veli vasıtası ile Yesevi[48], Kalenderi ve Haydari[49] gibi Türk tasavvuf kurumları ile Vahdet-i Vücud inanışı yanında eski Türk geleneklerinin de karışımından meydana gelmiştir.[50]

Alevilik, yaşamın gerçeği içerisinde yoğrulmuş, yaşamdan kopmamış ve toplumsal yaşamın bir parçası olması sebebiyle ne bir mezheptir, ne de bir tarikattır. Alevilik, “kendi bağlamında ve kendi özgün koşullarında bir düşünce, inanç ve yaşama yoludur”. Kitlelere ve topluma mal olmuş ve insanın yaşamı ile bütünleşmiştir. Aleviler Alevice düşünür, inanır ve yaşarlar. Bu sebeple Alevilik bir yaşam biçimi, kendine özgü bir inanç sistemidir. Kısaca Alevilik şu üç temel öğe üzerine kurulmuştur:

1) **İslamlık**: Aleviliğin temeli olan “Allah-Muhammmet-Ali”, On iki İmamlar ile Ehlibeyt inancı ve bağlılığı doğrudan İslam kaynaklı olup oradan alınmıştır. Alevilik de zaten bu temel ilkelere bağlılıktan oluşmaktadır.

---

47 Fığlalı, **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik,** s. 13.

48 **Yesevilik:** Ahmed Yesevi’ ye nispetle edilen bir tarikattır. Yesevilik, zikri, kadınlı erkekli müşterek meclislerde icra eden ve ilahi aşkı önemle vurgulamaktadır. Yesevilik kısa zaman içerisinde büyük rağbet görerek Orta Asya’dan başka Hindistan’ a kadar uzanmıştır. 13. yüzyılın ilk çeyreğinde Yesevi geleneği, Haydarilik tarafından eritilmiştir. Bugün de Alevilerin saygıyla andığı Ahmed Yesevi ve Yesevilik, belli ölçüde kitabi İslam’dan farklılık gösteren bir hüviyetle misyonunu gerçekleştirmiştir. (İlyas Üzüm, **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**, İstanbul, İsam Yayınları, 2007, s. 20-21);

49 **Haydarilik:** XVII. Yy. da Seyyid Kutbeddin Hayderî Zâveî tarafından kurulmuştur. Bellerine halkalar ve çıngırdaklar takarak Anadolu ve Rumeli yörelerinde gezici derviş olarak yaşayan, her türlü kayıttan ve dünya bağlarından sıyrılıp aşkı Tanrı’ ya ve ölümsüzlüğe ulaşmanın tek yolu olarak gören Melamiye kolu. (İlhan Ayverdi, **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2006, C.2, s. 12-21.)

50 Noyan, **Bektaşilik Alevilik Nedir?,** s.11.

2) **Orta Asya (Türklük-Şamanilik) ve Ortadoğu (İranilik-Zerdüştlük)**: Aleviliğin genel halk tabanı Oğuz-Türkmenleri oluşturmaktadır. Bunlar Türk kültürünü, Şamanlığı Aleviliğe taşımışlardır. Bunun yanında Ortadoğu etkeni de göz ardı edilemez. Bilhassa bu etken Kürt Alevileri üzerinde belirleyici olmuştur. "Bu etkenler Anadolu'nun insan, kültür ve inanış hamurunda kararak Aleviliğin temel harcını hazırlamışlardır".

3) **Anadolu ve Balkan kültürleri (Eski Anadolu, Grek-Yunan Kültürleri ve Hıristiyanlık)**: Anadolu'nun eski paganist kültürü, Yunan-Grek düşüncesi ve Hıristiyanlık öğeleri, Balkan halklarının inanç ve kültürleri, Aleviliğin oluşup belirlenmesinde temel ve belirleyici rol oynamıştır.

Kısaca Alevilikte coğrafya faktörü oldukça belirleyici olmuş ve kültür kaynaklarının çeşitliliği de Aleviliğe farklı görünümler ve uygulamalar kazandırmıştır.[51]

1.2. ANADOLU ALEVİLİĞİNİN TARİHÇESİ

Anadolu Aleviliği, Türklerin Müslüman olması ile birlikte yaklaşık X. yüzyıldan itibaren başlayan bir süreç içerisinde doğmuştur. Bundan dolayı da Aleviliğin doğuşunda Türklerin İslamiyet'e girmelerinin önemli bir rolü vardır.[52] Aslında Alevilik tarihi, İslamiyet'i benimsemeye başlayan ve İslam'dan önce bağlı oldukları Gök Tanrı Kültü, tabiat kültleri, atalar kültü gibi eski Türk inançları ile Şamanizm[53], Budizm[54], Zerdüştîlik[55] ve Maniheizm[56] gibi

---

51 Baki Öz, **Aleviliğin Tarihsel Konumu,** İstanbul, Der Yayınları, 1995, s. 10-12.

52 Ahmet Turan-Harun Yıldız, **"Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği",** OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2008, say: 26-27 (Birleşik Sayı), s.12.

53 **Şamanizm:** Türklerin ve çevrelerindeki toplulukların İç ve Orta Asya'da yaşadıkları bölgelerde şaman ve ya kam ismini verdikleri din adamlarının aracılığıyla gerçekleştirdikleri inanç bütünüdür. Detaylı bilgi için Bkz: Zekiye Tunç, **"Şamanizm Üzerine Bir Araştırma"**, Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007, s. 7-25.

54 **Budizm:** M.Ö. 6. yüzyılda Hindistan'da yaşadığı varsayılan Siddharta Gautama Sakyamuni'nin öğretilerine dayanan bir inanç sistemidir. Budizm, hala dünyanın dört bir tarafında mensupları bulunan ve en hızlı yayılan dinler arasındadır. Detaylı bilgi için Bkz: Ali İhsan Yitik, **"Budizm"**, Yaşayan Dünya Dinleri, ed. Şinasi Gündüz, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 307-356.

dinlerin etkisi altında yeni bir dine girerek, onu kısa bir zaman içerisinde kendi kültürel yapılarına uyduran göçebe Türklerin tarihidir.[57]

1.2.1. İlk Dönem

Müslümanlığı kabul etmeden önce farklı inanç ve an'anelere sahip olan Türkler, erken dönemlerden itibaren İslam'la karşılaşmışlardır.[58] Türklerin Müslüman Araplarla ilk ciddi temasları Türklerin yaşadığı bölge olan Horasan ve Maveraünnehir çevresine yönelik fetih hareketleri sebebi ile Hz. Ömer devrinde olmuştur. Türkler ile Araplar bu dönemde iki kez karşı karşıya gelmişlerdir. Bunlardan ilkinde Arap ordusu Ceyhun kıyılarında Türklerle yüz yüze gelerek aralarında çetin savaşlar olmuştur. İkinci temas ise, aynı sene içinde Kuzey Azerbaycan'ın fethi amacı ile Hazar Türkleri ile yapılan mücadeleler esnasında gerçekleşmiştir. Daha sonra Emeviler devrinde Müslüman-Arap ordularının ilerleyişi devam etmiştir.[59]

Türklerle Müslüman Araplar arasındaki ilişkiler, Emeviler döneminde de (661-750) devam etmiş ve bu dönemde Türkler'in İslamiyet'i kabulü münferit veya küçük gruplar halinde olmuştur. Çünkü Emevi yönetimi İslam'ın yayılmasından çok, Arap saltanatına önem vermiş ve Türklere karşı tam bir istila hareketine girişmiştir. Emevilerle Türklerin çarpışmaları Emevilerin saltanatı süresince sürmüştür.[60] Bu dönemde Emevilerin Türklere yönelik

---

55 **Zerdüştîlik:** Adını, kurucusu Zerdüşt'ten almaktadır. Bu din mensuplarının M.Ö. VI.-VII. yüzyıllarda Afganistan ve Aral Denizi havzasında yaşamış oldukları düşünülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz: Ali Erbaş, **"Zerdüştilik'te Din Anlayışı"**, Dinler Tarihi Araştırmaları-II [Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (II:1998: Konya)], Ankara, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2000, s. 269-278.

56 **Maniheizm:** M.S. 3. yüzyılda Mani tarafından kurulan Gnostik bir dindir. Doğduğu yer olan Güney İran ve Mezopotamya sınırlarını aşmış, Mısır, Anadolu, Avrupa ve Asya içlerine kadar ulaşmıştır. Detaylı bilgi için Bkz: Şinasi Gündüz, **"Maniheizm"**, Yaşayan Dünya Dinleri, ed. Şinasi Gündüz, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 493-505.

57 Ahmet Yaşar Ocak, **"Alevilik Bektaşilik Hakkında Son Yayınlar Üzerine (1990) Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler I"**, Tarih ve Toplum, C. XVI, say. 91, İstanbul, İletişim yayınları, 1991, s.4.

58 Üzüm, **Günümüz Aleviliği,** s. 5.

59 Turan - Yıldız, **"Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği",** s.12.

60 Nergishan Tekin, **Türklük ve Alevilik-Bektaşilik**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2011, s.123-124.

baskıcı uygulamaları, onların Emevi muhalifi olan Mevali[61] ile Alevilere yakınlaşarak onlarla birleşmesine yol açmıştır. Yine bu durum, Türklerin Emevilerin Arap milliyetçiliği tavrına karşı Ehli Beytin sevgi ve hoşgörüye dayalı din anlayışını sevmelerine ve benimsemelerine dolayısıyla da Ali soyuna daha bir sevgi ve hürmetle bağlanmalarına sebep olmuştur.[62]

Abbasiler dönemi (750-1258) ise, Türk-Arap ilişkileri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Türkler, 134/751 Talas savaşında kendilerinin de düşmanı olan Çinlilere karşı Araplarla ittifak etmişlerdir.[63] Talas savaşı Müslüman Araplarla Türkler arasındaki ilişkilerin bir dönüm noktası durumundadır. Zira bu tarihten sonra Türkler kitleler halinde Müslümanlığı kabul ederek İslam dinine girmişlerdir.[64] Türkler Müslümanlığı seçtikten sonra vazgeçemedikleri birtakım eski inançları olmuştur. Bu birtakım eski inançlarını İslamileştirerek yaşamaya başlamışlardır. Türkler genel anlamda Ehl-i Sünnet anlayışı çerçevesinde İslam'ı kabul etmiş görünseler de Ehl-i Beyt'i ön planda tutan Sufilik akımından da etkilenmişlerdir. Şaman kültürünün Sufilikle örtüşmesi sufi akımların yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Horasan ve Maveraünnehir'de birçok mutasavvıf ve tasavvuf akımı ortaya çıkmış ve Türkler de kendilerine dini bilgiler veren bu mutasavvıflara "baba" ismini vermişlerdir.[65]

---

61 **Mevali:** Mevlâ sözcüğünün çoğulu olup azat edilmiş köle, sahip, veli, yardımcı, tabi olan, nimet veren, kendisine nimet verilen kölenin efendisi gibi anlamlara gelmektedir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren ise Arap kökenli olmayan Müslümanlar "mevâli" olarak adlandırılmış ve bu kullanım yaygınlık kazanmıştır. Detaylı bilgi için Bkz: Osman Aydınlı, **"Mezheplerin Oluşum Süresince Mevâli'nin Rolü"**, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. II, Çorum, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2003, Say. 3, s. 1-2.

62 Turan - Yıldız, **Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği,** s. 13.

63 Mehmet Saffet Sarıkaya, **Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı,** İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2003, s.100.

64 Tekin, **a.e.,** s. 132.

65 Ramazan Uçar, **Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşilik -Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma,** İstanbul, Aziz andaç Yayınları, 2006, s.21-22.

1.2.2. Babai İsyanı

Müslümanlığın Türk ulusunun içlerine girme olanağı bulması açısından Türklerin anayurdu ile İslam dünyasının sınırları arasında yer alan İslamlaşma, büyük bir önem taşımaktadır. Türkler'e Müslümanlık, Emeviler ile Abbasiler tarafından sunulmuştur. İslam ile birlikte Türkler için yeni bir dönem başlamıştır. Tabi Türklere Müslümanlık sunuluşunda yerleşik hayatı benimseyen şehirlilerle, konar-göçer hayatı benimseyen Türkmenlerin durumunda farklılık bulunmaktadır. Çünkü şehirliler İslam'ı eğitimli kişilerden öğrenirken, konar-göçerler ise halk arasında sevilen gezgin dervişler, çeşitli kültür düzeyindeki tüccarlar ve sınırdaki askerlerden öğrenmektedir.[66] Bu süreçte Ahmed Yesevi[67], Arslan Baba[68] gibi Türkmen babalarının ciddi etkileri olmuştur. Şehirlerde İslamiyet'in Kitabi/Sünni yorumu etkili olmasına rağmen özellikle göçebe ve yarı göçebe topluluklar arasında Alevi eğilimli derviş ve babaların etkisi ile Şiiliğin ve ya Şiilik'ten etkilenen akımların etkili olduğu görülmektedir.[69]

Türkler, İslamiyet'i kabul etmeleri ile birlikte birçok İslam Devleti kurmuşlardır. Türklerin Karahanlı Devleti'ni (840-1212) kurması ile Türk-İslam Devletleri halkası başlamıştır. Karahanlılar'dan sonra Gazneliler (961-1187) ise bulundukları bölge konumu itibari ile İslami yönü ağır bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Gazneliler'in Selçuklulara karşı yaptığı Dandanakan Savaşı sonucunda yenilmesi ile birlikte de Selçuklu fütuhatı başlamış ve bu savaştan sonra da hızlı devam etmiştir. Selçuklular hem sınırlarını genişlet-

---

66 Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, çev. Yıldız Moran, İstanbul, E Yayınları, 1979, s.27.

67 **Ahmed Yesevi:** Kazakistan'ın güneyinde bulunan Çimkend şehri yakınlarında bugünkü adı "İsticap" olan kasabada doğmuştur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, hicri beşinci asrın ortalarına tesadüf ettiği tahmin edilmektedir. Ahmed Yesevi, doğduğu günden itibaren kerametleri ile dikkatleri üzerinde toplamıştır. Kerametleri ile önce kendi yakınları arasında, sonra da tüm Türkistan'da tanınmıştır. Detaylı bilgi için Bkz: Ali Atmaca, **"Ahmet Yesevi'nin İnanç ve Düşünce Dünyası"**, Cumhuriyet Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008, s. 4-21.

68 **Arslan Baba:** Arslan Baba hakkında menkıbeler dışında tarihi bilgiler mevcut değildir. Arslan Baba, ashabın ileri gelenlerinden olup, dört yüz sene ve ya yedi yüz sene yaşadığına dair rivayetler bulunmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz: Atmaca, **a.e.,** s. 8-9.

69 Turan - Yıldız, **"Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği",** s. 14.

mek hem de İslam'ı yaymak amacı ile Bizans'a karşı, özellikle Anadolu'ya, arka arkaya akınlar yapmıştır. Selçukluların henüz Maveraünnehir'de bulundukları sırada Davut Çağrı Bey, Oğuzlardan bir kısım mücahitleri ve Türkmenleri yanına alarak Anadolu'ya, dolayısıyla Bizans üzerine birçok defa sefer düzenlemişse de, bu akınlar Tuğrul Bey[70] başta olmak üzere, Sultan Alparslan[71] ve Sultan Melikşah[72] zamanlarında daha sistematik hale getirilmiş ve Tuğrul Bey zamanında, İran'ın hemen hepsi ele geçirilerek siyasi birlik tesis edilmiştir. Diğer taraftan Sultan Alparslan'ın Anadolu'yu Türk yurdu haline getirme gayesi ile Bizans'a karşı yaptığı mücadeleler Malazgirt (1071) zaferine kadar devam etmiştir. [73]

Sultan Alparslan bütün Azerbaycan ile Kuzey Irak ve Suriye'yi birer Türk yurdu haline getirdikten sonra Anadolu kapılarını 1071 yılında Malazgirt savaşı ile Türklere açmıştır. Malazgirt savaşının ardından Anadolu topraklarına yerleşen Türklerin sayısı o sırada çok olmamasına rağmen yerli halkla karışarak kentlere yerleşmiş ve buralarda yaşayan insanların yaşam biçimlerini benimsemişlerdir.[74] Göçler genellikle Maveraünnehir, Harizim, Horasan, Azerbaycan ve Errân bölgelerinden olmuştur. Türklerin ikinci kitlesel göçü ise XIII. yüzyılın başlarında Karahıtaylar'la Harizmşahlar arasındaki mücadeleler sebebi ile Fergana'dan gelmiştir. Bu bölgelerdeki hareketlilik şehirlerin boşalmasına ve yerleşik halkın önemli bir kesiminin Anadolu'ya intikaline sebep olmuştur. Aynı dönemlerde Büyük Selçuklu Devleti'nin Hârizmşahlar tarafından yıkılmasından sonra yine bazı göç dalgaları ile birlikte oğuzlar, yani Türkmenler Anadolu'ya gelmişlerdir.[75]

---

70 Tuğrul Bey Dönemi (431-455/1040-1063) detaylı bilgi için Bkz: Adem Arıkan, **"Büyük Selçuklular Döneminde Şia"**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 42-51.

71 Sultan Alparslan Dönemi (456-465/1064-1072) detaylı bilgi için Bkz: Arıkan, **a.e.,** s. 51-58

72 Sultan Melikşah Dönemi (465-485/1072-1092) detaylı bilgi için Bkz: Arıkan, **a.e.,** s. 58-66.

73 Balkanlıoğlu, **"Aleviliğin Günümüzdeki Problemleri"**, s.8.

74 Fuat Bozkurt, **Aleviliğin Toplumsal Boyutları**, İstanbul, Yön Yayıncılık, 1990, s.14.

75 Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer isyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, 2. Bsm., İstanbul, Dergah Yayınları, 1996, s.56.

Anadolu'ya göçlerin bir diğer nedeni de 1220 yılında başlayan Moğol İstilası sebebi ile gerçekleşen göçlerdir.[76] Cengiz ordularından kaçan göçebe ve yarı göçebe Oğuz ve Karluk Türkleri Anadolu'ya sığındılar. Bu göçlerle Anadolu'ya gelen dervişler, Yesevilik, Haydarilik ve Vefailik[77] gibi çeşitli tarikatların bu topraklara yerleşmesinde öncülük etmişlerdir. Bunlar içinde Anadolu'da en çok iz bırakanlar Yesevi dervişleri olmuştur. Yesevilik, Ebu'l-Vefa[78] aracılığı ile Baba İlyas ve Hacı Bektaş Veli gibi dervişler sayesinde Anadolu'ya girerek bunların halifeleri olan Abdal Musa, Sarı Saltuk, Barak Baba ve Seyyid Ali Sultan aracılığı ile Anadolu ve Rumeli'de yayılmıştır.[79] Bu Türkmen Babaları, Oğuz boylarına sade bir dille İslam'ı Türkler'in eski gelenekleri ile uyumlu olacak şekilde ve bir takım mistik özelliklerle birlikte aşılıyorlardı. Türkmen Babalarının garip kıyafetleri, kerametleri ve meczûbâne yaşayışları eski "kam"ları hatırlatmaktadır. Göçebe Türkmenler de, eski kültürlerinden bildikleri bu kam tipini, kendi içlerinde dolaşarak onlara anlayacakları şekilde dini telkin eden bu Türkmen babalarında buldukları için, onları olağanüstü bir şekilde seviyorlardı.[80]

Anadolu'ya bu iki evrede gelen göçebe ve yarı göçebe Türkmenler, Anadolu tarihinde derin izler bırakan toplumsal olayların tohumlarını atarak, 13. yüzyıl Anadolu'sunda toplumsal yapının, dinsel, ekonomik ve kültürel bakımdan değişme ve gelişmelere neden oldular.[81]

---

76 Gazi Kara, **Altın Kitap Alevilik,** İzmir, Kanyılmaz Matbaası, 2009, s. 7.

77 **Vefailik:** XII. yüzyılın ikinci yarısında Seyyid Ebu'l-vefa bağdadi (1107) tarafından kurulmuş ve XIV. yüzyılda dahi varlığını sürdürmüş önemli bir tarikattır. Anadolu Türkmen çevreleri arasında yayılmış olan Kalenderilik ve Haydarilik gibi tarikatlarla benzer özellikler taşımaktadır. (Yasin İpek, v.d., **Şia' dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik,** İstanbul, Bizim Kitaplar, 2010, s. 41).

78 **Ebu'l-Vefa**: Asıl ismi Ahmed olup kendisi gibi âlim ve şair olan babası Muhammed Vefâ'dan dolayı Ebu'l-Vefa künyesini almıştır. Detaylı bilgi için Bkz: Meryem Kurumehmet, **"XVIII. YY. Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî) Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni"**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 8-10.

79 İpek, **a.e.,** s. 41.

80 Turan- Yıldız, "**Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği",** s.15

81 Bozkurt, **Aleviliğin Toplumsal Boyutları**, s.15

Bu sırada XIII. yüzyıl Selçuklarında idari yapı zayıflamış ve bilhassa I. Alaeddin Keykubad'dan sonra yerine geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde yolsuzluklar, toprak ve vergi nizamını bozmuş ve bundan bütün zümreler arasında en çok göçebe hayatı süren Türkmenler etkilenmiştir. I. Alaeddin Keykubad zamanında Amasya'nın Çat (bugünkü İlyas) köyünde kurduğu zaviyesinde, bir Vefaî şeyhi olarak, bölgede yaşayan Türkmenler'e daha çok eski Türk inançlarının İslamiyet'le yorumlanmış bir şeklini tasavvufi bir hüviyetle tâlim eden Baba İlyas, Türkmenleri bulundukları ortamdan kurtarmak için, Selçuklu yönetimini devirerek idareyi ele alma faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve başta bu yolda kendisinin en büyük yardımcısı ileri gelen halifelerinden Baba İshak'ın da desteğini alarak isyan başlatmıştır.[82]

Babailer isyanı, içinde kısmen yerli halktan da bir kesim bulunmakla beraber, çoğunlukla Selçuklu Anadolu'sundaki dağınık yaşayan, heterodoks İslam anlayışına mensup konargöçer ve yarı göçer Türkmenlerinin meydana getirdiği büyük bir toplumsal harekettir. Adını da isyana öncülük etmiş olan Baba İlyas-ı Horasanî ve Baba İshak'tan almaktadır.[83] Babai İsyanı Anadolu'da bir halk hareketi olarak ortaya çıkan devleti sarsan ilk önemli harekettir. Baba İlyas'ın halifesi Baba İshak önderliğindeki bu isyan, mesiyanik bir karakter taşımakta olup Doğu ve Orta Anadolu'daki nüfus yoğunluğunun artması, sosyal ve iktisadi dengelerin bozulması ve devletin halka yabancılaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Bölgedeki Türkmenlerin büyük çoğunluğu bu isyana katılmıştır. Baba İshak, isyanı (637/1240) Adıyaman civarında başlatmış olup, kısmi başarılarla Malatya ve Sivas üzerinden Amasya'ya ulaşmışlardır.[84] Fakat Baba İshak, Amasya Kalesi'ne sığınmış olan Baba İlyas'ın Selçuklular tarafından öldürülmesine mani olamamıştır. Bunun üzerine inti-

---

82 Ahmet Yaşar Ocak, **" Babailik",** DİA., C. IV, s. 373.

83 Ahmet Yaşar Ocak, **" Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu' da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış",** Geçmişten Günümüze Alevi-Bektâşi Kültürü, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s.43.

84 M. Saffet Sarıkaya, **"Türkiye'de Alevilik ve Bektaşiliğin Oluşumu",** Anadolu'da Aleviliğin Dünü Bugünü, Proje Yön. Halil İbrahim Bulut, Adapazarı, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 114-115.

kam almak isteyen Baba İshak, Konya üzerine yürürken Kırşehir yakınındaki Malya ovasında Selçuklu ordusu tarafından yakalanarak öldürülmüş ve kadınlar ve çocuklar dışında Türkmenler'in çoğu kılıçtan geçirilmiştir. Pek az bir kısmı ise kaçıp kurtulabilmiş ve ya esir edilmiştir. Kurtulanlar arasında bulunan bazı Baba İlyas halifeleri uç bölgelerine kaçarak izlerini kaybettirmişlerdir. [85]

Babai hareketi, Baba İlyas'ın idam edilmesinden sonra oğlu Muhlis Paşa tarafından devam ettirilmiş, siyasi olmaktan çok dini-mistik bir hareket olarak halifeleri vasıtası ile Anadolu'nun değişik yerlerine taşınarak sürdürülmüştür. Bu halifelerden özellikle; Aynüddevle Dede, Şeyh Osman, Bağdın Hacı, Şeyh Edebali, Emir Cem Sultan, Hacı Bektaş-ı Veli önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu halifelerin dışında, XIV. yüzyılda "baba" unvanı taşıyan, Sarı Saltuk, Barak Baba, Aybek Baba, Buzağı Baba ile ikinci ve üçüncü nesil Babaî Şeyhleri olan ve "Abdalân-ı Rum"[86] adı ile anılan kişiler gittikleri yerlerde düşüncelerini Türkmen halkına aktarmışlardır.[87]

Bu dervişlerin en tanınmışı Bektaşiliğin kurucusu olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli'dir. Hacı Bektaş isyana katılmadığı için resmi takipten kurtularak gözden uzak Suluca Karahöyük'te faaliyetlerine devam etmiştir.[88] Anadolu'da Aleviliğin oluşmasında Babai ayaklanması, Şah Kulu isyanı, Şeyh Bedrettin olayı, Şah İsmail ile Yavuz arasındaki mücadele ve Çaldıran savaşı ve yeniçeri ocağının kapatılması gibi olaylar etkili olmakla birlikte asıl dönüm noktasını Babailer isyanı oluşturmaktadır. Babai isyanı Anadolu'nun dini-siyasi hayatında etkili olmuştur. Abdallık[89], Babailik, Bektaşilik,

---

85 Ahmet Yaşar Ocak, **"Baba İshak"**, DİA, C. IV, s.369.

86 **Abdalân-ı Rum :** Anadolu Selçuklu devleti' ni dağılmasının ardından ortaya çıkan çeşitli Türkmen Beyliklerinde ve Osmanlı Beyliği topraklarında görülen, gazalara katılarak müridleriyle birlikte fethedilen topraklarda zaviyeler kuran ve bazı faaliyetlerde bulunan derviş zümrelerini ifade etmektedir. (Üçer, **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik**, s.144).

87 Fığlalı, **Türkiye'de Alevîlik Bektaşilik**, s. 126-128; Üzüm, **"Kızılbaş"** , s. 548.

88 Sarıkaya, **"Anadolu Aleviliğinin Oluşumu",** s. 88.

89 **Abdal:** Dünya ilgilerinden sıyrılarak kendilerini Allah yoluna adayan, ricalü'l-gayb diye adlandırılan evliya zümresi içerisinde yer alan eren ve sufiler için kullanılır. Detaylı bilgi için Bkz: Süleyman Uludağ, **"Abdal"**, D.İ.A., C. I, s. 59.

Hurufilik[90], Kızılbaşlık, Kalenderilik bu Bâtıni grubuna dâhil tarikatlardır ve Anadolu'nun din hayatı ve tarihinde önemli bir yer tutmuşlardır.[91]

Babailer isyanından sonra Hacı Bektaş Veli dışında da benzer faaliyetlerde bulunan bir takım Türkmen Babalar vardı. Babailik hareketi, Türkmenler arasında doğup onlara hitap etmesinden dolayı onların sosyal, dini ve kültürel yapılarına uygun bir mahiyet ortaya koymuştur. Babailik hareketi, XIV. yüzyılın başlarına kadar yarım yüzyıl boyunca gelişerek Rum Abdalları denilen toplum kesimini meydana getirmiştir. Rum Abdalları zaviyelerinde pek çok mürit yetiştirmiştir. Bu müritler, İlk Bektaşiler diyebileceğimiz kimselerdir. Sulucakarahöyük[92] kökenli Rum Abdalları, Baba İlyas kültünün yanına Hacı Bektaş Veli Kültünü de katarak bu propagandayı yaygınlaştırdılar ve XV. yüzyılın sonlarına doğru, hem Aleviliğin, hem de Bektaşiliğin teşekkülüne zemin hazırlamış oldular. Dolayısıyla Babailiğin inanç ve gelenekleri, Rum Abdalları aracılığı ile Kızılbaş zümrelerle, Bektaşilere miras kalmıştır. Yine bugünkü Tahtacılar, Çepniler kısacası tüm Anadolu Alevileri de, bu gelenekten gelmektedir. Rum Abdalları'nın faaliyetlerinden sonra, Anadolu'da şehir merkezlerinde Bektaşilik, kırsal kesimlerde ise Alevi anlayışlar artık yerleşmeye başlamıştı. Bu dönemde Alevi/Bektaşiler üzerinde Hurûfilerin önemli etkileri vardı. Fazlullah Hurûfi (796/1394) tarafından temelleri atılmış olan Hurufilik, özellikle Alevilikteki panteist[93] ulûhiyet anlayışının yerleşmesini ve bazı sayı ve harflerden sûfiyâne bir takım anlamlar çıkarmak gibi eğilimler üzerinde etkili olmuştur. Bu sürecin arkasında ise Safevilik propagan-

---

90 **Hurufilik:** Fazlullah-ı Hurufi'nin kurup geliştirdiği batini bir akım olup temeli, eski çağlardan gelen ve harflerle sayıların kutsal olduğunu kabul ederek bunlara çeşitli anlamlar yükleyen anlayışa dayanmaktadır Detaylı bilgi için Bkz: Hüsamettin Aksu, **"Hurufilik"**, D.İ.A., C. XVII, s. 409.

91 Tekin, **Türklük ve Alevilik-Bektaşilik,** , s. 140-141.

92 **Sulucakarahöyük:** Nevşehir'in ilçelerinden biri olup, Avanos'a 45 km uzaklıkta ve Kırşehir yolu üzerindedir. Daha sonra Sulucakarahöyük ismi, burada Hacı Bektaş Veli'nin dergahının olması sebebi ile Hacıbektaş'a çevrilmiştir. ((Çevrimiçi) **Hacı Bektaş**, http://www.avanosevi.com/tr/hacibektas.html, 12.10.2011).

93 **Panteist:** Tanrı'nın varlığını âlemin varlığı olarak algılayan ve bu iki varlığı tek varlık olarak düşünen felsefe öğretisine denir. (Kemal Demiray, **Temel Türkçe Sözlük**, 3. Bsm., İstanbul, İnkilap Kitabevi, 1994, s. 646) .

dası ile bir takım Şii düşünceler, Aleviliğin bugünkü şeklini kazanmasına yol açmıştır.[94]

1.2.3. Safevi Dönemi

Safevi dönemi hem "Kızılbaş" isminin ortaya çıktığı dönem olması açısından, hem de Türkmenlerin kendilerine has dini anlayışlarına Şiî karakterli unsurların karıştığı dönem olması açısından oldukça önemlidir.[95]

"Safeviyye tarikatının kurucusunun, Halvetiyye tarikatının kurucusu İbrahim Zâhid Gîlâni'nin yanında yetiştikten sonra, ondan icazet alan Şeyh Safiyyüddîn Erdebilî'nin[96] olduğu bilinmektedir".[97] Safevi tarikatı adını, kurucusu kabul edilen Şeyh Safiyyüddîn Erdebilî' den almıştır. İlhanlılar devrinde Erdebil'de tamamen Sünni bir karaktere sahip olan bu tarikat Sadreddîn-i Erdebîlî'den sonra yerine geçen ve Hâce Ali diye meşhur olan Alâeddin-i Erdebilî döneminden itibaren Şiî unsurları bünyesine almaya başlamıştır. Hâce Ali'nin ölümünden sonra tarikatın idaresini, Şeyh İbrahim ve ardından Cüneyd-i Safevî üstlenmiştir. .[98]

Şiilik özellikle Şeyh Cüneyd (864/1460)'in Anadolu'daki faaliyetleri ile köylü ve göçebe zümre arasında bir taraftar kitlesine sahip olmuştur. Şeyh

---

94 Turan-Yıldız, "**Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği,** s. 18-20.

95 Üzüm, **"Kızılbaş",** s. 548.

96 Şeyh Safiyyüddîn Erdebilî'nin hayat hikayesini ve fikirlerini bir araya toplayan Kızılbaş Aleviliğinin temel kaynaklarından biri olan İbnü'l-Bezzâz'ın *Safvetu's-Safâ* adlı eserinin XV. yüzyılda *Kâşifu'l-Kulûb* ismiyle Türkçe'ye çevrilen dördüncü bölümü Prof. Dr. Sönmez Kutlu ve Dr. Nizamettin Parlak tarafından tahkik edilmiştir. **Makalat Şeyh Safi Buyruğu** adlı eser *Safvetu's-Safâ'*nın tahrifinden önceki nüshalar esas alınarak yapılması ve Anadolu'da Kızılbaşlığın ilk Türkçe yazılı kaynakları olması bakımından önem arz etmektedir. Eser ilk önce Şeyh Safiyyüddîn Erdebilî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiş ve *Safvetu's-Safâ'*nın Türkçe çevirilerine yer vermiştir. Sonra *Kâşifu'l-Kulûb'un* tahkikinde kullanılan nüshaların tanıtımına ve içeriğine değinmiştir. Daha sonra ise *Safvetu's-Safâ'*da yapılan metin tahrifatı ve metin oluşturulurken izlenen yöntemden bahsedilerek Tahkik'e geçilmiştir. Tahkik bölümü ise 6 bölümden oluşmaktadır. Kitabın son kısmında ise Makâlât (*Kâşifu'l-Kulûb)*' ın orijinal metnine yer verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: **Makalat Şeyh Safi Buyruğu,** Şeyh Safiyeddin Erdebili İshak İbni Cebrail, Haz. Sönmez Kutlu, Nizamettin Parlak, İstanbul, Horasan Yayınları, 2008).

97 Mehmet Yaman, **Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu**, İstanbul, Ufuk Matbaası, 1994, s. 32.

98 Üzüm, **"Kızılbaş",** s. 548.

Cüneyd'in oğlu Haydar döneminde ise tarikat daha hızlı yayılmış, kendisi on iki dilimli bir taç giymiş, müridlerine de derecelerine göre aynı tacı giydirmiş ve bu yüzden de onlara Kızılbaş denilmiştir. Bundan sonra bu sarık, Alevi inancını ve on iki imamı temsil etmeye başlamış, özellikle Şah İsmail döneminde çok yaygınlaşmıştır.[99]

Sultan II. Beyazıd zamanında Anadolu'daki propaganda faaliyetlerini artıran Safeviler 907/1501'de çoğunluğu Şamlu, Rumlu, Ustaclu, Tekelu, Dulkadir, Avşar ve Kaçar Türkmen oymaklarından meydana gelen bir ordu ile Şah İsmail liderliğinde devlet Şah İsmail'in (1501/1524) Erdebil Tekkesi'nin[100] başına geçmesi ile Safevi Devleti'nin temeli de atılmıştır. İfrat derecede Şiîliğe bağlı olan Şah İsmail, Tebriz'e girişinde üçte ikisi Sünni olan şehir halkından Şiîliği kabul etmeyenleri takip etmiş, hutbe ve sikkelerde on iki imamın isimlerini zikretmeyi mecbur kılmış ve camilerde ilk üç halife ile Muaviye'ye lanet ettirmiş, bunun aksini yapanların ise katlini emretmiştir. Onun Şiiliği yaymak için Anadolu'da giriştiği faaliyetler, kötü muameleler ve takındığı olumsuz tavır üzerine Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim ve ordusu 1514'te Şah İsmail'in ordusu ile Çaldıran'da karşı karşıya gelerek Şah İsmail'i kesin bir şekilde mağlup etmiştir.[101]

Şah İsmail, Şiîliği yaymak amacı ile eski Türk gelenekleri ve göçebe kabile yapısı ile Şiîlikte var olan Ali, On İki İmam Kültü ve Kerbela matemi[102] gibi Şiî bir takım kültleri, belirgin mistik bir ruhla sentezleyerek, Anadolu Alevilerini derli toplu bir cemaat yapısına kavuşturmaya çabası gütmüştür. Ayrıca Şah İsmail'in Anadolu'ya gönderdiği müritleri, Aleviliğin inanç

---

99 Turan-Yıldız, "**Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği,** s. 21; Sarıkaya, **"Anadolu Aleviliğinin Oluşumu",** s. 90-91.

100 Erdebil Tekkesi hakkında detaylı bilgi için Bkz: Mustafa Ekinci, **"Erdebil Tekkesi'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Anadolu'daki Dini ve Siyasi Faaliyetleri"**, Harran Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi, Şanlıurfa,1997, s. 51-65.

101 Ethem Ruhi Fığlalı, **İmamiye Şiası: Caferiyye Mezhebi Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri**, Ankara, Selçuk Yayınları, 1984, s. 186-187.

102 **Kerbelâ Mâtemi:** Alevi-Bektaşilerce; Hicretin 61. yılının 10 Muharrem Cuma günü Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin ve yandaşlarının Kerbela'da şehit edilmesinden duyulan derin üzüntü ve acı matem olarak algılanır. (Korkmaz, **Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, s.282)

esaslarının yazılı olduğu Buyruk, Hüsniye gibi kitapları da beraberinde getirerek, sözlü geleneğin hâkim olduğu Türkmen zümrelerine bu yazılı bilgilerin ulaşmasını sağlamıştır. Böylece XVI. yüzyıla kadar şifahi niteliğini sürdüren bu anlayış, bu yüzyıldan itibaren yazılı bir nitelik kazanmıştır. Bu şekilde Anadolu Aleviliği günümüzdeki yapısına yavaş yavaş ulaşır hale gelmiştir.[103]

XI. yüzyıldan sonra Kızılbaş topluluklar, Erdebil Tekkesi ile irtibatı büyük ölçüde kopuk olarak yaşamışlardır. Bu topluluklar XI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren on iki imam Şiiliğini aslî hüviyetiyle almış, Ehlibeyt ve bilhassa Ali sevgisi, on iki imam anlayışı, tevellâ-teberrâ ve Kerbelâ matemi hususları sathi biçimde alıp kendi tarihi yapılarına uydurmuştur.[104]

1. 2. 4. Kızılbaş İsyanları (Celâli İsyanları)

Osmanlı döneminde Anadolu, aralıklarla devam eden bir dizi halk isyanına sahne olmuştur. Bu ayaklanmaların en önemlileri arasında Şah Kulu Ayaklanması (1510-1511), Nur Ali Halife Ayaklanması (1512), Bozoklu Celal Ayaklanması (1517-1518), Şah Veli Ayaklanması (1519), Süklün Koca-Baba Zünnun Ayaklanması (1525-1527), Atmaca Ayaklanması (1526), Yenice Bey Ayaklanması (1526), Veli Halife Ayaklanması (1526), Kalander Çelebi Ayaklanması (1526-1527), İnciryemez Ayaklanması (1529) ve Şahgeldi Ayaklanması (1580) sayılabilir.[105]

Bu isyanların ilki Hasan Halife Oğlu Şahkulu ayaklanmasıdır. Gençliğinde Erdebil'e giderek Haydar ile görüşen ve burada yetiştirilerek Menteşe bölgesine gönderilen Şahkulu'na veli gözü ile bakılmıştır. Şah Kulu, Safevi Devleti'nin zaferden zafere koşmasından ve merkezi idarenin son derece zayıf hale gelmesi ve devlet adamlarının adil olmayan hareketlerinden duyulan rahatsızlıklardan da kuvvet ve cesaret alarak harekete geçmiştir. Şah İsmail adına hareket ettiğinden bu lakap ile anılan Şahkulu, Teke dağları köylüle-

---

103 Ocak, **"Babailer İsyanından Kızılbaşlılığa",** s. 148-149; Turan-Yıldız, "**Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği,** s.22.

104 Üzüm, **Günümüz Aleviliği,** s. 10.

105 Ali Yaman, **Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi**, Nokta Yayınları, İstanbul, 2007, s.95-96

rinden oluşturduğu kuvvet ile 1510 yılında bir isyan başlatmış ve üzerine gönderilen Osmanlı ordusunu üst üste yenilgiye uğratmıştır. Ardından Şahkulu, çevre illere haber göndererek harekete geçmelerini istemiş ertesi yıl Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa kuvvetlerini mağlup etmiştir. Veziriazam Atik Ali Paşa kumandasında gönderilen ordu ile Sivas civarındaki Gökçay mevkiinde 1511 yılında yapılan savaşta öldürülerek ordusu bozguna uğratılmıştır. Şah Kulu ayaklanması birçok insanın ölümüne ve çok sayıda bölgenin yağma ve tahribine neden olmuştur.[106]

Şah Kulu isyanının ardından bir yıl bile geçmeden Şah İsmail'in halifelerinden Nur Ali, 1512 yılında Tokat, Çorum, Amasya ve Yozgat yörelerinde Kızılbaş köylüleri toplayarak yeni bir isyan başlatmıştır. Aldığı yerlerde Şah İsmail adına hutbe okutan Nur Ali, Göksu'da yapılan çarpışmada yenilmiş (1512), ayaklanmaya katılanlar da dağıtılmıştır. Bundan sonra Tokat ve Amasya bölgesinde Kızılbaşları toplayarak isyan eden Bozoklu Celâl, Süklün Koca-Baba Zünun ayaklanmaları başlamasına rağmen, bu ayaklanmalardan ilki 1518, diğeri ise 1527'de bastırılmıştır. Aynı tarihlerde Kalenderoğlu ayaklanması görülmüştür. Bu ayaklanma Osmanlı döneminin en büyük köylü-çiftçi ayaklanması olarak nitelenmektedir.[107] İlk iki çatışmada Osmanlı ordusunun mağlup olmasının üzerine, Vezir-i Azam İbrahim Paşa, Kalender'in yanında bulunan, tımarları elinden alınmış olan sipahiler, tımarlarının tekrar geri verilme taahhüdüne karşılık Kalender Çelebi'den ayrılırlar. Yapılan üçüncü savaşta Kalender Çelebi mağlup edilerek öldürülür.[108] Celali İsyanları olarak da bilinen bu ayaklanmalar, çoğunlukla toplumsal ve ekonomik yoksunlukların ürünüdür.[109]

---

[106] Faruk Sümer, **Safevi Devleti' nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, 1976, s. 32-34; Üzüm, **"Kızılbaş",** s. 550.

[107] Üzüm, **Günümüz Aleviliği,** s. 10.

[108] Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları,** Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975, s. 120.

[109] Subaşı, **"Anadolu Aleviliği Üzerine"**, s. 177–178.

Kızılbaş isyanları dikkate değer bir takım özellikler taşımaktadır. Bu isyanlar bir taraftan Safevi tahriki veya Safevi taraftarlığı çerçevesinde Osmanlı merkezi yönetimine karşı yapılmış, diğer taraftan isyanlara öncülük eden önderler kurtarıcı-mehdi eksenli olduğu için bu ayaklanmalar "mesiyanik" karakterdedir. Safeviler tarafından ustaca kullanılan bu isyanlar, dini veya mezhebi kaygıların oluşturduğu hareketler olmayıp, Anadolu'da yaşayan göçebe, yarı göçebe ve bir ölçüde tımarlı sipahi zümresinin maruz kaldığı sıkıntılar ile yerel yöneticilerin baskı ve haksızlıklarıyla alakalıdır.[110]

X/XVI. yüzyılda Anadolu'da göçebe hayatı yaşayan iki topluluk vardı. Birisi Halep bölgesinde yaşayan Halep Türkmenleri, diğeri kışları Fırat kıyılarında, yazları ise Erzurum-Erzincan arasında geçiren Boz Ulus'tur. Celali isyanların sonucunda Anadolu'da gerek nüfus gerek arazi bakımından büyük boşluklar meydana gelmiştir. Orta Anadolu'daki bu boşluk Boz Ulus'a bağlı boylar tarafından doldurulmuş, devlet de bunları kontrolü altına alarak iskân etmiştir. Gerek Celali isyanları, gerekse diğer isyanlardan sonra Türkmen boylarının yer değiştirmesi Alevi ocaklarının Anadolu'nun hemen her bölgesinde yayılmasına sebep olmuştur.[111]

XI. yüzyıldaki Osmanlı yönetimiyle Kızılbaş Türkmenler arasındaki bu ayaklanmalar ve devletin bu ayaklanmaları kanlı bir biçimde bastırması onların giderek devletten ve Sünni toplumdan uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu sebeple bu iki toplum arasındaki ilişkiler yüzyıllar boyunca belli bir seviyede günümüze kadar gelmiştir. Aynı tarihlerde yönetimle problemli olan Doğu Anadolu'daki bir takım Kürt zümreler de Aleviliği kabul etmişlerdir. Günümüzdeki Kürt Alevilerin tarihi bunlara dayanmaktadır.[112]

---

110 Üzüm, **"Kızılbaş",** s. 550.

111 Sarıkaya, "**Anadolu Aleviliğinin Oluşumu"**, s. 92-93.

112 Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar: Türkiye' de Tarihin Saptırılması Sürecinde**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 20-21.

1. 2. 5. Son Dönem

Osmanlı İran ilişkilerinin büyük ölçüde sağlam bir statüye ulaşmasından ve ayaklanmaların başarı elde edemeyip önemli kayıplara yol açmasının ardından XII. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar Kızılbaş zümreler merkezden uzak bölgelerde kendi inanç ve adetlerini korumaya çalışarak kendi içlerine kapanmışlardır. “Sessizlik Dönemi” diye nitelendirilen bu uzun sürede yer yer Bektaşiler’in Çelebiler koluyla ilişkiler geliştirilmiş, sınırlı sayıda oymak veya yerleşim merkezinde Sünni anlayışı benimseyenler olmasına rağmen genel çoğunluk “tevella-teberra” anlayışı içinde ilişkilerini belli bir seviyenin ötesine geçmeksizin Sünni halkla barışık olarak münasebetlerini devam ettirmiştir.[113]

Osmanlı okumuş zümreleri, Anadolu’da Rum gazileri denilen mücahit zümreleri ve askerî taifeler arasında yayılmış bulunan Bektaşilik, Osmanlı fütuhatı ile Balkanlara da geçerek, Tuna kıyılarından Arnavutluk’a kadar çok geniş sahalarda kurduğu tekkelerde, Balkanların İslamlaşmasında sonradan Bektaşiler ile karışmış sair birtakım derviş zümreleri ile birlikte rol oynamıştır.[114] Bu sırada Bektaşi dergâhı ile ilişkisi olan yeniçeri ocağı bozulmaya başlamıştır. 1826 yılında II. Mahmut, ocağı kaldırmış ve bütün Bektaşi tekkelerini kapatmıştır. Bu tarihten sonra bazı Bektaşi Babaları mason localarıyla işbirliğine girmiş, halk ise gizlilik içinde ayin ve erkânlarını yapmayı sürdürmüştür.[115] Özellikle İstanbul sınırları içerisinde kalan Bektaşiler kendilerine Melamilik[116], Halvetlik[117] ve Rifailik[118] gibi başka tarikatlar içinde ba-

113 Üzüm, **“Kızılbaş”,** s.550.

114 M. Fuad Köprülü, **“Bektasilik”** İ. A., C. 2, s. 461-464.

115 Üzüm, **Günümüz Aleviliği,** s.11

116 **Melamilik:** Melâmet anlayışını benimseyenlerin meydana getirdiği bir tasavvuf akımı ve tarikattır. Detaylı bilgi için Bkz: **“Melamiyye”**, D.İ.A., C. XXIX, s. 24.

117 **Halvetlik:** Günahtan korunup daha iyi ibadet etmek amacı ile ıssız yerlerde yaşamayı tercih etmektir. Zahid ve mutasavvıfların en belirgin özellikleri Hakk’a yakın olmak için halktan ayrı kalmaya önem vermeleridir. Detaylı bilgi için Bkz: Süleyman Uludağ, **“Halvet”**, D.İ.A., C. XV, s. 386.

118 **Rifailik:** Ahmet er-Raifai’nin kurduğu bir tarikat olup XII. yüzyılın sonlarına doğu Irak’ın Evasıt kentine bağlı Ubeyde köyünde ortaya çıkmıştır. Detaylı bilgi için Bkz: **“Rifailik”**,

rınma olanağı arayacaklardır. Bu durum II. Meşrutiyet'ten sonra özellikle I. Abdülmecid döneminde sonlanmış, Bektaşi dergâhları tekrar açılmıştır.[119]

Anadolu'daki Alevi-Bektaşi topluluklar, kurtuluş savaşına katılmışlardır. Mustafa Kemal, Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı örgütlerken Alevilerin desteğini almış; Erzurum-Sivas Kongreleri dönüşü, 19 Aralık 1919 tarihinde Hacı Bektaş dergâhına gitmiş ve Cemalettin Efendi ve baba postundaki Salih Niyazi Baba ile görüşmüştür. Bu görüşmeden sonra, Çelebi ve Niyazi Baba Atatürk'e destek sözü verirler. Böylece aleviler, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün en kararlı ve istekli gücünü oluştururlar. 23 Nisan 1920'de TBMM açıldığında Çelebi Cemaleddin Efendi Kırşehir mebusu ve TBMM başkanvekili olarak mecliste yer almıştır. Atatürk Meclis'e Alevi ileri gelenlerinin girmesini sağlamıştır. Alevi mebuslar, Meclis'te Atatürk'ün en büyük destekleyicisi olmuştur.[120] Bunun nedenleri sayılırken bazı Alevi kaynaklarında onun Selanik'te doğması zikredilmektedir. Selanik, Bektaşi Dergâhlarının yoğun olduğu bir yerdir. Aynı zamanda babası Ali Rıza Efendi'nin de Bektaşi olduğu iddia edilmektedir. Diğer bir görüş ise Atatürk'ün Nutuk'taki bazı ifadeleridir. Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta Kazım Dede isminde bir Alevi dedesinden söz ederek onu asla kıramayacağını ve ona çok saygı duyduğunu ifade etmektedir.[121] Ayrıca bazı Alevi yazarlar Mustafa Kemal'in Bektaşi olduğunu kesin bir ifade ile söylemektedirler.[122]

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte 30 Kasım 1925 tarihli ve 677 sayılı yasa ile bütün tekke ve zaviyeler kapatılarak tarikatlar yasaklanmıştır.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. XVI, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986, s. 9831.

119 Yaman, **Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi**, s. 112.

120 Cemal Şener, **Şaha Doğru Giden Kervan: Alevilik Nedir?**, İstanbul, Şahkulu sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1997, s. 41.

121 Mustafa Cemil Kılıç, **Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik: Teolojik Savunma ve Sosyo Kültürel Tahlil),** İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2005, s. 234-235.

122 Baki Öz, **Alevilik Tarihinden İzler,** İstanbul, Can Yayınları, 1994, s. 24.

Ayrıca çeşitli dinsel unvanların kullanılmasına son verilerek tarikatlarla ilgili giysiler giyilmesi de yasaklanmıştır.[123]

Alevi-Bektaşiler Cumhuriyet'in kurulmasını memnuniyetle karşılamalarına rağmen Kürt Aleviler bir dizi ayaklanma çıkartmışlardır. Bunlardan birisi 6 Mart 1921'de Sivas, Erzincan ve Tunceli bölgesinde başlayan Koçgiri Ayaklanması olup Haziran 1921'de bastırılmıştır ve bu ayaklanmanın sorumluları cezalandırılmıştır. Yine 1930 yılında bugün Tunceli adıyla bilinen Dersim bölgesinde geniş çaplı bir ayaklanma olmuş, isyan kısa sürede bastırılmasına rağmen Mart-Nisan 1937'de isyan genişleyerek yeniden başlamıştır. Fakat bu isyanda aynı yılın Eylül ayında sona erdirilmiştir.[124]

Artık Alevi olarak anılan gruplar, modern eğitim gruplarından geçerek 1960 ve özellikle 1970'lerden sonra artan iç göçlerle şehir merkezlerine gelmeye başlamış ve yeni sosyo-kültürel şartlara uymaya çalışmışlardır. Diğer taraftan ise 1961'lerde başlayan örgütlenme süreci 1980'lerden sonra daha da hızlanarak 1990'ların ardından kabarık bir sayıya ulaşmıştır.[125]

Aleviliğin uzun tarihi geçmişine bakıldığında cumhuriyet dönemi çok kısıtlı bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönem, bu zümrelerin tarih boyunca yaşadığı kapalı toplum yapısından çıkması, temel inançları ve âdetlerini sorgulamaya tâbi tutmaları, yeni yetişen kuşakların geleneksel anlayışlarla bağlarını önemli ölçülerde koparmaları ve topluma daha çok aydınların yön vermesi bakımından dikkat çekmektedir. Alevi adı ile anılan Kızılbaş zümresi Anadolu'da yoğun olarak Tunceli, Amasya, Tokat, Çorum, Sivas, Erzincan, Malatya ve Kahramanmaraş ve son yıllarda da iç göçler sonucunda İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde yaşamaktadır. Balkanlar'da ise özellikle Bulgaristan'ın bazı küçük merkezlerinde ve Deliorman bölgesinde bulunmaktadırlar.[126]

---

123 Yaman, **Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi**, s. 112.

124 Üzüm, **Günümüz Aleviliği,** s. 11-12.

125 İlyas üzüm, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye' de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler,** İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004, s. 373-375.

126 Üzüm, **"Kızılbaş",** s. 550.

Sonuç olarak, Türklerin Müslümanlığa geçerek İslamlaşması ile başlayan süreçte göçebe ve yarı göçebe kesimlerin anlayışı olarak ortaya çıkan Alevilik, ilkbaşta Moğol istilası ile Anadolu'ya taşınmış, ardından da Anadolu'da Türkmen Babaları ile Rum Abdâllarının faaliyetleri sonucunda farklılaşmış ve Hurufi etkiler, sonrasında da Safevi propagandası ile günümüzdeki şekil ve yapısına ulaşmış hale gelmiştir.[127]

[127] Turan - Yıldız, "**Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği",** s. 24

İKİNCİ BÖLÜM

PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR SANAT DERGİSİ’NDE ALEVİLİK VE TARİHİ

2.1. ALEVİLİKTE KAVRAMLAR

Çalışmamızın bu kısmında, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde yer alan yazarların Alevilik ve Bektaşilikle ilgili olarak kullandıkları terimlerin tanımlarına yer verilecektir. Bu çerçevede ortaya konulmaya çalışılan Alevilik yorumlarına daha sonraki bölümlerde temas edilecektir. Dolayısıyla araştırmamız bu bölümde daha çok kavramsal bir çerçevede işlenecektir. Ancak hiç şüphe yok ki daha sonraki bölümlerin anlaşılabilmesi ve dergide ortaya konulan Alevilikle ilgili yorum ve görüşlerin tam ve eksiksiz anlaşılabilmesi, büyük oranda bu bölümde ortaya konulacak olan kavramsal çerçevenin başarısına bağlı olacaktır.

2.1.1. Alevilik

Araştırma konumuz açısından belki de en önemli kavramın "Alevilik" olduğu belirtilmelidir. Bu yüzden her şeyden önce Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde ortaya konan Alevilik tanımlamaları tespit edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu dergide birden çok tanım bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bu tanımlar zaman zaman birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak genel olarak tanım sahibinin Aleviliğe bakışı ve kişisel tercihinin bunda etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Aleviliği bir din olarak görenlerden tutun bir mezhep, tasavvufi akım veya İslam Dini'nin en güzel yorumu şeklinde tanımlamalar yapanlar bulunmaktadır.

a) **Alevilik bir yaşam biçimidir**: Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin uzun süre yayın yönetmenliğini yapan Ali Balkız, Aleviliği *"bir yaşam biçimi"* olarak tanımlamaktadır. Balkız, Aleviliği tanımlarken şunları söyler:

> "Alevilik bir inançlar sistemi olmaktan çok, *bir yaşam biçimidir*. Doğayı, dünyayı, toplumu ve bireyi anlama ve yorumlama biçimidir. Bireyin bireyle, bireyin toplumla olan ilişkilerini düzenleyen kurallar toplamıdır. 'Öteki dünya'yı değil bu dünyayı, mit'leri değil insanı esas alan; insanı, dü-

şüncenin ve eylemin merkezine koyan, üretimi, üleşimi örgütleyen, sonsuzluktan öncesini ve sonrasını değil, bugünü çözümleyen bir sistemdir. Yerleşik, geleneksel, tutucu, doğmatik değil, günceldir, zamandaştır. Osmanlı değildir. Arap hiç değil. Daha çok değil, en çok Türk'tür. Biraz da Kürt. Anadolu halkının, Orta Anadolu halkının yaşam biçimidir. İslamiyet'ten ne kadar etkilenmişse, Şamanlığını da o kadar korumuştur. Denilebilir ki, biraz da Budizm ve Hıristiyanlık… Soyut bir Ali sevgisinin dışında Şiilik'le çok az ilgilidir."[1]

Bu tanım ve açıklamalardan anlaşılacağı üzere yazar klasik İslam ve Alevi kaynaklarından daha çok kendi görüşlerine dayalı ve tamamen dünya görüşü üzerine kurulu bütün din, kültür, gelenek, görenek ve ırk esasına dayalı bir tanımı tercih edilmektedir. Bu tanımı kabul eden yazarların yanında farklı tanımlar yapanlar da bulunmaktadır.

Aleviliği kendine özgü bir yaşam biçimi olarak tanımlayanlardan biri de İsmet Özmen'dir. Ona göre bu sisteme yani "Alevilik"e din, inanç, mezhep veya tarikat denilse bile sonuç değişmez. O bunun nedenini şöyle açıklar: Alevilik, 72 milleti bir sayar, ırk, cins, din, renk, dil ayrımı yapmaksızın insanlığı kucaklamaya çalışır. Mazlumlara daha çok yakınlık göstererek onları hep kendinden sayar, onların yanında yer almaya çalışır. Sulta ve monarşik egemenliklere karşı çıkan bir insan olma ve demokratikleşme çığırı ve çığlığı olduğunu söyler.[2]

Yukarıda söz konusu edilen Alevi tanımlarına dikkat edilecek olursa burada din, peygamber ve vahiyden daha çok devrin öne çıkan görüşlerinden hareketle bir tanımlama gerçekleştirildiği açıkça görülecektir. Dinin veya dini yorumlama biçimlerinden ibaret olan mezheplerin temelini oluşturan unsurlar genellikle ya görmezlikten gelinmiş veya ikinci plana itilmiştir. Genel-

---

[1] Ali Balkız, **"Diyanetin Kapısına Kul Olmak",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1992, Say. 1, s. 6.

[2] İsmet Özmen, **"Aleviliğin Yeri ve Olgusu",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-2000, Say. 38, s. 53.

likle aynı dünya görüşlerine sahip olanlar tarafından benimsenen bu tür tanımlar da kendi aralarında dinin asli unsurları açısında esneklik göstermektedirler. Nitekim Aleviliğin bir yaşam biçimi olduğunu belirten bir diğer yazar Yüksel Işık, Aleviliğin Anadolu eksenli dini motifleri barındıran bir yaşam biçimi olmasının yanında, onun evrensel özellikleri olan *bir inanç sistemi* olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla ona göre Alevilik simgeleştirdiği kavramlar itibari ile diğer bütün dinlerden ve özellikle de İslamiyet'ten etkilenmiştir. Ancak Yüksel Işık, bu etkilenmenin Aleviliğin insanla başlayıp insanla biten özelliğini ortadan kaldırmadığını, aksine tarihsel seyir içinde daha da fazla öne çıkarmasına vesile olduğunu söylemektedir.[3]

Bu yazarlara ek olarak Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin dernek adına son sahibi Kazım Genç'te Aleviliği; özünde, belirli bir inanç, kültür ve düşünce temeli bulunan *bir yaşam biçimi* olarak tanımlar.[4]

"Yaşam biçimidir" şeklindeki tanımlara ek olarak "dünya görüşü, yaşam felsefesi, düşünce biçimi, kültür mozaiği" gibi yaklaşımlar da verilmiştir. Bu bağlamda Zeki Büyüktanır şunları söylemektedir:

> "Alevilik, Hakem Olayı'nın bardağı taşırdığı son damla olmasından çok, kökünü Anadolu'nun binlerce yıldır süre gelen yaşamının, göçlerle de beslenen insanların bu ana kültürle (Kybele Kültü) kaynaşmasının ve Şaman-İslam-Kybele kültüründe eriyip bir potada yoğrulmasının sonucunda oluşarak ortaya çıkmış bir dünya görüşüdür. Bu, bir din ya da mezhep kalıbından çok bir *yaşam felsefesi* ve *düşünce biçimi*dir."[5]

Bu tür tanımlarda dikkati çeken diğer bir husus ise Alevilik başta İslam olmak üzere diğer bütün dinlerden yararlanmış veya etkilenmiş olsa bile

---

3 Yüksel Işık, **"Alevilik ve Avrupa Birliği",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-Ağustos 2001, Say. 45, s. 18-19.

4 Kazım Genç, **"Türkiye'de Eğitim ve Laiklik Üzerine Birkaç Söz",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz/Ağustos/Eylül-2003, Say. 54, s. 13.

5 Zeki Büyüktanır**, "Pir Sultan ve 'ŞAH'Kavramı",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1992, Say. 3, s. 24.

asla bunlarla ilgisinin bulunmayan bir inanç ve yaşama biçimleri ile kültürlerin bir araya gelişiyle oluşan bir dünya görüşü olduğu konusudur. Nitekim söz konusu dergi yazarlarından Lütfi Kaleli de Aleviliği, Anadolu'nun zengin bir kültürü saymakla beraber, onun tek bir dinin katı kurallarına bağlı kalmış bir inanç olmadığını, birçok dinlerin, inançların ve yaşama biçimleri ile kültürlerin bir araya gelişiyle oluşan bir dünya görüşü olduğunu da söylemiştir.[6] Buna göre Alevilik'te asıl olan tek bir dinin katı kurallarına bağlı olmak değil aksine bütün çağlarda her tür inanç, din, kültür ve medeniyetten yararlanmış olmaktır. Dolayısıyla İslam Tarihi'nde cereyan eden ve başta Şia'nın sahiplendiği ve sistemini onlara dayandırdığı olaylar çok da önemli değildir. Esas olan söz konusu tarihi olaylar veya yaşananlar değil dünya görüşüdür. Bu durumda ahiret ile ilgili inanç ve düşünceler de ikinci planda kalmalıdır hatta Alevilik açısından çok da önemli değildir.

b) Alevilik kültürlerin bir mozaiğidir: Anadolu Aleviliğinin bir dünya görüşü olduğu tanımı Hüsnü Korkankorkmaz'ın da Anadolu Aleviliği tanımları arasında yer almaktadır.[7] Ancak Lütfi Kaleli ve Şemsettin Şahin de Aleviliğin; Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm, Şamanizim, İslamiyet gibi eski din ve inançlar ile kültürlerden de etkilenerek oluşturulan bu *kültürlerin bir mozaiği* olduğunu da belirtmişlerdir.[8]

Servet Demir, Anadolu Aleviliğinin inançsal, kültürel ve felsefi olarak bir mozaik sentez olduğunu belirtmekle beraber, onun aynı zamanda Anadolu insanının felsefi ve kültürel birliğini ifade eden bir yaşam tarzı olduğunu da söylemektedir.[9]

---

6 Lütfi Kaleli, **"Aleviliği Kültür Saymayan Kültürsüzdür"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat-1993, Say. 5, s. 21.

7 Hüsnü Korkankorkmaz, **"Anadolu Aleviliği"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak -1994, Say. 11, s. 14-15.

8 Lütfi Kaleli, "**İktidar Olmanın Gücü ve Alevilik"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1996, Say.21, s. 12; Şemsettin Şahin, **"Alevini Kültürünü Nasıl Tanımlamalı"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran -2000, Say.38, s. 37.

9 Servet Demir, **"Anadolu Aleviliği, Alevi Hareketi ve Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1998, Say. 28, s. 16-17.

Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazarları, bu tanımların yanında farklı tanımlar da yapmıştır. Korkankorkmaz, Alevilik ile ilgili birçok tanım yapmış ve Aleviliği çağdaş uygarlık, özgür düşünce ve inancın özgürce anlatımı, geleceği görme, geleceği değişim değerleri içinde bilimin ışığında yorumlama, insanlığı bir bütün olarak görme ve sayma, toplumculuk, demokratlık, laiklik, erdemlilik, barış, sevgi, dostluk, insan sevgisi olarak tanımlamıştır.[10]

Turan Eser ise, Anadolu Aleviliği ve Bektaşiliğine yaklaşımda üç ana farklı görüş[11] olduğunu söylemekte ve bugün var olan bu tanımların hiçbirisinin Aleviliği tanımlama konusunda tek başına yeterli olmadıklarını hatta bazı çalışmalar dışında birçoğunun da bilimsel bir nitelik taşımadığını belirtmektedir. Eser, "Hacı Bektaşi Veli ve Anadolu Aleviliği" adlı makalesinde bilimsel olarak savunduğu tanım biçiminin şu olduğunu söyler:

> "Anadolu Aleviliği, kökleri Anadolu sınırlarının ötesinde (Mezapotamya, Orta Asya, İran…) İslam öncesine dayanmaktadır. Anadolu'da 13. Yüzyıl başlarından itibaren Türkmenlerin, Kürtlerin, Arapların, Nusayri=Alawi, Zazaların, Tahtacıların, Abdalların, vs. birlikte yaşadığı bölgelerde, Şamanizm, Zerdüşt, Batınilik, İslam, Buddha, Budizm, Maniheizm ve hatta Hıristiyanlık dinlerinden etki-

---

10 Korkankorkmaz**, "Anadolu Aleviliği",** s. 14.

11 **Birinci Görüş:** Resmi İslam'ın "Alevilik" konusundaki yaklaşımıdır. Bu görüş, kendini Alevi-Bektaşi kimliği içinde görenleri Sünni-Türk-İslam sentezi altında ortak bir resmi İslam kimliğinde toplamaktan yana olup asimilasyoncu bir siyasal İslam çizgisi savunmaktadır.

İkinci Görüş: Anadolu Aleviliği ve Bektaşiliğini resmi ideolojinin denetimine sokmaya çalışan ve Alevilerin Sünnileştirilmesine karşı çıkmayan görüştür. Bu görüşü savunanlar kendisini fiziksel ve örgütsel olarak besleyen Aleviliğin tarihsel kaynaklarını, muhalif özünü inkar etmektedirler.

Üçüncü Görüş: Aleviliğin tarihsel olarak muhalif özelliklerinden ve eşitlikçi anlayışını benimseyen, Aleviliğin hakdan yana tavrı, ilerici ve evrensel bakışı, her türlü ayrımcılığa karşı özünü, demokrasi ve barıştan, insan haklarından, özgürlüklerden ve emekten yana koyarak bu ilkederden taviz vermeyen kesimin görüşüdür. Bu görüşün taraftarları açısından Anadolu Alevi-Bektaşi kimliğinin tanımına ilişkin yapılan yorumlarda Anadolu mozaikliğinin gerçekliğine uygun, resmi çerçevenin dışında ele almaktadır. Detaylı bilgi için Bkz: Turan Eser, **"Hacı Bektaş Veli ve Anadolu Aleviliği"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran -1998, Say. 27, s. 31-32.

lenerek şekillenmeye başlamış ve giderek Anadolu'da kendine özgü inançsal, kültürel, felsefi ve farklılıkları (inançsal, etkinlik, dil, ibadet şekli) içinde barındıran bağımsız ve bileşik toplumsal bir kültürel, inançsal ve felsefi kimlik halini almıştır. Bağımsızdır, çünkü ibadet şekli, inançsal değerleri, kültürel yaşam tarzı ile Sünni İslam'a hiç benzemez. Namaz kılmaz, Ramazan orucu tutmaz, haca gitmez, *'abdesti'* doğal bedensel temizlik sayar, iç temizliğe (ruh temizliğine) önem verir, giyimde kural getirmez, kadını aşağılamaz. Şeriatın kurallarına uymaz. Anadolu'daki egemen dinsel otoritenin baskılarına rağmen Sünni İslam'ın kurallarına uyulmamıştır. Kendini bağımsız düşünmüştür. Bileşiktir, çünkü birden fazla inançsal, etnik ve dil farklılıklarını kendi içinde harmanlayabilmiş ve eşitlik düzeyinde bir arada tutabilmiştir. Alevilik, Bektaşilik ve Kızılbaşlık ifadelerini içinde barındıran, demokratik, eşitlikçi, dayanışmacı ve evrensel öğeleri kendine yabancı saymayan bir kimliktir."[12]

Lütfi Kaleli'de Aleviliğin birçok tanımını yapmış ve bu tanımlardan birini az önce vermiştik. Kaleli'nin Alevilikle ilgili diğer tanımları şunlardır:

"Anadolu Aleviliği; aklidir, ahlakidir, insanidir. Din, dil, ırk, mezhep ve cinsiyet ayrımı yapmadan tüm dünya insanlarına eşit gözle bakan evrensel bir inanç sistemidir. Onu bir ırka bağlamanız doğru değildir. Onu kalıpları belli bir dine veya mezhebe sığdırmaya çalışmanız doğru değildir. Onu komünistlikle ve ya benzeri bir ideolojiyle, işçi sınıfıyla musahip kılmanız doğru değildir…"[13]

Kaleli, bu tanımın, her yerde söylediği, yazdığı ve kitaplarına aldığı kısa bir Alevilik tanımı olduğunu belirtmiştir. O, bu tanımı biraz daha vurgulayarak açmak istemiş ve Anadolu Aleviliğinin, yaklaşık bin yıllık Anadolu'daki yaşam zarfında, Orta Asya'dan Avrupa'ya dek uzanan coğrafyada yer

---

12 Eser, **"Hacı Bektaş Veli ve Anadolu Aleviliği"**, s. 31-32.

13 Kaleli, **"İktidar Olmanın Gücü ve Alevilik",** s. 12.

alan dinlerin ve uygarlıkların insani özelliklerinden etkilenmiş, tasavvuf ve insan sevgisi ile yoğrulmuş, insan hakkını tanrı hakkı bilerek eline, beline sahip olmayı bu bağlamda ilke edinmiş bir kültürler mozayiği olduğunu ve gücünü de Hz. Ali'nin yiğitliğinden, mertliğinden, dürüstlüğünden, inancından, adaletinden alan; mazlumiyetiyle gönüllere taht kurup yiğit yanıyla Yezid'e baş eğmeyen Hz. Hüseyin'e bağlı 12 imamcı bir inanç sistemi olduğunu belirtmektedir.

Anadolu Aleviliği'nin İslam içinde yer aldığını söylemekle beraber, Sünni İslam'ın katı şeriat kurallarına uymayan; İran Şiiliğini reddeden; batıni anlamda Caferiliği benimseyen; hümanizmasıyla, tasavvufi yorumuyla insanı en yüce değer sayan bir inanç sistemi olduğunu da belirten Kaleli, bu bağlamda onun; şeriatçı değil, marifet ehli ve hakikatçi olduğunu, Sünni İslam'ın öngördüğü günde beş vakit namazı kılmayan, 30 gün Ramazan Orucu tutmayan, Hacca gitmeyen, hoşgörü temelinde oluşturduğu 12 hizmet kapılı ibadet sisteminde sazıyla, sözüyle, semahıyla kültürünü; lokmasıyla, musahiplik kurumuyla paylaşımcılığını ve dayanışmacılığını; Dar-ı Mansur kapısıyla yargı kurumunu; eline, diline, beline ilkesiyle doğruluğunu; kadın-erkek birlikteliğiyle eşitlikçiliğini, laikliğini, demokratlığını yaşatan; Hak-Muhammed-Ali Divanı'na bağlılık ikrarıyla yol ehli olan; 12 günlük Muharrem orucunu, Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitleri için yası matem haline getiren; 'Her ne ararsan kendinde ara/Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir" diyen bir inanç sistemi olduğunu da söylemektedir.[14]

Hüseyin Karaguş ise "Uyarı" adlı yazısında Aleviliği maddeler halinde sıralamıştır.

- "Alevilik, barış demektir.
- Alevilik, zulme başkaldırı demektir.
- Alevilik, adalet demektir.
- Her şeyin üstünde, Alevilik insanlık demektir.
- Anadolu Aleviliği, zalimin zulmüne karşı olmaktır.

---

[14] Kaleli, **"İktidar Olmanın Gücü ve Alevilik",** s. 12-13.

- Anadolu Aleviliği, İmam Hüseyin gibi Yezide karşı durmaktır.
- Anadolu Aleviliği, Hallacı Mansur gibi işkenceler karşısında "Enel Hak" diyerek direnmektir.
- Anadolu Aleviliği, Baba İlyas, Baba İshak, Kalender Çelebi, Şah Kulu gibi zulme karşı isyan etmektir.
- Anadolu Aleviliği, Yavuz Selimlere, Kuyucu Murat Paşalara karşı durmaktır.
- Anadolu Aleviliği, 72 millete bir gözle bakmaktır.
- Anadolu Aleviliği, Pir Sultan yolu ve Hacı Bektaş felsefesi demektir."[15]

Erdoğan Aydın ise "Alevilik-İslamiyet İlişkisi" adlı yazısında Aleviliğin, Şiilik gibi Ali'den ve onun kimlik ve mücadelelerinden türemiş bir Alicilik olmadığını belirtmekte ve Aleviliği; "Kendilerini zorla değiştiren Müslümanlığın içinden Ali'yi kendine yakın bulup, egemene karşı bir savunma mekanizması olarak sahiplenmiş bir inanç sentezi" olarak tanımlamaktadır. Fakat bu sahiplenmede Ali'yi olduğu gibi kabul etmeyerek onu kendi otantik değerlerine göre yeniden yaratmış ve onu kendi tanrısal anlayışına isim yapmıştır.[16]

Kendal Doğan, Alevilerin gerek etnik yapısı, gerekse yaşam alanları itibari ile farklı siyasal ve ekonomik özellikler taşımasından dolayı, tarihin değişik her sürecinde farklı isimlerle anıldığını belirterek; etnik yapısı bakımdan Alevileri 4 kola ayırarak anıldıkları isimleri belirtmiştir:

1. "Türki Kol: Kızılbaş, Alevi, Bektaşi, Tahtacı, Goran (Azeri), Abdalbey (Azeri), Leşeni (Azeri), Kaşkayi (Azeri)

[15] Hüseyin Karaguş, **"Uyarı",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs/Haziran, 2001, Say. 44, s. 68.

[16] Erdoğan Aydın, **Alevilik-İslâmiyet İlişkisi**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart-2005, Say.59, s. 69.

2. İrani Kol: Guran, Ehlihak, Kızılbaş, Lek (Delfan, Tahran Boyları), Mekrud, Tiltdere, Keçur, Kelardeşt, :Tahran, Zend, Mafiler.
3. Kürdi Kol: Kelardeşt, Alavi, Halhal, Aliallahi, Sarlılar, Bacoran, Lorlar, Mecusi, Sersor'an, Rafizi, Mecusi
4. Arabi Kol: Nusayri."[17]

Aleviliğin tarifi konusunda birbirinden farklı birçok yorum yapılmaktadır. Kimi yazar Aleviliğin inanç yönünü, kimisi de kültürel ve felsefi yönünü öne çıkarmıştır. Aleviliğin bu kadar çok ve farklı yorumunun olması Aleviliğin kaynakları yanında yazarların kendi görüşlerinin de yer almasından kaynaklanmaktadır.

2.1.2. Bektaşilik

Nejat Birdoğan Bektaşiliğin bir sofi terimi olduğunu belirterek düne kadar bir "tarikat" olarak bilinen bir inancın ve tapınmanın adı olduğunu fakat araştırmalar yaygınlaştıkça bu inancın bir "tarikat=yolak"tan daha çok eski köklü dinlerin (Zerdüştlük/Göktanrıcılık ya da Şamanlık/Budizm ya da Veda dini/ Hıristiyanlık /Musevilik/İslamlık vb.) kimi yönlerinin birlikte düşünülerek yeniden yapılanması ve sanki yepyeni bir din gibi ortaya çıktığını söylemektedir.[18]

İrene Melikoff ise Bektaşiliğin, Hacı Bektaş Veli'nin ismi etrafında belirginleşmiş bir öğreti olarak tanımlamakta ve onun Anadolu'da gelişmesine rağmen, kökenlerini daha eski zamanlara dayandırmaktadır.[19] Aynı şekilde Bektaş Tosun'da Bektaşiliği Hacı Bektaş Veli düşünürleri çerçevesinde oluşan dinsel ve düşünsel bir akım olarak tanımlamakta ve Balım Sultan'ın geliştirdiği bu tarikatı, 13. Yüzyılın ilk yarısında, Anadolu'ya gelen Hacı

---

17 Kendal Doğan, **"Alevi Ayaklanmaları",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1999, Say. 34, s. 68.

18 Nejat Birdoğan, **"Bektaşilik Kavramı Üzerine Görüşler",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran, 1998, Say. 27, s. 28.

19 Irene Melikoff, "**Alevi Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri Bektaşi- Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27, s. 12.

Bektaş Veli, Babai ayaklanmasından sonra geriye kalan Babailer'le, Kalenderi, Haydari, Cemi, Etemi gibi birçok Şii-Batini kesimi bir araya getirerek Bektaşiliğin temelini attığını belirtmiştir.[20] Mustafa Balkız ise Bektaşiliği "*insanlığın geleceğine ve uygarlığa yönelik, hümanizme açık, hoş görülü bir dini felsefe sitemidir*" şeklinde tanımlamakta ve Bektaşiliğin temel ilkesinin, "*eline, diline, beline sahip olmaktır*" şeklinde açıklamaktadır.[21]

Birdoğan Bektaşilerin Bektaşi yolağının silsilesini şu yolda aktardıklarını belirtmektedir;

"Hazreti Ali/Hasan-ı Basri/Habib-i Acemi/Davud-ı Tai/Maru-ı Kerhi/Şeyh Sırrı Sekati/Cüneyd-i Bağdadi/Ebu Ali Meragi/Şeyh Ebu Ali Hasan/Şeyh Ebu Osman Maribi/Şeyh Ebu Kasım Gürgani/Şeyh Ebu Hasan Hırkani/Fazl İbn-i Muhammed Tusi/Hoca Ahmed Yesevi/Hoca Yusuf Hemedani/Şeyh Lokman'ül Horasani/Pir-i Tarikat Esseyyid Muhammed Bektaş-ı Veli İbn-i İbrahim üs-Sani…

Hacı Bektaş Veli'nin soyu ise; İmam Ali/İmam Hüseyin/İmam Zeynel Abidin/İmam Muhammed Bakır/İmam Cafer/İmam Musaı Kazım/İmam Ali Rıza/İmam Taki/İmam Naki/İmam Hasan'ül Askeri/İmam Muhammed Mehdi/Seyyid İbrahim Mücap/Seyyid Hasan/Seyyid Muhammed Sani/Seyyid Mehdi/Seyyid İbrahim/Seyyid Muhammed/Seyyid Hacı Bektaş Veli…"[22]

Tarih'te çeşitli isimlerle anılan topluluklar, Anadolu coğrafyasında Anadolu Aleviliği ismini almaktadır. Dergi'de ise en çok Alevilik terimi kullanılmasına rağmen Bektaşilik de tercih edilen terimler arasında bulunmaktadır. Kimi zaman tek başına tercih edilmesine rağmen Bektaşilik terimi çoğunlukla Alevi terimi ile beraber kullanılmış ve Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen bir tarikat, akım olarak algılanmıştır.

---

20 Bektaş Tosun, **"Kavramlarla Alevilik",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart-1999, Say. 31, s. 37.

21 Mustafa Balkız, **"Horasan'dan Gelen Güvercin",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi Ağustos-1992, Say. 2, s. 28.

22 Birdoğan, **"Bektaşilik Kavramı Üzerine Görüşler",** s. 28.

2.1.3. Alevilik ve Bektaşilik Farkı

Aynı kökenden gelen Alevi-Bektaşi inançları arasında önemli bir fark olmadığını belirten Bektaş Tosun; Aleviliğin daha çok kırsal alana yayılan soydan süren bir mezhep olduğunu, Bektaşiliğin ise Aleviliği kentlerde temsil eden ve Alevi kökenli olmayanların da girebildiği bir tarikat olduğunu söylemektedir.[23] İrene Melikoff ve Nejat Birdoğan'da Alevilik ve Bektaşiliğin kökenlerinin bir olup Aleviliğin kırsal kesimde Bektaşiliğin daha çok kentlerde beden bulduğunu belirtmektedirler.[24]

Alevilik ve Bektaşilik, inanç bakımından ortak özellikler taşımasına rağmen Bektaşilik, temel prensip ve ayinleri olan sufi bir tarikat; Alevilik ise, Hz. Ali soyundan olmaya önem veren bir kimliktir. Bektaşilik herkese açık bir tarikat iken, Alevilik'te gizlilik esastır. Alevilik'te soy önemlidir. Sonradan Bektaşi olunduğu halde Alevi olunmaz. Alevilik'te dede olmak için belli bir ocağa veya soyca Hz. Muhammed ve ya Hz. Ali'ye bağlanmak gerekir. Bektaşiler, Alevileri meydanlarına almazlar, aynı şekilde Aleviler de onları Cem Ayinlerine almazlar.[25] Dergi yazarları Alevilik ve Bektaşilik arasındaki farklardan sadece soy farkını belirterek bu iki inancın inançları bakımından önemli farklılıkları olmadığını belirtmişlerdir.

2. 2. ALEVİLİK TARİHİ

Baki Öz'e göre Alevilik şu dört temel öğe üzerine oturmuştur:

a) **İslamsal Etken (Kuran, Hz. Ali Ve Ehlibeyt İnancı):** Alevilik, İslam içerisinde Ali, Ehli Beyt ve On iki İmamlar çizgisini izler. İnançlarını "Allah-Muhammed-Ali" inancı üzerine oturturlar. Ali ve soyunun uğradığı haksızlıklar, İslam toplumunda inanç ve

---

23 Tosun, **"Kavramlarla Alevilik"**, s. 34.

24 Irene Melikoff, **"Alevi Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri Bektaşi- Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri"**, Haziran-1998, Say. 27, s.12; Birdoğan, **"Bektaşilik Kavramı Üzerine Görüşler"**, s. 28.

25 Birol Azar**, "Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevi-Bektaşi İnançları Üzerine Bir Değerlendirme"**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. X, Elazığ, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005, Say. 2, s. 82.

yönetim bağlamında ortaya çıkan olay ve siyasal çekişmeler Aleviliğin yapılanmasında önemli rol oynamıştır. Alevilik, İslam'ın katı kurallarını dışlayarak Sünnilik'ten ayrılır. Alevilik ibadette de Sünni İslamlıktan tamamen ayrılır. Çünkü o, kendi tarihsel kültüründen bir takım öğeler katarak bir ibadet biçimi oluşturmuştur.

b) **Orta Asya Etkeni (Türklük, Şamanilik, Budacılık):** Alevilerin genelini Türkler oluşturmaktadır. Asya'daki göçer ve yerleşik Türkler Anadolu'ya gelirken, daha sonraları Osmanlı Devleti' nin yerleştirme siyasaları gereği Balkanlar'a yerleştirilirken bu topluluklar kendi kültür ve inanç özelliklerini de birlikte getirmiş ve Aleviliğe katmışlardır.

c) **Orta Doğu Etkeni (Mazdeizm, Zerdüştlük, Manicilik):** Ortadoğu tarih boyunca Mezopotamya, Med, Pers, Büyük İskender, Yunan, Roman, Sasani ve en sonunda İslam ileri uygarlıklarını beşiklik yapmıştır. İlk ve ortaçağda çeşitli din, inanç ve düşünceler burada doğmuş ve toplumlara yansımıştır. Asya'dan Avrupa'ya doğru göç eden topluluklar bu inanç ve düşünce merkezinden bir takım öğeler alarak geçmek durumunda kalmışlardır. Bu sebeple kültürler, düşünceler, inançlar karşısında açık olan Alevilik'te bu öğelerden etkilenmiştir. Ortadoğu inançlarının Alevilik'te derin izleri olmasına rağmen tek başına belirleyici rolü olduğu da söylenemez.

d) **Anadolu ve Balkanlar Etkeni (Anadolu Paganist İnançları ve Hıristiyanlık İzleri):** Türk boyları Anadolu'da yerleştikleri yörelerde oralara özgü Hıristiyanlık öncesi ve dönemi inanç, düşünce ve geleneklerle karşılaşırlar. Özellikle İslamlığı tam olarak alamamış göçebe ve yarı göçebe halk buraların kütlerini, inançlarını ve gelenek uygulamalarını zamanla benimseyerek İslamlaştırırlar. Anadolu Türkleri içerisinde ilkçağ Anadolu uygarlığının etkisinde en çok Alevi-Bektaşiler kalmışlardır. Anadolu Aleviliğiyle ilk çağ Anadolu felsefesi, Platon'un görüşleri,

> Pythagoras inançları ve Dionysos törenleri arasında derinden izler bulunmaktadır. Alevi-Sünni tarikatlar bugün Anadolu çoktanrıcılığın izlerini yaşatırlar. Anadolu'da sürdürülen inançların ve bu inançla ilgili uygulamaların çoğu ilkçağ kökenli çoktanrılı dinlerden kaynaklanmaktadır. Aleviliğin ilkçağla bağlantısını halkın geleneksel uygulamaları kurmuş ve Aleviliğin oluşmasında, özellikle ilk ve ortaçağ kökenli tasavvufi görüşlerle benimsenmesinde ozanlar başlıca etken olmuştur.[26]

Aleviliğin genel halk tabanını oluşturan Oğuz Türkmenleri eski Türk kültür ve inançları ile Şamanlığı Aleviliğe taşımışlardır. İsmet Özmen Anadolu Aleviliği'nin yukarıda belirtilen temel öğelerin zaman içinde kaynaşması sonucu, insanların da karşılıklı sevgi ve saygıyla oluşan kültür ve inanış hamurunda hazırlanmış bir sentez olduğunu belirtmektedir.[27]

Aleviliğin oluşum sürecini, göçebe Türkmenlerin kitleler halinde Anadolu'ya yerleşmesine bağlayan Bektaş Tosun, Zerdüştlük, Maniheizm gibi eski dinlerin, Babailik gibi tarikatların ve Hurufilik gibi Bâtıni akımların, Aleviliğin oluşumuna katkıda bulunduğunu ya da bunların bu inancı çeşitli ölçüde etkilediğini söylemektedir.[28]

Aleviliğin ilk uygarlığın beşiği olarak anılan Mezopotamya'yı da içine alan ve Anadolu'da son şeklini aldığını belirten Kendal Doğan, şöyle devam etmektedir:

> "İslam şeriatına karşı halkların başkaldırı ve yaşam öğretisine dönüşümünde şerri egemenliği reddetmesi çabası ile de ayrıca bir önem kazanmıştır. Ancak Aleviliğin günümüzdeki şekliyle oluşmasında Mani'den Zerdüşt'e ve son süreçte Batıniliğin kapsamı içerisinde ele alınması, doğruya

---

26 Baki Öz, **" Anadolu Aleviliği'nin Kültürel-İnançsal Kaynakları ",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1996, Say. 19, s. 14.

27 Özmen, **"Aleviliğin Yeri ve Olgusu"**,. 53.

28 Tosun, **"Kavramlarla Alevilik",** s. 35.

> giden yolu bulmamıza neden olacaktır. Alevilik tarihsel süreç içerisinde, farklı uluslardan insanların, seçmiş olduğu bir yaşam biçimi olması nedeni ile oldukça geniş bir coğrafyanın ürünü olarak da değerlendirilmelidir. Ancak oluşturduğu çekirdek coğrafya; yukarı Mezopotamya'dır".[29]

Mehmet Şeker'de Aleviliğin doğup geliştiği merkezin İran, Horasan ve Mezopotamya olmasının hem mantıklı hem de bugünkü sonuçlara göre zorunlu olduğunu söylemektedir. Çünkü bu bölge, "Zervanilik, Zerdüştlük, Hıristiyanlık, Mazdekilik, Manizim, Babekilik, Hurremlik, Karmati, Hurufi ve Kızılbaşlık" gibi kültürel gelişmelere ev sahipliği yapmış ve onların gelişip sosyal, toplumsal ve felsefi temellerini oluşturmuştur.[30]

Alevilik çok kaynaklı bir yapıya sahiptir. Onun, bu kaynakları kendi yapısı içinde yoğurup, harmanlayıp ve kendine özgü bir inanç sistemi meydana getirdiği görülmektedir.

Aleviliğin İslamiyet'e yeni bir yorum ve içerik kazandırarak onu Arap yapısından çıkardığını bildiren Fuat bozkurt Anadolu Aleviliği'nin kurumsallaşmasını da Babai Ayaklanmasına bağlamaktadır. Babai Ayaklanması Anadolu'da Türkmenlerin yerleşmesinden yaklaşık 150 yıl sonra ortaya çıkmıştır. Bu ayaklanmanın temel nedenini ekonomik sorunlar oluşturmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin halktan kopması, yönetim sınıfının insanları dışlaması, devletin farklı devletlere özentileri, ayaklanmanın nedenlerinden birkaçıdır. [31] Gülağ Öz'e göre de 1239'da Konya Selçuklu Sultanı Gıyasettin Keyhüsrev'e karşı yapılan Babailer Ayaklanmasının, dinsel bir ayaklanma olmayıp, Sultan ile Veziri Saadettin Köpek'in ülkeyi yaşanamaz duruma sokmaları, Türkmenlere karşı Acem kökenlileri devlet yönetiminde tutup,

---

29 Kendal Doğan, **"Mani'den Zerdüşt'e Alevilik",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-2000, Say. 41, s. 82.

30 Mehmet Şeker, **" Alevi Kavramı",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1999, Say. 35, s. 49.

31 Fuat Bozkurt, **"Bin Yıllık Acılarla Beslenmiş Bir Halk Felsefesi Birikimi Vardır Alevilikte",** Röp. Ayhan Aydın, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran/Temmuz -1995, Say. 15, s. 17.

halka baskı yapmalarından kaynaklanmaktadır.[32] Bablılar hareketi olarak da bilinen bu hareket Anadolu'daki ilk dini-siyasi temalara dayanan bir hareket olarak kabul edilmektedir.1239-1240 yıllarında Selçuklu hâkimiyetini sarsan sosyal ve dini ayaklanmanın önde gelen isimlerinden Baba İlyas Horasan'ının halifesi Baba İshak hareketin önderidir. Baba İshak Anadolu'da Alevi-Şii Batıni düşüncenin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Baba İshak daha önce de Anadolu'ya gelmiş olan Heterodoksi Çepnilerle birleşerek büyük bir güç kazanmıştır. Baba İshak önce kendi tekkesini kurarak sonra da 1239-1240'ta Selçuklulara karşı isyan ediyor. İsyan önceleri başarılı olmasına rağmen paralı frank askerleri Babaileri bozguna uğratmıştır.[33] Ekonomik sorunlarla, kültürel-inançsal sorunlar birleşmesi sonucunda da ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Bunların en büyüğü ve etkilisi olan Babai ayaklanmasından sonra Anadolu Aleviliği daha da netleşerek ayrı bir inanç-yaşam-kültür olarak kurumlaşmıştır.[34]

H. Nedim Şahhüseyinoğlu'na göre İslam dini ortaya çıktığında, Arabistan'da kabileler arası çıkar ve üstünlük çatışması sürmektedir. Bu çatışmalarda ölenler ve köle pazarlarında satılanları ezilen kesim oluşturmaktadır. Bu nedenle Mekke ve Medine'nin ezilenleri kurtuluşlarını Muhammed'i desteklemekte bulurlar. Tabi zenginler de İslam dinine ve kurucusuna karşı savaşlarını sürdürmüşlerdir. Ancak Muhammed'in kuvvetleri karşısında yenilirler ve İslamiyet'i kabullenerek yönetimin önemli yerlerine gelirler. Böylece İslam dininde ezilenler-ezenler ayrışımı gizliden gizliye gündeme gelir. Ekonomik temele dayalı bu ayrışım, Muhammed'in ölümü ile su yüzüne çıkarak gelişim süreci içinde genişler ve ortaya Hanefi, Maliki, Şafi, Hanbeli mezhepleri ortaya çıkar. Bu mezhepler, egemen güçlerce "hak" mezhepleri olarak kabul edilirken; "Şia" ise batıl mezhep olarak görülmüş ve karşı savaşım baş-

---

32 Gülağ Öz, **"Pir Sultan Abdal'ın Yetiştiği Toplumsal Düzen",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1993, Say. 7, s.27.

33 Abuzer Leblebeci, **"Babailer Hareketi Üzerine",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart-1999, Say. 31, s. 87-88.

34 Bozkurt, **"Bin Yıllık Acılarla Beslenmiş Bir Halk Felsefesi Birikimi Vardır Alevilikte",** s. 16.

latılmıştır. Tüm bunlara karşın "Şia" giderek yandaş bulmuş ve yaygınlaşmıştır.

II. yüzyılda Anadolu'da "Anadolu Selçuklu" Devleti kurulur ve bu sırada göçer Türkmenlerin akını hızlanır ve Anadolu'ya dağılırlar. O dönemde, Arabistan'da yönetimi ellerinde bulunduran egemen güçler, "Sünni" görüşü resmi mezhep olarak kabul ederek devletin kurumlarını da buna göre düzenlerler. İran'ın ise gözü Anadolu'dadır. Özel yetiştirilmiş Şii din bilginlerine "Ehlibeyt" soyundan olduklarına dair belgeler verilerek Anadolu'ya gönderilir. Böylece Anadolu halkı, Şii ve Sünni görüşlerin baskısı ile karşı karşıya kalır. Eski dinsel inançlarını, törenlerini İslam'a uyarlayarak sürdürmeye çalışırlar. Böylece Anadolu'nun yerleşik halkının ve Göçer Türkmenlerin kültürüyle, gelenek ve görenekleriyle, uygarlığıyla yoğrularak bir yaşam biçimi olan " Anadolu Aleviliği" ortaya çıkar.[35]

Anadolu Aleviliği tarihsel olaylar içerisinde şekillenen farklı inanç ve kültürleri kendi bünyesinde harmanlayarak yepyeni bir kültür mozaiği ortaya koyan bir inanç sistemidir. Tarihi kaynaklara göre Hz. Ali'ye dayanan Alevilik zengin bir kültür birikimine sahiptir ve bu kültür, Türk kültürünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Alevi-Bektaşi kültürü eski Türk kültüründen etkilenmiş ve bundan izler taşımaktadır. Dolayısıyla bu önemli kültür birikiminin tarihi süreci de önem arz etmektedir. Fakat Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazarları Anadolu Aleviliğinin tarihi süreci hakkında detaylı bilgilere yer vermemiş, sadece özet halinde sayılabilecek kısa bilgilere yer vermişlerdir. Mesela "Safevi Dönemi[36]" "Kızılbaş" isminin ortaya çıkması bakımından önem arz etmesine rağmen bu dönem hakkında bilgiye yer verilmemiştir.

---

[35] H. Nedim Şahhüseyinoğlu, **"Anadolu Aleviliği",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1993, Say. 10, s. 30.

[36] Türkmenlerin kendilerine has dini anlayışlarına Şiî karakterli unsurların karıştığı dönem olan Safeviler Dönemi oldukça önemli bir dönemdir. Safevi dönemi hakkında detaylı bilgi için Bkz: Mehmet Çelenk, "**16. Ve 17. Yüzyıllarda Safevî Şiîliği**", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2005, s. 60-107.

2.2.1. Alevi Ayaklanmaları

Osmanlı Devleti'nde Alevi ayaklanmaları ve bunların bastırılma biçimleri Alevi tarih yazımı için önemli bir noktadır. Çünkü Aleviler, geçirdiği tüm evrelerde, egemen güçlere karşı başkaldırının merkezinde yer almışlardır. Pir Sultan Abdal Dergisi yazarları bu ayaklanmalara geniş yer vermiş hatta bu konu ile ilgili bir dosya konusu da oluşturmuşlardır.

Abdullah Tekin genel başlıklar altında bu ayaklanmaların nedenlerini iki ana grupta toplamaktadır:

1. **Ekonomik Nedenler:** Türkmenler karalama, horlanma, zulüm yanı sıra verimli topraklardan ve bürokratik kadrolardan yoksun bırakılmıştır.
2. **" Yönetme yetkisinin kaynağı ":** İslam'ın heterodoks biçimini kabul edenler yani Anadolu Alevileri, bu kaynağı halkın idaresinde görüyordu. Buna karşın yöneticiler ve İslam ortodoksine mensup çoğunluk ise bunu Tanrısal olarak görüp tam tersi bir düşünce sergilemektedirler.[37]

Ahmet Yaşar Ocak'a göre bu ayaklanmalar, bir mehdilik hareketi veya bir mezhep mücadelesi niteliğini taşımaktan çok, " giderek çözülmeye başlayan Osmanlı Anadolu'sunun sosyo-ekonomik yapısının ve buna gerekli teşhisi koyamadığı için baskı yoluna sapan Osmanlı merkezi yönetiminin yol açtığı birer tepki hareketleridir."[38]

Kendal Doğan ise Anadolu'daki başkaldırılarındaki amacını şöyle açıklamaktadır:

> "Anadolu'da yaşayan Aleviler'in başkaldırılarındaki amacı, özgür birleşik toplum yaratma çabasına denk düşmüştür. Bu başkaldırıların devlet yapılanmasına ilişkin pro-

[37] Abdullah Tekin, **"Onlar ki",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1999, Say. 34, s. 88-89; Ayrıca Bkz: **"İnsan Hakları Açısından Alevilik"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat -2000, Say. 36, s. 31.

[38] Ahmet Yaşar Ocak, **"XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesiyanik Hareketlerin Bir Tahlil Denemesi"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1999, Say. 34, s. 61.

> je ise yaşam alanındaki tüm yoksul kesimlerin ortak talebidir. Selçuklu'dan Osmanlı'ya kadar tüm mücadele örnekleri özgür, eşitlikçi ve birleşik bir yapılanmaya yöneliktir."[39]

Saltanat ve devlet adamları, isyanları bastırmak için dine (şeriata) uygunluk aramışlardır. Bunun için de fetvalara başvurmuşlardır. Şeyhülislamlar, kadılar, müftüler veya devletin uygun gördüğü ve halkta etkisi büyük olan birisi bu fetvaları verebilirdi.[40]

Aleviler Anadolu' da bir takım ayaklanmalar çıkarmışlardır. Temel nedenini ekonomik sorunların oluşturduğu bu ayaklanmalar, dikkate değer özellikler taşımaktadır. Merkezi yönetime karşı yapılan bu isyanlara öncülük eden kişiler kurtarıcı karakterde olup, bu isyanların sebebi dini ve ya mezhebi bir unsur taşımamaktadır.

Başkaldırılar-Olaylar (Tarih Sırasına Göre):

2.2.1.1. Şeyh Bedrettin Ayaklanması

1359 yılında doğan ve 1420 yılında eylem sonucunda katledilen Şeyh Bedrettin[41], Simavna Kadısı İsmail'in oğludur. Müslümanlık ile Hıristiyanlık arasında bir fark olmadığı, Tanrının tabiat üzerinde bir iradesinin olamayacağı, mülkiyetin ortak olması gibi fikirleri halk arasında çok iyi yaymıştır. Mahkeme edilen Şeyh Bedrettin, 1420 yılında Mevlana Haydar'ın fetvasına dayanan Osmanlı tarafından idam edilmiştir.[42]

---

39 Doğan, **"Alevi Ayaklanmaları",** s. 74

40 Duran Yılmaz, **" Anadolu'da Alevi ve Türkmenler",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1992, Say. 4, s. 13.

41 Lütfi Kaleli, **"Tarihte Alevi Ayaklanmaları",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim -1999, Say. 34, s. 77.

42 Doğan, **"a.e",** s. 72.

2.2.1.2. Şahkulu Ayaklanması

Şah Kulu Ayaklanması yoksul insanların, topraksız köylülerin, ağır vergiler altında ezilenlerin yaşamlarını düzeltmek için yapılmıştır.[43] Hasan Halifenin oğlu olan Şahkulu, 1511 yılında zorunlu iskâna ve toprakların köylülerin elinden alınmasına karşı halkı ayaklandırmıştır.[44] Bu Alevi ayaklanmasının sınıfsal bir karakteri vardır. Yoksul halk kesimi, Şahkulu öncülüğünde egemen sınıfa karşı eyleme geçerek Osmanlı Devleti'ni yıkmaya çalışıyordu. Hızlı bir şekilde yayılan Şahkulu Ayaklanması, 2 Temmuz 1511'de Osmanlı güçleri tarafından durdurulmuş ve Şahkulu öldürülmüştür.[45] Şahkulu'nun ölümüyle halk birlikleri dağılmış ve 15 bin kadarı İran'a geçmiştir.[46]

2. 2. 1. 3. Nur Ali Halife Ayaklanması

Şahkulu Ayaklanmasından sonra en önemli ayaklanma, tamamen Alevilerin yaşadığı coğrafyada geçen Nur Ali Halife Ayaklanmasıdır. 1512 yılında Tokat, Amasya, Yozgat ve Çorum yörelerindeki Aleviler tarafından gerçekleştirilmiştir. Şah İsmail'in haliflerinden olan Nur Ali, Tokat'ta Şah İsmail adına hutbe okutmuş ve Yavuz Selim'in kardeşi Şehzade Ahmed'in isyanı bastırmakla görevlendirdiği Sinan Paşa'yı askerleriyle öldürüp, Sivas'ı kuşatmıştır. Şehzade Ahmed'in oğlu Kızılbaş olmuş ve Nur Ali ile Kazova'da birleşmiştir.[47] Şebinkarahisar, Niksar ve Amasya bölgesinde etkili olan bu ayaklanma, Şahkulu ayaklanmasından bir yıl sonra 20 Temmuz 1512 yılında bastırılmış ve Nur Ali ile birlikte 600 kişi öldürülmüştür.[48]

---

43 Soner Yalçın, **" Aleviler Milliyetçi Olamaz ",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1992, Say. 4, s. 28.

44 Doğan, **"Alevi Ayaklanmaları",** s. 72.

45 Kaleli, **"Tarihte Alevi Ayaklanmaları",** s. 77.

46 İsmail Kaygusuz, **"Anadolu Aleviliğinin Büyük İsyancı Halk Ozanı Pir Sultan Abdal",** (Çevrimiçi) **http://www.psakd.org/ozan_pirsultan.html,** 29.10.2011.

47 İsmail Kaygusuz, **"Anadolu Aleviliğinin Büyük İsyancı Halk Ozanı Pir Sultan Abdal",** (Çevrimiçi) **http://www.psakd.org/ozan_pirsultan.html,** 29.10.2011.

48 Doğan, **"a.e.",** s. 72, Kaleli, **"a.e.",** s.78.

2.2.1.4. Bozoklu Celal Ayaklanması

Şeyh Celal Bozoklu, Türkmen halkından bir alevidir. I. Selim'in Mısır seferinde oluşundan yararlanarak yoksul halkı ayaklandırmış, 1517 yılının ortalarında 20000 dolayında bir güce ulaşmıştır. Fakat bu ayaklanmada 1518 yılında Erzincan Akşehir'de bastırılmış ve Bozoklu Celal öldürülmüştür.[49]

2.2.1.5. Şah Veli Ayaklanması

1519 yılında toplumun başına geçen Şah Veli, Amasya, Erbaa, Turhal, Zile yörelerinde yaşayan Keçeci Ahi Mahmut ve Çanağılı müritleri ile Kızılbaşların da desteğini alarak ayaklanmayı başlatmıştır. Şadi Paşa'yı yenmesi ile ünü artması üzerine yavuz sultan selim ayaklanmayı bastırması için Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa'yı görevlendirmiştir. 24 Nisan 1519 günü bu ayaklanma da bastırılmış ve Şah Veli öldürülmüştür.[50]

2.2.1.6. Süklün Koca-Baba Zünnun Ayaklanması

Ayaklanma, devletin, köylüye yaklaşımındaki haksızlıklardan kaynaklanmaktadır. Türkmen oymaklarından Süklün boyunun beyi olan Süklün Koca, devlet adamlarının vergi ötesinde kendisinden rüşvet istemesi ve bir alevi dedesinin sakal ve bıyığını keserek alevi inancına hakaret etmeleri üzerine, Dulkadırlı soyundan olup halk tarafından çok sevilen ve sayılan Baba Zünnun'u yardıma çağırarak ayaklanma başlatmıştır. Fakat bu ayaklanmada kanlı biçimde bastırılarak herkes kılıçtan geçirilmiştir.[51]

2.2.1.7. Atmaca ayaklanması

Bu ayaklanma, Süklün Koca-Baba Zünnun hareketinin bir devamı niteliğinde meydana gelip fazla uzun sürmeden 1526 yılında bastırılmıştır.[52]

---

49 Doğan, **"Alevi Ayaklanmaları"**, s. 72, Kaleli, **"Tarihte Alevi Ayaklanmaları"**, s. 78.

50 Kaleli, **"a.e."**, s. 78.

51 Kaleli, **"a.e."**, s. 78-79.

52 Kaleli, **"a.e."**, s. 79.

2. 2. 1. 8. Domuzoğlan ve Yenice Bey Ayaklanması

Adaha sancağı'nın Berendi bucağı'nda domuzoğlan (Tonuzoğlan ya da Dokuzoğlan) adı ile anılan bir Türkmen Alevisi, Tarsus sancağı'nın Ulaş Bucağı'nda bulunan Yenice bey (Yekçe Bey-beyce) adlı bir Türkmen Alevisi ile ortak eyleme geçmişlerdir. Fakat bu eylemciler de 1526 yılında kanlı biçimde bastırılmışlardır.

2.2.1.9. Veli Halife Ayaklanması

1526 yılında Adana Sancağı'nda yaşayan ya da Kayalı toplumundan olduğu söylenen Türkmen kökenli Alevi olan Mustafa oğlu Veli Halife, devletin haksız uygulamalarına karşı çevresinde toplanan köylülerle güç oluşturarak ayaklanararak Tarsus üzerine yürümüştür. Tarsus Beylerbeyi ile Piri Bey güçleri tümünü kılıçtan geçirerek ayaklanmayı bastırmışlardır.[53]

2.2.1.10. Kalender Çelebi Ayaklanması

Osmanlılar tarafından, Türkmenlere yapılan baskılar ve Kızılbaş kıyımı, Kalender Çelebi'yi harekete geçirir. Kalender Çelebi, kısa zamanda, 30 bin kişiyi etrafında toplar.[54]

1526 yılında Kırşehir dolaylarında başlayan bu ayaklanmanın Kalender Çelebi'nin Hacı Bektaş Veli Ocağı'ndan olması, büyük ölçüde taban oluşturmasını sağlamıştır. Kalender Çelebi Ayaklanması, o güne dek Osmanlı egemenliğine karşı gelen eylemlerin en büyüğü olmuştur. Fakat bu eylemde 22 haziran 1527 günü bastırılmıştır. Katılımcıların pek azı kurtulmuş diğerleri de kılıçtan geçirilmiştir.[55]

---

53 Kaleli, **"a.e."**, s. 79.

54 Enver Cemal Şahin, **"Kalender Çelebi ve Ayaklanması"**, (Çevrimiçi) http://www.psakd.org/yazarlar/kalender_celebi_ayaklanmasi.html, 29.10.2011.

55 Kaleli, **"Tarihte Alevi Ayaklanmaları"**, s. 80.

2.2.1.11. Zünnunoğlu Ayaklanması

Bu ayaklanma, Süklün Koca-Baba Zünnun ve atmaca eylemlerinin devamıdır. 1527 yılında başlamıştır.[56] Dulkadirli Zünnuoğlu, bazı Türk oymaklarının başına geçerek ayaklanmıştır. 5-6 bin civarında olan ayaklanmacılar geçtikleri yerleri yağmalayarak, İran'a doğru yönelmişlerdir. Fakat Diyarbekir Beylerbeyi Hüsrev Paşa, isyancıları Pasin ovasında yakalayarak çoğu isyancıyı öldürmüştür. Zünnunoğlu ise İran'a kaçmıştır.[57]

2.2.1.12. Seydi Bey ve İncirlemez Ayaklanması

Sürekli baskı altında olan halkın huzursuz olması üzerine 1529 yılında Adana Uzeyr Sancak Beyi Ahmet'in yeğeni Seydi ya da Seyyid, bu baskıya karşı ayaklanmıştır. Önce sancak beyi olan amcası Ahmet'i, sonra ileri gelen Yusuf ile Hüseyin adlı egemenleri öldürerek başına taktığı kırmızı taç ile çevresinde 5000 dolayında köy kökenli Alevi Türkmen toplamıştır. Ancak Seydi Ayaklanması büyümeden Adana Valisi Piri Bey tarafından Sis'te kuşatılarak tüm ayaklanmacılar kılıçtan geçirilmiştir.[58]

2.2.1.13. Şah Geldi Ayaklanması

Şahgeldi, ya da Şamdangeldi veya Şamlıgeldi olarak da bilinen bir Alevi önder, 1580 yılında devlete karşı ayaklandı. Ancak eylem büyümeden bastırılmış ve eylemciler katledilmiştir.[59]

2.2.1.14. Düzmece Şah İsmail Ayaklanması

1577-1590 yılları arasında gerek Anadolu'da gerekse İran (Safevi) ülkesinde birçok düzmece Şah İsmail ayaklanması gözlenmektedir. Anadolu'daki düzmece Şah İsmail'liler 1. Şah İsmail Hatayi'nin; İran'dakiler de,

---

56 Kaleli, **"Tarihte Alevi Ayaklanmaları",** s. 79.

57 Elif Gül Akman, **"Onaltıncı Asır Osmanlı Toplumunda Bellibaşlı Kızılbaş İsyanları"**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 67.

58 Kaleli, **"a.e.",** s.80.

59 Kaleli, **"a.e",** s. 81.

Şah İsmail'in adını kullanarak eyleme kalkışmışlardır. Düzmece Şah İsmail, Antalya'nın elmalı köyünde güç oluştururken Malatya Kadı'sının yönetimindeki güçler tarafından bastılımıştır. Bu baskında düzmece Şah İsmail kurtularak Siverek'e çekilmiştir. Andolu'daki Düzmece Şah İsmail Ayaklanmasından sonra ikincisi; 1580 yılında İran'da başlamıştır. Ancak bu ayaklanmada İran/Safevi güçlerince bastırılarak liderleri Düzmece Şah İsmail öldürülmüştür. Üçüncü düzmece Şah İsmail ise Luristan'da ortaya çıkmıştır. Çevresine 10000 kişi toplamasına rağmen yakalanarak Kazvin'e gönderilmiştir. Dördüncüsü, Taliş'te ortaya çıkmış yakalanarak Erdebil'de öldürülmüştür. Beşincisi Gurlular arasında çıkmış, Avşar oymağını zora sokmuştur. Düzmece olduğu anlaşılınca da kendi yandaşları tarafından öldürülmüştür.[60]

2.2.1.15. Pir Sultan Abdal Ayaklanması

Bu ayaklanma konusunda farklı görüşler vardır. Kimilerine göre Pir Sultan, Osmanlı'nın zulmüne karşı baş kaldıran eylemci halkın doğal lideri, kimilerine göre de sadece güçlü bir halk ozanı, sazıyla ve sözüyle halkın biçimlenmesine katkı sunan bir Dede'dir. Pir Sultan Abdal, Anadolu'daki düzmece Şah İsmail eylemleri ile ilişki kurarak yandaşlarını bu eyleme katmıştır. Eylemi kırmak için görevlendirilen Hızır Paşa adlı eski bir müridi tarafından yakalanan Pir sultan, Osmanlı'ya boyun eğmesi koşuluyla bağlanması önerisini geri çevirdiği için 16. Yüzyılda Sivas meydanında asılmıştır[61]

2.2.1.16. Kürt Halit Bey Ayaklanması

Hınıs ve çevresinde yaşayan Alevi Kürtler Osmanlı'nın zulmüne karşı savaşmışlardır. Fakat başka bir Kürt beyi olan Şeref Bey tarafından katledilmişlerdir.[62]

Yavuz Sultan döneminde Anadolu'da irili ufaklı Alevi halk ayaklanmaları bastırılmış ve Şah İsmail ile yapılan savaşta "onbinlerce Kızılbaş kı-

---

[60] Kaleli, **"Tarihte Alevi Ayaklanmaları",** s. 81.

[61] Kaleli, **"a.e.",** s. 82; Öz, **"Pir Sultan Abdal'ın Yetiştiği Toplumsal Düzen",** s. 29.

[62] Doğan, **"Alevi Ayaklanmaları",** s. 73.

lıçtan geçirilmiştir”. Şah İsmail’in geri çekilmesi ile birlikte Osmanlı ordusunun Anadolu Alevilerinin yaşadığı alanları arındırma hareketine başlayarak Dersim ve civarı bölgelerde yaşayan Kürt Alevi aşiretleri katlettiği söylenmektedir.[63]

2. 3. TARİHİ KİŞİLER

Aleviliği anlamak için, Aleviliğin kökeni kadar, tarihinde yer alan kişiler de büyük bir önem arz etmektedir. Biz de bu başlığımız altında Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazarlarının değindikleri önemli kişilere yer verdik.

2.3.1. Hz. Ali

Anadolu Alevilerinin Hz. Ali’ye bakışları çok eskilerden beri tartışma konusudur. Hepsinin birleştiği ortak nokta Ali’nin “ Oniki İmamların ilki olduğu ve yolun kendisine bağlandığı”dır. Bunun yanı sıra Peygamber’in amcasının oğlu olduğu, kızı Fatıma’dan dolayı damatlığı, Gadir-Hum’da ikisinin musahip olduğu gibi ayrıntılar da vardır. İnançlarına göre de Ali, tartışmasız en büyüktür.[64]

2.3.1.1. Hayatı

Hz. Ali (598-661)’nin babası Ebi Talip, annesi Fatıma Binti Esad b. Haşim’dir. Hz. Ali beş yaşından hicrete kadar Hz. Muhammed’in himayesinde yaşamıştır. 9-10 yaşlarında iken İslamiyet’i kabul etmiştir. Hz. Muhammed’in kızı Hz. Fatma ile evlenmiştir. Hz. Osman’ın öldürülmesinden sonra Hz. Ali Halife seçilmiştir. 656-661 arası 5 yıllık Halifelik sürecinde devlet yönetmiş, 26 Ocak 661 yılında Abdurrahman İbn Mülcem adlı birinin zehirli hançerine hedef olup bu suikast sonucu şehit olmuştur.[65]

---

63 Doğan, **“Alevi Ayaklanmaları”,** s. 73.

64 Nejat Birdoğan, **“Anadolu Alevilerinde ‘Ali’Olgusu yada Ali’de Tanrısallık”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29, s. 51.

65 Ali Sümer, **“Alevi Bektaşi İnancında Hz. Ali Kültü**”, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29, s. 71; Lütfi Kaleli, **“Hz. Ali Gerçeği”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29, s. 68.

Hz. Ali'nin Fatma'dan Hasan, Hüseyin, Zeynep ve Ümmü Gülsüm adında çocukları olmuştur. Hz. Ali, Fatma hayatta iken başka eş almamıştır. Diğer evlilikleri Fatma'nın ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Hz. Fatıma'dan sonra eşleri şunlardır:

- "Kilab oğlu Amir kabilesinden Ümmül-Benin; bu eşinden dört oğlu oldu.
- Temim kabilesinden Leyla; iki oğlu oldu.
- Hasami kabilesinden Esma; iki oğlu oldu.
- Cuşem kabilesinden Sahba; Bir oğlu ve bir kızı oldu.
- Ebu'l As'ın kızı Ümame; bu Ümame, aynı zamanda Peygamber'in kızı Zeynep'ten dolayı torunudur. Muhammed adında bir oğlu olmuştur.
- Cafer-el Hanefi'nin kızı Havle; Muhammed Hanefi adlı bir oğul
- Urve'nin kızı Ümmü Said; bir kız ve bir oğlu olmuştur.
- Kelb kabilesinden İmrül Kays'ın kızı Mihyadı Cariye adlı bir kız"

Böylece Hz. Ali'nin Hz. Fatma'dan doğan iki oğlu ve iki kızının yanı sıra, 17 kızı ve 12 oğlu daha olmuştur. Hz. Ali'nin soyu; Hasan, Hüseyin, Muhammed, Hanefi, Abbas ve Ömer adlı oğullarından türemiştir.[66]

2.3.1.2. Özellikleri

Anadolu Aleviliğinde Hz. Ali'nin çok özel bir yeri vardır. O Tanrının Aslanı, Şah-ı Merdan, Koca Haydar, zor kalmışların yardımcısı, zalimlere karşı mazlumlar için Zülfikar'ı kınından sıyıran eşsiz bir cengâverdir.[67]

Halkın inancına göre Hz. Ali keramet sahibi, veli, "Allah'ın arslanı"dır. Kırsal kesim Alevisi'nin önemli bir bölümünce ilahlaştırılmıştır.

---

66 Birdoğan, **"Anadolu Alevilerinde 'Ali'Olgusu yada Ali'de Tanrısallık",** s. 54; Nejat Birdoğan, **"Dolu Dolu Kökenimiz ve Boş Yere Kavgamız",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım/Aralık-1996, Say. 21, s. 3.

67 Ali Yıldırım, **"Tutar Zülfikar'ı Kırarım Ali**", Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım -1998, Say. 29, s. 55.

Fars kaynaklarına göre binin üzerinde kerameti vardır. Ali evrenin yaratılışından önce vardır. Hatta evrenin yaratılmasına yardım etmiştir. Çoğu kez de Peygamber'den daha üst konumdadır. İnsanları zordan kurtarır, suyu olmayan kente su getirir, batan gemileri denizin dibinden çıkarır…[68]

Tarihsel Ali ile Alevilerin Ali'si arasında bir takım bağlar bulunmasına rağmen, Alevi Ali'si Tarihsel Ali'den çok daha öte, aşkın, tanrı-insan bir varlıktır.[69]

2.3.2. Hacı Bektaş Veli

"Doğumu 1248 (1247[70]), Anadolu'ya geliş 1270, Hakka yürüyüşü 1337 olarak bilinen" Hacı Bektaş Veli'nin, babası on iki İmamlardan İmam Musa-i Kazım'ın oğlu Seyit İbrahim Sani, Annesi Horasan'lı Hatem Hatun'dur.[71]

Lütfi Kaleli ise Hacı Bektaş Veli'yi, 1241, 1242, 1243, 1247, 1248 yıllarından birinde dünyaya getiren ve 1270 ile 1280 yılları arasında Anadolu'ya getirip 1337'de Hakk'a yürüten bazı kaynaklar olduğunu ve bu kaynakların Hacı Bektaş Veli'yi, Babai Ayaklanmasından uzak tutan ve Yeniçeri ordusunu kurdurup ona dua ettiren kaynaklar olduğunu belirterek bunların gerçeği yansıtmadığını söylemektedir. Kaleli'ye göre çoğunlukta olan diğer kaynakların ortak yargısı Hacı Bektaş Veli'nin 1209[72] veya 1210 yıllarının birinde Horasan'ın Nişapur kentinde dünyaya gelmesidir. 61 yıl yaşamış ve büyük olasılıkla kardeşi Menteş ile beraber 1230'lu yıllarda Anadolu'ya gelmişlerdir. 1240'ta bastırılan Babai Ayaklanması'nda yakalanan Menteş, Sivas'ta asılmış kendisi ise, Kent yaşamından uzak olan Sulucakarahöyük'e

---

68 Baki Öz, **"İki ayrı Hz. Ali mi?",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29, s. 66.

69 Erdoğan Aydın, **Alevilik-İslâmiyet İlişkisi**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart-2005, Say.59, s. 72.

70 Balkız, **" Horasan'dan Gelen Güvercin ",** s. 28.

71 Ali Sümer, **"Hacı Bektaş Veli",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27, s. 36.

72 Ayrıca Bkz: Korkmaz, **"Hacı Bektaş Veli Evreninde Buluşalım",** , s. 17.

(bugünkü adı ile Hacıbektaş) yerleşerek ünlenmiş ve 1270 veya 1271'de Hakka yürümüştür.[73]

Fakir Baykurt ise Hacı Bektaş Veli'nin doğum yılını 1207, ölüm yılını 1271 olarak vermiştir.[74]

Sümer, Hacı Bektaş Veli'nin Ahmet Yesevi'nin müridi olduğunu söylemesine karşın[75], Kaleli, Ahmet Yesevi'nin 1166 veya 1167 yılında Hakk'a yürüdüğünü belirterek bu durumda Hacı Bektaş Veli'nin en az 190 veya 200 yıl yaşamış olması gerektiğini ve bunun olanaklı olmayacağını söylemektedir.[76] Prof. Dr. İrene Melikoff'da bu iddianın gerçeğe aykırı olduğunu söylemektedir:

> "Halk geleneğine göre, Hacı Bektaş, Orta Asya Velisi Ahmed Yesevi'nin müridi olmuştur. Bu ise gerçeğe aykırıdır. Çünkü Ahmed Yesevi'yi, Hacı Bektaş'tan bir asır evvel, yani 12'inci yüz yılda, Yesi'de, şimdiki adıyla Türkistan'da – Kazakistan-'da – yaşamış ve oradaki Türkmen boylarına İslam dinini öğretmiş bir kişi olarak biliyoruz."

Melikoff, Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaş Veli arasında tarihsel bağlar olmamasına rağmen, yine de, Hacı Bektaş'ın, Anadolu'da Ahmed Yesevi'nin Orta Asya'daki rolünü devam ettirdiğini de belirtmektedir. [77]

2.3.2. Pir Sultan Abdal

Pir Sultan Abdal Sivas'ın Banaz köyünde doğup büyümüştür. Yaşamı süresince Osmanlının baskısını yaşamış, halkın ezilmişliğine tanık olmuş ve

---

73 Lütfi Kaleli, **"Hacı Bektaş Veli ve Alevilik"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27, s. 24; Ayrıca Bkz: Melikoff, **"Alevi-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri Bektaşi-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri"**, s. 13.

74 Fakir Baykurt, **"Hacı Bektaş Veli Derler Bir Aydın"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27, s. 15.

75 Sümer, **"Hacı Bektaş Veli",** s. 36.

76 Kaleli, **"a.e."**, s. 24.

77 Melikoff, **"a.e.",** s. 12.

halkın bu zorbalıktan nasıl kurtulması gerektiğinin birikimini kafasında oluşturmuştur. Onun başkaldırı ve halkı zalime karşı ayaklanmaya iten şiirleri kısa sürede Anadolu halkı arasında yayılmıştır.[78] Pir Sultan Abdal içinde yetiştiği halkın düşüncelerini, özlemlerini ve taleplerini çeşitli dini şifrelerle süsleyerek bunları sözüyle ve sazı ile dile getiren ve halkı ile birlikte mücadeleye dönüştüren bir lider-ozan'dır. Pir Sultan Abdal'ın kavgasının temelini yeni bir toplum düzeni arayışı oluşturmaktadır. Ancak Pir Sultan, içinde yaşadığı düzenin sosyal ve ekonomik temelinden çok Osmanlı düzeninin kadıları, müftüleri, siyasi gücü elinde tutanları, paşaları, valileri sonra da onun ardındaki en büyük din ve siyaset gücü olan Sultan ile kavgalıdır.[79] Pir Sultan Abdal 16. Yüzyılda Sivas meydanında asılmıştır.[80]

Alevi düşüncesinde Pir Sultan Abdal: Alevi gelenekselliğini kucaklayan temelden hareket ederek, günümüze gelen akılcı bir tavrın, toplumsal açıdan da halk yararına dayalı bir kavganın önderidir. İnanç bağlamında Pir Sultan Abdal, tanrı yolunda bir tarikat yolcusu olup " Seyr-ü süluk " makamlarını geçerek Hakk'a ulaşan ve oradan yeniden halka dönen ulu bir kişidir. Düşünce bağlamında ise halkın toplumsal mücadelesine öncülük eden bir "İnsan-ı kamil" dir.[81]

Pir sultan Abdal şiirlerinde " Pir sultan " mahlasını kullanmaktadır.[82]

Dergide Pir Sultan Abdal'a özel bir önem atfedilmektedir. Alevi düşüncesinde Pir Sultan Abdal ulu kişi olarak kabul edilir ve Alevilerin yürüttüğü toplum kavgasının lideri konumundadır. Dergi'de adını bu şahıstan almaktadır.

2.3.3. Şah İsmail

---

78 Öz, **"Pir sultan Abdal'ın Yetiştiği Toplumsal Düzen"**, s. 28.

79 Mehmet Bayrak, **" Osmanlı feodalizmi ve Pir Sultan Abdal "**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1993, Say. 7, s. 18.

80 Öz, **"a.e."**, s. 29.

81 **"Pir Sultan Abdal'ı Anlamak"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart/Nisan-1996, Say. 17, s. 4.

82 Asım Bezirci, **"Pir Sultan Abdal'lar"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1993, Say. 7, s. 23.

"Hatayi" mahlası ile bilinen " Şah İsmail" in İran Azerbaycan'ının Erdebil'inde 1486 yada 1487'de doğduğu ve 1524 yılında öldüğü tarihçiler tarafından genel olarak görüş birliği içerisindedir. Annesi Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı olan Şah İsmail'e, Erdebil Tekkesinin şeyhi olan babası Haydar'dan dolayı da "Şah İsmail Haydaroğlu" da denilmektedir. Safevi Tarikatın kurucusu olan ve tarikata adını veren Erdebilli Safiyüddin, Şah İsmail'in atasıdır. Şah İsmail, Erdebil'deki Safeviye Tekkesinde büyümüş ve orada eğitim görmüştür. Öner Yağcı, Şah İsmail'in, yüzyıllardır, inanç, kültür, siyaset, edebiyat yoluyla dünden bugüne gelerek adını ölümsüzler kervanına yazdırmış olan tarihsel bir kişilik olduğunu da belirtmektedir.[83]

Şah İsmail, Alevilerce yedi ulu ozandan biri olarak kabul edilmekte ve Kızılbaşlarca, O'nun " Hatayi " mahlasıyla yazdığı deyiş ve " duvaz-imam" ları nesilden nesile söylenerek gelmiştir.[84] Şiirlerini Türkçe yazan ve Türk halk kültüründe önemli bir yeri olan Şah İsmail'in Anadolu Alevileri üzerinde önemli bir etkisi vardır.[85]

2.3.4. Yunus Emre

Yunus Emre'nin 1240-1320 yılları arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Yunus Emre, Mevlana'nın (1207-1273), Hacı Bektaş Veli'nin (1248-1337 ya da 1209-1270) çağdaşıdır.[86] Süleyman Çiltaş Yunus Emre'yi; " Yunus, 14. Yüzyılda günümüze Anadolu insanını ve halk ozanlarını en çok etkileyen halk aşıklarındandır" diye tanıtmaktadır.[87]

---

83 Öner Yağcı, **"Tarihin, Bilinçli, Önderi ve Edebiyatın Güçlü, Etkin, Lirik, Didaktik Şairi: Şah İsmail Hatayi"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Eylül/Ekim-2001, Say. 46, s. 42 – 44.

84 Enver Cemal Şahin, **"Şah İsmail'in Ataları, İnançsal Evrimleri ve Kızılbaşlar Üzerindeki Etkileri"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Eylül/Ekim-2001, Say. 46, s. 61.

85 Lütfi Kaleli, **" Pir Sultan Yiğitlerin Timsalidir "**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1992, Say. 1, s. 25.

86 Hüseyin Bal, **"Yunus Emre Tasavvuf-Hümanizm"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1999, Say. 32, s. 59.

87 Süleyman Çiltaş, **"Yunus Emre ve Alevi Felsefesi"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1999, Say. 32, s. 95.

Yunus'u Türk Edebiyatının Dante'si olarak niteleyen Erdoğan Alkan, O'nun dünyada çok az düşünür ve Edebiyatçıya nasip olan, fikri formülleştirme yeteneğine sahip olduğunu söyleyerek sayfalar doldurabilecek bir düşünceyi bir yada iki dizeye sığdıra bildirdiğini belirtmektedir.[88] Yunus'un bir tasavvuf ehli olduğunu da söyleyen Hüseyin Bal, hem Mevlana'dan feyz aldığını hem de Taptuk Emre sayesinde Hacı Bektaş'a bağlandığını belirterek O'nun Mevlana ile görüşüp muhtemelen onun medresesinde bir süre kaldığının şiirlerinden anlaşıldığını söylemektedir. Hüseyin Bal şöyle devam etmektedir:

> "Vilayetnameden öğrendiğimize göre ise, Pir nasip vermek istediği halde, henüz olgunlaşmamış Yunus, bunu değerlendiremez ve hatasını anladığı zaman ise, Taptuk Emre'ye gönderilir. Yunus'un nasibi Taptuk Emre'dendir artık. Yunus, böylece Taptuk ile Hacı Bektaş'a bağlanmıştır. (Köprülü'ye göre, Taptuk emre Sakarya çevresinde manevi nüfuzu olan bir mutasavvıftı. Yunus, onun yanında sülûkü yanı çilekeşlik süresini 40 yılda tamamlar) … Böylece Yunus 'nasip alma' ile tarikat yoluna girer, tarikatın ana kuralı olan bir şeyhe bağlanır. Ancak bu yola girmeden önce aldığı eğitim ve yaşam tarzı onu Alevi – Bektaşi ozanlarından kısmen farklı kılmaktadır. Yayımlanmış ve bizim bildiğimiz şiirleri çerçevesinde Alevi – Bektaşi ozanlarının terminolojisi pek kullanmaz."[89]

Yine Bal, Yunus'un Alevi-Bektaşilerce kabul edilen yedi büyük ozan (Nesimi, Hatayi, Pir Sultan, Fuzuli, Kul Himmet, Yemini, Virani) arasında yer almadığını, bilinen şiirleri arasında Alevi-Bektaşi önderleri yer almadığı ve yolun ilkeleri açıkça belirtilmediği için Ayin-i Cemlerde nefeslerine rastlanmadığını belirtmektedir.[90]

---

88 Erdoğan Alkan, **"Dinde Reformun Öncüsü, Avrupa'ya Işık Tutan Ozan"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1999, Say. 32, s. 50.

89 Bal, **"Yunus Emre Tasavvuf-Hümanizm"**, s. 59, Ayrıca Bkz; Ali Sümer, **"Yunus Emre"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1999, Say. 32, s. 82.

90 Bal, **"Yunus Emre, Tasavvuf-Hümanizm"**, s. 60.

Süleyman Çiltaş ise Yunus'un Alevi Felsefesi'nin önemli köşe taşlarından olduğunun yadsınamaz bir gerçek olduğunu söylemekte ve Onun Alevi felsefesini benimseyip yaşayan halk âşıklarından olduğunun, şiirlerindeki yalın anlatmadan anlaşıldığını vurgulamaktadır.[91]

[91] Çiltaş, **"Yunus Emre ve Alevi Felsefesi"**, s. 95.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALEVİLİK'TE İBADET ve DİNİ RİTÜELLER

3. 1. Alevilik'te Dini Ritüeller

Aleviliğin tarihsel ve ideolojik boyutlarının yanında, sosyal, kültürel ve dinsel boyutlarına yönelik de araştırmalar yapılmaktadır. Alevilik hakkında yapılan bu sosyal, kültürel ve dinsel çalışmalar, Türkiye' de Alevilerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.[1] Bu sebeple bu bölümde Aleviliği anlamada katkıda bulunmak amacıyla öncelikle Alevilerin dini ritüellerine yer verdik.

3. 1. 1. Cem

Alevilik'te en önemli dinsel etkinlik, Dede ya da Pir olarak bilinen Şeyhlerin başkanlığında yapılan Ayin-i Cem adı verilen toplantılardır.[2] Cem'in sözlük anlamı; toplanmak[3], bir arada bulunmak, tümleşmek demektir. Cem, Alevi-Bektaşi kültür ve yaşam biçiminin temel öğelerinden biri[4] olup gerek yönetim gerek yargısal bir fonksiyonu yerine getirir. Toplumu ilgilendiren tüm karalar tüm canların katılımı ile orada verilir.[5] Ayin-i Cem işlevlerine göre "Görgü Cemi[6]", "Koldan Kopan Erkanı[7]" gibi türlere ayrılır.[8]

---

1 Ejder Okumuş, **"Aleviler'de Kurban Bayramı Kurbanı-Türkmenhacı Köyü Örneği"**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 7, Diyarbakır, 2005, Say. 1, s.2.

2 Tosun, **"Kavramlarla Alevilik",** s. 35.

3 Murtaza Dinçer, **"Murtaza Dinçer Dede' yle Söyleşi"** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Röp. Şakir Keçeli, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-1995, Say. 14, s. 15.

4 İlhan Cem Erseven, **"Semahlar ve Cem**", Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart/Nisan-1996, Say. 17, s. 26.

5 Ali Yıldırım, **"Alevilik 21. Yüzyılda Ölen Bir Kültür mü Olacak**?", Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1998, Say. 26, s. 22.

6 **Görgü Cemi:** Canların kış aylarında yılda bir defa görülerek Pir'e bağlılıklarını bildirmesi için yapılan en önemli ibadetlerden biridir. Bu ayinde birbirinden şikayeti olanlar şikayetlerini dile getiri, küs olanlar barıştırılır. Hata ve yanlış yapanların kurbanları tövbe ettikten sonra ayine katılanlar tarafından yenir. (Ramazan Uçar, **"Bir Fenomen Olarak Ayin-i Cem (Sosyolojik Bir Yaklaşım)",** Dini Araştırmalar, C.7, Ankara, Sa-Ba Ofset Ltd. Şti, Say. 19, s. 77).

7 **Koldan Kopan Erkânı (Cemi):** Bu erkân gençleri toplantıya alıştırma, adap ve erkan modelleri kazandırma adına yapılan ayindir. Diğer ayinlere bekârların girmesi yasak olduğu halde bu ayine bekârlar anne-babaları ile birlikte beraber katılırlar. Böylece bu gençler, nefesleri, gülbankları, semah dönmenin usullerini öğrenirler. (Ali Aktaş, **Alevilerde Cem Ayini**, Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü, Proje Yön. Halil İbrahim Bulut, Adapazarı, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 562, Uçar, **a.e.,** s. 77).

8 Tosun, **"Kavramlarla Alevilik",** s. 35

Anadolu Aleviliğinde cemler genellikle kış aylarında, daha çok Şubat ayında yapılır. Cem, Dede denilen mürşit kişinin önderliğinde gelişir. Her köyün kendine özgü dedesi vardır ve ancak bu dede geldiğinde Cem yapılır. Komşu köyün dedesi bu köyün cemine karışmaz ancak, diğer dede'nin olur vermesi gerekir. Cem, Cemevi denilen geniş, büyük bir salonda yapılır. Girişin tam karşısında "tahtı çerağı" denilen makama Dede oturur. Dede'nin yanında ise "zakir" denilen aşıklar/saz şairleri, zakirlerden sonra da o köyün büyükleri, yaşlıları yer alır. Cemevi'nin bir tarafında erkekler bir tarafında bacılar oturur. Bu oturma biçimi 12 hizmetin daha rahat yerine gelmesi, karışık ve düzensizliğin olmaması içindir.[9] Cem törenine gelen canlar dededen destur (izin-rızalık) alarak yerine otururlar.[10]

Cem'de muhabbet edilir, köyün ve ülkenin sorunları tartışılır,[11] dede tarafından eline, beline, diline sahip olmak, gönül kırmamak, kin tutmamak, doğruluktan ayrılmamak, Ali'yi ve evladını sevene dost, sevmeyene düşman olacak biçiminde özetlenebilecek belirli öğütler verilmektedir. Bu cemlerde genellikle Kerbela[12] olayı anılır. Hatayi (Şah İsmail), Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet gibi Alevi ozanlarının "deyiş" adı verilen inanç içerikli şiirleri saz eşliğinde okunur; Semah adı verilen oyunlar oynanır.[13]

12 Hizmet bölümüne geçildiğinde her hizmet görevlisi Dedenin karşısına gelir, kendisinin hangi hizmette olduğunu söyleyerek duasını alır ve gö-

---

9 Erseven, **"Semahlar ve Cem",** s. 26.

10 Dinçer, **"Murtaza Dinçer Dede' yle Söyleşi"**, s. 15.

11 Erseven, **"a.e.",** s. 27.

12 Ayrıntılı bilgi için Bkz: Esat Korkmaz, "**Kerbela Kıyımın Düşündürdükleri"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37, s.14; Kendal Doğan, "**Bir Direnişçi İmam Hüseyin ve Nevroz"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37, s. 29; "**Alevilik'te Kerbela ve Nevroz Motifi"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37, s. 34; "**Hıdır Temel, Kerbela Olayı ve Şiiliğin Başlangıcı"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37, s. 45; Enver Cemal Şahin, **"Tarih, Kerbelâ'yı Nasıl Bilir?",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37, s. 62.

13 Tosun, **"Kavramlarla Alevilik",** s. 35.

revinin başına geçer. Alevi-Bektaşi ceminde bu görevliler ve görevler şunlardır:

- **Mürşit:** Dede de denilir. Törenin yöneticisidir. Aleviler yolun piri olarak Hacı Bektaş Veli'yi kabul ederler. Pir makamına dede oturur ve cemi yönetir. Dede veya baba aynı zamanda topluluğun önderidir.[14]
- **Rehber:** Mürşidin yardımcısı olup, hizmetlerin yerine getirilmesini sağlar.
- **Çerağcı:** Cemevinin aydınlatılmasından sorumludur. Mumları (lambaları) yakar ve bu işleme "çerağ uyandırmak" denir.
- **Zakir:** Bunlar sazcılar olup, cemde deyiş ve nefes okurlar.
- **Meydancı:** Cemevinin temizlenmesinden, tören için hazırlanmasından sorumludur.
- **Saki:** Dem ve su dağıtır.
- **Gözcü:** Cemdeki canları gözeterek kurallara uyulmasını, yasak olan davranışlarda bulunulmamasını sağlar.
- **Pervane:** Semaha kalkacak semahçıları belirler.
- **Ferraş / Süpürgeci:** Cemevinin süpürülmesinden, temizlenmesinden sorumludur.
- **İbrikdar:** Lokma yenildikten sonra ibrikle su taşıyarak canların ellerini yıkamasını sağlar.
- **Ayakçı:** Davetçi / Okuyucu da denilir. Meydancı ile beraber Cemevinin düzenlenmesinden sorumludur.[15]

Cem başlamadan bir gün önce bu görevliler, görevleri için gerekli olan hazırlıkları yaparlar. Cem yapılacağı akşam, Cemevi'ne her birinin adı ve simgesi olan 12 post serilir[16]. Cem'in ilk başında kurbanlar meydana getirilir ve dualanır. Böylece erkenden lokmanın pişmesi başlatılmış olunur. Kesilen

---

14 Enver Cemal Şahin, **"On İki Hizmet"**, (Çevrimiçi) http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=7&ID=65&aID=728, 12.11.2011.

15 Erseven, **"Semahlar ve Cem",** s. 27.

16 Yazar sözünü ettiği bu 12 postun adlarına ve simgelerine yer vermeyip sadece zikretmekle yetinmiştir.

kurbanlar, ancak Cemin bitimine doğru pişirilip meydana getirilir. Lokma yenilmesi ile birlikte de Cem sona erer. Cem'e bekârlar, düşkün[17] olanlar giremez. Cem'e girerken özel bir giysi giyilmez, fakat yöreye göre de değişiklik arz eder.[18]

Alevilik'te en önemli dinsel etkinlik konumunda olan Cem'in sosyal ve kültürel etkileri olan dinsel bir ayin olduğu görülmektedir. Bu Cem Ayini'nde ibadet toplu şekilde ve bir dayanışmaya dayanarak yapılmaktadır. Cem Ayinlerinde dikkat çeken bir unsurda müzik kullanılmasıdır. Ayrıca düşkünlerin Cem ayinlerine alınmamaları da bu ayinlerin bir diğer özelliğidir. Böylece Cem kötü örnek teşkil edecek insanlardan arınmış olacak ve doğruluk ilkelerinin toplulukta benimsetilmesi daha kolay sağlanacaktır. Cemlerin en önemli fonksiyonlarından birinin de buraların mahkeme görevi gibi çalışmasıdır. Çünkü Aleviler arasındaki anlaşmazlıklar sorunlarını Cemlerde muhakeme ederek çözüme kavuşturmaktadırlar.[19]

Aleviler Cem Kültür merkezlerini inanç merkezleri olarak görmekte ve dinsel ibadetlerini, cenaze işlerini, saz-semah kursları gibi önemli kültür unsurlarını da Cem evlerinde yapmaktadırlar.[20]

3. 1. 2. Semah

Semah Arapça kökenli bir sözcük olup, "işitmek, uçmak, gökyüzü" gibi anlamalara gelmektedir. Terim olarak ise "müzik ezgilerini dinlemek,

---

17 Düşkün olarak nitelenenler; haksız ve keyfi olarak eşini boşayan, haram kazanç elde eden, yalancı şahitlik yapan, nefsine hakim olamayan, hırsızlık yapan, adam öldüren, vergisini ödemeyen, askerlik borcunu yerine getirmeyen, anne ve babasına evlatlık görevini yapmayan, komşusunu inciten, işçi ve yetim hakkı yiyen kişilerdir. (Muammer Cengil, **Cem Ayini'nin Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri**, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi (e-dergi), Yayın Yön. Yavuz Ünal, C. III, Samsun, 2001, Say. 3, s. 138).

18 Erseven, **"Semahlar ve Cem",** s. 27.

19 Erseven, **"Semahlar ve Cem",** s. 27.

20 Ali Yaman, **"Anadolu Alevileri'nde Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik Kurumlarından Kültürel Organizasyonlara"**, Haz. İbrahim Bahadır, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim/Kasım/Aralık-2003, Say. 55, s. 12.

kendinden geçip oynamak, dönmek" demektir. Bu nedenle Alevilerin yaptıkları ritüel dansa "Semah" denilir.[21]

Semah adının ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemekle birlikte, Hacı Bektaş Veli dönemine hatta daha eski dönemlere dek uzanmaktadır. Orta Asya, Şaman ve diğer Uzak-doğu inanç kalıntılarını taşıması sebebi ile gökbilimsel danslardan sayılmaktadır. Semahta gezegenlerin, güneş çevresinde dönüşleri simgelenir ki, bu da çoktanrılı inanç sisteminden geldiğini göstermektedir. Alevi semahlarında, Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli, bir ulu kişi ya da Cem töreninde mürşit postunda oturan Dede, güneşi, diğer oyuncular ve ana-bacılar yıldızları ve gezegenleri temsil etmektedir. Semah oyununda ellerin yukarı kalkması Gök Tanrı'ya, yere doğru uzanması Yer tanrıya olan inancı anlatır. Ellerin göğüste çapraz olarak birleştirilmesi ise insanlığı kucaklamak ve sevgi dağıtmak anlamına gelmektedir. Ayakların yere vurulması ise kötü ruhları kovmaktır.[22]

Semahların doğuşu konusunda Alevi-Bektaşi inancında "Kırklar Cemi" olayı vardır. Aleviler ilk semahın Kırklar Meclisi'nde oynandığını kabul ederler. Ayhan Aydın bu olayı şöyle anlatır:

> "Hz. Muhammed, Mirac'a giderken Kırklar Meclisi' ne uğrar. Kırklar, Hz. Ali'nin başkanlığında toplanmıştır. Burada bilinen söylenceyi ayrıntılarıyla anlatmak istemiyorum. Son bölümünde Kırklar'dan biri bir tabak içinde üzüm tanesi getirir ve Hz. Muhammed' e uzatır. Hz. Muhammed, bu üzüm tanesini ezer ve suyundan Kırklar'ın hepsi tadar ve esrik olurlar. Bunun üzerine semaha kalkarlar. Hz. Peygamber de semaha kalkar. Hatta kuşağı çözülür ve tüm Kırklar bu kuşağa sarılır ve tek vücut semah dönerler. Kırklar Se-

---

21 İlhan Cem Erseven, **" İlhan Cem Erseven: Alevilik, Salt Hz. Ali' nin Yörüngesinde Oluşmuş Bir Düşünce Değildir",** Söy. Ayhan Aydın, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim/Kasım-1997, Say. 24, s. 23.

22 Erseven, **"Semahlar ve Cem ",** s. 25-26; Erseven, **" İlhan Cem Erseven: Alevilik, Salt Hz. Ali' nin Yörüngesinde Oluşmuş Bir Düşünce Değildir",** s. 23.

> mahı da, bu olaya adanmıştır. Ağır semahtır, tarikat semahlarından ayrılır.” [23]

“Kadın ve erkek canlardan oluşan Kırklar Meclisi, mitolojik anlamda da olsa Alevilerin dinsel ve sosyal örgütlenmelerinin tarihsel kaynağı kabul edilebilir. Bu anlamda da bu söylencede geçen sembolik özellikler Alevilik açısından ayırt edici öneme sahiptir. Kırklar Meclisi'nin kadın ve erkekten oluşumu kadın ve erkek eşitliğinin önemini vurguluyor. Kırklar Meclisi ile Hz. Muhammet arasındaki diyalogdaki vurgulardan; "birimiz kırk, kırkımız bir" olgusu eşitliği, insan olmayı, türab olmayı vurguluyor. Gerçeğin gökte değil, yerde olduğu meclisin sembolik önemi ile vurgulanıyor. Herkesin eşit ve ulu olması; vahdette kesret, kesrette vahdet (varlıkta birlik, birlikte varlık) ilişkisini ifade ediyor. Kaynakta, Alevi inancında Tanrı'nın, Peygamber'in ve insanın yeri belirtilmektedir. Aslan ve yüzük sembolü ise, insanın Tanrı'nın bir ifadesi, O'nun bir yansıması, parçası olduğu, Adem'in Hakk'ın halifesi olduğu anlayışını vurgulaması açısından önemlidir. Bu örnekte Alevi-Bektaşi ibadeti olan Cem'in ve Semah'ın da kökleri belirtilmiş oluyor. Bu söylence, Anadolu'da yaklaşık bin yıldır her tür olumsuzlanmaya karşılık Alevilerin Cem ve cemaatlerinde, sosyal hayatlarında kadını bir bütünün ayrılmaz parçası gören, lokmasını yoksullarla kırka bölerek paylaşmasını bilen, insana en yüksek değeri veren Aleviliğin sağlam mayasını da ele veriyor.”[24]

Semahlarda İslami motifler fazla yer almaz. Yalnızca Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hacı Bektaş Veli sevgisi, ehlibeyt ve 12 imam kültü, ulu sayılan kişilere saygı ve bağlılık aşırı biçimdedir. Semahlar belli kurallara göre Cem düzeni içinde dönülmektedir. Çünkü Semah, Cem’de yapılan 12 Hizmet biri ve sonuncusudur. Semah başlamadan önce kadın erkek birbirlerine niyaz ederler. Sonra mürşit postunda oturan Dede, semah oyuncularını kutsar ve gül-

---

[23] Erseven, **“ İlhan Cem Erseven: Alevilik, Salt Hz. Ali’ nin Yörüngesinde Oluşmuş Bir Düşünce Değildir”** , s. 23; Ayrıca Bkz: Erdoğan Aydın, **Alevilik-İslâmiyet İlişkisi**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart-2005, Say.59, s. 66-69.

[24] **“Kırklar Cemi”**, (Çevrimiçi) http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=7&ID=65&aID=43, 12.11.2011.

bank denilen Türkçe dua okur. Bu sırada oyuncuların başları eğik, eller göğüste çapraz biçimde ve ayaklar da mühürlüdür. [25]

Semahlar önce Miraçlama[26] denilen açış deyişi ve müziğiyle başlar.[27] Semah orta, ağır ve hızlı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Önce ağır semah nefesi ile (şiir) başlar ve gittikçe müziğin ritmine göre hızlanır. Semahlarda oyuncuların ayakları çıplaktır ve elele tutuşmak yoktur. Semah oynanırken, Mürşit-Dede'nin oturduğu makama (Çerağ Tahtı) sırt dönülmez. Dönülürse tarikata ve makama saygısızlık olarak kabul edilir. Geri geri üç adım gidildikten sonra dönülür ki buna teslis: üçleme denilir anlamı Allah-Muhammed-Ali'dir.[28]

Semahlar oynanış biçimine göre "Tarikat Semahları" ve "Yatır Semahları" olmak üzere ikiye ayrılır. Tarikat Semahları Cemlerde oynanan, Yatır Semahları ise kutsal sayılan ziyaret yerlerinde yapılan, daha çok gösteri özelliği taşıyan semahlardır. Tarikat semahları ise sadece cemlerde oynanır, dışarıda oynanmaz.[29]

3. 1. 3. Matem Orucu

Aleviler-Bektaşilerce; Hicret'in 61. yılının 10 Muharrem Cuma günü Hz. Ali'nin küçük oğlu, Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin ve yandaşlarının Kerbela'da şehit edilmesinden duyulan derin üzüntü ve acı "matem" olarak algılanmaktadır. Bu nedenle 1-12 Muharrem günleri, Kerbela'da şehit düşenlerin anısına oruç tutulur. Matem orucunun amacı; zalimlerden gelen ancak yerine getirilmesi olanaksız olan bir yıkımın bedelini ödeme duygusunu yaşatmaktır. Matem orucu süresince:

---

25 Erseven, **" Semahlar ve Cem "**, s. 26;

26 **Miraçlama:** Mirac, Tevhit ve Düvaz'lardan oluşan bir yapıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Sedat Tamay, **Bir İbadet Ritüeli Olarak "Semah" ve Tahtacı Turnalar Semahının Halk Bilimi ve Müzik Bilimi,** Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Köln, Say. 1, s. 166.

27 Erseven, **" İlhan Cem Erseven: Alevilik, Salt Hz. Ali' nin Yörüngesinde Oluşmuş Bir Düşünce Değildir",** s. 24.

28 Erseven, **"Semahlar ve Cem",** s. 26.

29 Erseven, **" İlhan Cem Erseven: Alevilik, Salt Hz. Ali' nin Yörüngesinde Oluşmuş Bir Düşünce Değildir"**, s. 24.

- Kurban tığlanmaz;
- Saç-sakal tıraş edilmez;
- Çamaşır değiştirilmez;
- Cinsel ilişkide bulunulmaz;
- Eğlence, düğün yapılmaz ve bu tür yerlere gidilmez[30]

Matem Orucuna şu şekilde niyet edilmektedir:

"Bismişah! Allah Allah… Er Hak-Muhammet-Ali aşkına; İmam Hüseyin Efendimizin susuzluk orucu niyetine; Kerbela'da şehit olanların temiz ruhlarına; Fatıma Anamızın şefaatına; On İki İmamlar aşkına oruç tutmaya niyet eyledim. Ulu dergah kabul eylesin…"[31]

Matem Orucu açılırken ise şu dua okunur:

"Bismişah! Allah Allah… İmam Hüseyin'e, Onun soyuna ve dostlarına selam olsun. Yezit'e, soyuna ve yandaşlarına yüz bin lanet olsun. Yüce Allah, İmam Hüseyin aşkına tuttuğumuz oruçları kabul eylesin. Gerçeğe Hü!"[32]

Aleviler-Bektaşiler, Muharrem ayının birinci gününden onuncu günü öğle namazına kadar "su orucu" tutarlar. Onuncu gün öğleyin oruç bitmesine rağmen Matem, on ikinci günün sabahına kadar sürmekte ve on ikinci gün "aşure günü" olarak kutlanılmaktadır.[33]

3. 1. 4. Aşure Töreni

Alevi-Bektaşiler, Muharrem ayının on ikinci gününü "aşure günü" olarak kutlamaktadır. Halk takviminde, Muharremin saptanmasını Esat Korkmaz şöyle anlatır:

> " Kurban bayramı, zilhicce ayının onuncu günüdür; bugünden başlayarak 20 gün sayılır; yirminci gün, yani Zil-

30 Korkmaz, **"Kerbela Kıyımının Düşündürdükleri"**, s. 24.

31 Korkmaz, **a.e.,** s. 24.

32 Korkmaz, **a.e.,** s. 24.

33 Korkmaz, **a.e.,** s. 24.

hiccenin otuzuncu ve son günü akşamı matem orucuna niyet edilir. İzleyen gün, Muharremin birinci günüdür. "[34]

Dergâhlarda, aşure pişirme işlemi törensel bir şekilde gerçekleştirilir. Aşure pişince "Mürşit"e haber verilir. Kazan başına gelen Mürşit, "Aşure Gülbangını[35]" okur. Gülbangın ardından kepçeyi eline alarak; " Ya İmam!" der ve kazanı karıştırır. Karıştırma işlemi bitince kepçeyi, Aşçı babaya geri verir ve " Selamname[36]" okunur. Selamnamenin ardından orada bulunan canlar, önce sırasıyla mürşidin eline, daha sonra kendi aralarında birbirlerinin ellerine niyaz ederler. Niyazlaşmanın bitmesi ile mürşit, aşçı babaya; " Erenler, aşı canlara üleştir", der ve bunun üzerine sofralar kurulur. Okunan kısa bir gülbangtan sonra aşureler yenilir ve ardından mürşit tarafından okunan "aşure bitiş gülbangıyla[37]" aşure erkânı tamamlanmış olur.

Dergâh dışında ve köylerde 12. günü aşure kaynamış olur. Öncelikle aşure kaynatmaya 12. günü dede evlerinde başlamaktadır. Köy halkı, kuşluğa doğru dede evlerine uğrayarak oruçlarını orada açarlar. Ay sonuna kadar her evde aşure yapımı sürmektedir. Muharrem'in 12'sinden başlayarak üç gün bayram yapılır. Bayrak günü kurban tığlanır ve bu kurbana "lokma" denir. [38]

---

34 Korkmaz, **"a.e.",** s. 27.

35 "Bismişah.. Allah Allah… Berekellah. Şehitler Şahı İmam Hüseyin Efendimizin ve Kerbela şehitlerinin yüce ruhlarının şad olması için berekallah. Cümle erenlerin ruhu için barekellah. Yurdumuzun, ulusumuzun, Cumhuriyetimizin esenlikte olması için barekellah. Ordularımızın gülcü olması için barekellah. Ahirete göçenlerimiz ve bugün yaşayanlarımız için berekallah. Gökten hayırlı rahmet, yerden hayırlı bereket vermesi için berekallah. Muhammet Mustafa, Aliyyel Murtaza, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Kerbela şehitleri ve Hünkar Hacı Bektaş Veli hakkı için el-Fatiha ve salevat. Gerçeğe Hü!" (Korkmaz, **"a.e.",** s. 27).

36 "Allahümme salli alâ seyyidina Muhammet Mustafa, Allahümme salli alâ seyyidina Aliye'l Murtaza, Allahümme salli alâ seyyidina Hasanü'l Mücteba, Allahümme salli alâ seyyidina Hüseyni Kerbela, Allahümme salli alâ seyyidina Zeyne'l Aba, Allahümme salli alâ seyyidina Bakır Baha, Allahümme salli alâ seyyidina Cafer Rehnüma, Allahümme salli alâ seyyidina Kazım Musa, Allahümme salli alâ seyyidina Ali Sultan Rıza, Allahümme salli alâ seyyidina Muhammet Taki, Allahümme salli alâ seyyidina Ali Naki, Allahümme salli alâ seyyidina Hasan Askeri, Allahümme salli alâ seyyidina Muhammet Mehdi". (Korkmaz, **"a.e.",** s. 27-28)

37 "Bismişah… Allah Allah… Allah Muhammet, Ali, On İki İmam efendimizin ruh-u Revanları şad ve handan ola. Münkir-münafıklar mat ola. Matem-i Hasan ve Hüseyin ola. Cümlemize haklı hayırlı kısmetler için… Nur-u Nebi, Kerem-i Ali, Pirimiz, Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli demune Hü…" (Korkmaz, **"a.e.",** s. 27-28)

38 Korkmaz, **"a.e.",** s. 27-28.

3. 1. 5. Kurban

Alevilikte kurbansız bir ritüel yok gibidir. Bu sebeple kurban geleneği çok önemlidir. Alevilerin, Dışarı Kurbanları[39]: Kurban Bayramı Kurbanı[40], Hızır Kurbanı[41], Adak Kurbanı[42], Nevruz Kurbanı[43], Hıdırellez Kurbanı[44], Cenaze Kurbanı[45]; İçeri Kurbanları[46]: Görgü Kurbanı[47], Matem Kurbanı[48], Düşkün Kaldırma Kurbanı[49], Abdal Musa Birlik Kurbanı[50], Dâr Kurbanı[51], Musahip Kurbanı[52] gibi kurbanları vardır.[53] İçeri kurbanlarında, kurban kanının yere akmamasına ve Kurbancıya bulaşmamasına dikkat edilmektedir. Bu ritüelin "kan tabusu" ile ilgisi olduğu belirtilmektedir. İçeri kurbanlarının kemikleri, kanları ve artıkları Kuyucu

---

39 **Dışarı Kurbanları:** Herkese açık olan bu kurbanlar, on iki görevlinin yer almadığı kurbanlardır. (Hamza Karaoğlan, **"Anadolu Alevilerinde Kurban: Aleviler Örneği**", Dini Araştırmalar, Ankara, Sa-Ba Ofset Ltd. Şti., 2007, C. 9, Say. 27, s. 137).

40 **Kurban Bayramı Kurbanı:** Kurban bayramının ilk üç gününde Anadolu Alevilerinin çoğu kurban keser. (Karaoğlan, **"a.e."**, s. 137).

41 **Hızır Kurbanı:** Her yıl Hızır Orucu'nun bitiminde kesilen kurbandır. (Mehmet Yaman, **Alevilik: İnanç-Edep-Erkan**, İstanbul, Ufuk Reklamcılık, 5. Bs. 2007, s. 281).

42 **Adak Kurbanı:** Bir dileğin gerçekleşmesi için yatır ve ziyaret yerlerinde kesilen kurbanlardır. (Yaman, **"a.e."**, s. 281).

43 **Nevruz Kurbanı:** Her yıl 21 Martı 22 Marta bağlayan gece Hz. Ali'nin doğum yıldönümünde düzenlenen ve Cemlerde kesilen kurbandır. (Yaman, **a.e**. s. 282).

44 **Hıdırellez Kurbanı:** Her yıl 6 Mayısta kesilen kurbandır. (Yaman, **a.e.,** s. 282).

45 **Cenaze Kurbanı:** Ölen bir kimsenin ardından yakınları veya varisleri tarafından kesilen kurbanlardır. (Karaoğlan, **Anadolu Türklerinde Kurban: Aleviler Örneği**, s. 133-149).

46 **İçeri Kurbanları**: Cem ayinleri sırasında on iki görevlinin hizmeti sırasında sunulan kurbanlardır. (Karaoğlan, **a.e.,** s. 137).

47 **Görgü Kurbanı:** Cemde yıllık görgüsü yapılan Alevilerin kestiği kurbandır. (Yaman, **Alevilik: İnanç-Edep-Erkan**, s. 280).

48 **Matem Kurbanı:** Muharrem ayında tutulan oruçtan sonra kesilen kurbandır. (Yaman, **a.e.,** s. 281).

49 **Düşkün Kaldırma Kurbanı:** Düşkün duruma düşenlerin yeniden törenlere alınması için Cem töreninde düşkün kimsenin kestiği kurbandır. . (Yaman, **a.e.,** s. 281).

50 **Abdal Musa Birlik Kurbanı:** Özellikle kış aylarında Abdal Musa Ceminde kesilen kurbandır. . (Yaman, **a.e.**, s. 281).

51 **Dâr Kurbanı:** Ölen bir Alevinin alacak vereceklerini çözmlemek için kesilen kurbandır. (Yaman, **a.e.,** s. 281).

52 **Musahip Kurbanı:** İki Alevini Musahip olmaları için düzenlenen Cem töreninde kesilen kurbandır. (Yaman, **a.e.**, s. 281).

53 Ejder Okumuş, **"Alevilerde Kurban Bayramı Kurbanı-Türkmenhacı Köyü Örneği-"** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 7, Say. 1, s. 6.

adı verilen bir görevli tarafından musahibinin yardımı ile derin bir çukura gömülür.[54]

Zerdüşt inancın bir uzantısı olan Alevilik de semavi dinlerin etkisine girerek kurban geleneğini kurumlaştırmıştır. Alevi ve Bektaşiler de ibadet yeri " meydan"dır. İbadet meydanına Erenler Meydanı ve Kırklar Meydanı da denilmiştir. Alevilikte kurban kesmek deyimi yerine kurban tığlamak deyimi kullanılmaktadır. Kurban, Alevilik geleneğinin ritüeline uyularak tığlanmaktadır. Genelde meydan görevlileri olan Kurbancı ve aşçının katkılarıyla kurban parçalanarak pişirilir ve dualar yapılıp gülbanklar çekildikten sonra Meydan'a gelmiş olan Dedeler, Mürşidler, erler ve bacılara yemeleri için sunulur. Alevilik'te kurban kemikleri parçalanmaz. Tahtacılar'da tercemana yeni giren kadın, kurbanın döşlerini baştaçlı'nın önüne getirerek koyar. Tercemana giren kadının kocası da kurbanın kuyruk sokumunu Dede'nin önüne koyar. Sağ kol Deliciye, sol kol Müsahip[55] bacısına, sağ but Süpürgeciye, sol but eş bacısına, sağ kürek Emekçiye, sol kürek diğer eş bacısına verilir.[56]

3. 1. 6. Nevruz

21 Mart Nevruz, Bektaşi-Alevilerce büyük törenlerle kutlanır. Nevruz günü " Ayin-i Cem" yapılır. Gündüz başlayan törenler ertesi gün sabaha kadar devam eder. Hz. Ali'nin doğum günü dolayısıyla erkânda (Cem) önce Hz. Ali mevlidi sonra o günün anlamını belirten Nevruziyeler[57] okunur.[58]

Alevi inancına göre Nevruz günü şu olaylar olmuştur:

---

[54] Cemşid Bender, **"Anadolu İnançlarında Kurban Ritüeli",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37, s. 88.

[55] **Müsahiplik:** Kanbağı taşımayan iki evli insan arasında bir dede tarafından kutsanarak oluşturulan manevi kardeşliktir. (Aktaş, **Alevilerde Cem Ayini,** s. 561).

[56] Bender, **"Anadolu İnançlarında Kurban Ritüeli",** s. 87. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Karaoğlan, **Anadolu Türklerinde Kurban: Aleviler Örneği**, s. 133-149.

[57] Örn: "Şahı merdan, Şi'ri Yezdan Mürteza doğdu. Bugün Pisvayı Evliya vü esfiva doğdu. Bugün Fatıma binti Esettir ol Velinin annesi Haşimi gülzarının nev goncası, bir tanesi." (Ali Sümer, **"Nevruz' un Anadolu' daki Uygulanışı ve Tarihi Kaynakları",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37, s.51).

[58] Sümer, **a.e.**, s.51.

- “Tanrı, dünyayı ve gece ile gündüzü Nevruz günü yaratmıştır.
- Topraktan yaratılan Adem’in çamuru Nevruz günü yoğrulmuştur
- Adem ile Havva’nın Şeytan’a uyarak yasak meyveden yedikleri için cennetten kovulmaları; bağışlandıktan sonra Arafat’ta buluşturulmaları 21 Mart’a denk gelmiştir.
- Nuh’un gemisi tufandan kurtularak bugün karaya oturmuştur.
- Yusuf, bugün kuyudan kurtularak Peygamberlik payesine kavuşmuştur.
- Balığın yuttuğu Yunus Peygamber, bugün karaya bırakılmıştır.
- Musa, asasını vurarak Kızıl Deniz’i ikiye ayırıp, yandaşlarını felaketten bugün kurtarmıştır.
- Küme halindeki yıldızlar bugün ayrışarak kendi yörüngelerinde dönmeye başlamışlardır.
- Hz. Muhammed’e “Peygamberlik” payesi bugün verilmiştir.
- Şah-ı Merdan Ali bugün doğmuştur.
- Ali’yel Murteza ile Fatıma-i Zehra bugün evlenmişlerdir.
- Hz. Muhammed, son Hac ziyaretinden dönerken Gadir-Hum’da yaptığı konuşmasında: ‘*Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır. O’nun eti etimden, kanı kanımdan, canı canımdandır. Her kim O’na buğuz ederse, bana buğuz etmiş olur; bana buğuz eden de Tanrı’ya buğuz etmiş olur. Ali’yi ve Ehli-Beytimi sevin!’* diyerek Hz. Ali’yi ve Ehlibeyti onurlandırdığı gün, Nevruz’a denk gelmiştir.

Ayrıca Aleviler, Hz. Muhammed’in Peygamber oluşunu, Hz. Ali’nin doğumunu ve Hz. Fatıma ile evlenmesini birleştirerek bu üç olay anısına her yıl 21 Mart gününü bayram günü olarak kutlayarak, gece Sultan Nevruz Cemi düzenleyip “Nevruziye Mersiyeleri[59]” söylerler.[60]

[59] Alevi geleneğinde yüzlerce Nevruziye Mersiyesi bulunmaktadır. Bunlardan biri şudur:
Pir Sultan’ım eydür erenler cem’de
Akar Çeşmin yaşı her dem bu demde

3.1.7. Abdest

Lütfi Kaleli Alevi ibadetinde şeklen abdest[61] ve namazın olmadığını belirtmektedir. Alevi abdestinin, Pir huzurunda Eline-Diline-Beline sahip olmak için verilen bir ikrar olduğunu ve bu ikrar ile gönül temizliğinin sağlanarak günde 24 saat, yılda 365 gün geçerli olduğunu da eklemektedir. Hırsızlık yapmak, yalan söylemek, harama düşmek gibi durumlarda ikrarın yani abdestin bozulacağı ve tekrar ikrarlı yani abdestli olmak için Pir huzurunda dara çekilerek suça göre ceza alınarak aklanmak gerektiğini de belirtmiştir.[62]

3. 2. Diyanet ve Zorunlu Din Dersi

Alevilerin en çok tartıştığı konulardan biri de Diyanet ve Zorunlu Din Dersi konularıdır. Doğal alarak bu konulara Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazarları da değinmiş ve görüşlerini ve bunlarla ilgili isteklerini de belirtmişlerdir.

3. 2. 1. Diyanet

Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nin üzerinde en çok durduğu ve eleştirdiği kurum Diyanet İşleri Başkanlığı olmuştur. Derginin yazarları genel olarak laik bir devlet düzeninde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeri olmadığını ve kaldırılması gereken bir kurum olduğunu her seferinde dile getirmişlerdir.[63]

Muhabbet ateşi yanar sinemde

Himmeti erince Nevruz Sultanın… (Lütfi Kaleli, **"Alevi İnancında Nevruz",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi", Nisan-2000, Say. 37, s.61).

60 Kaleli, **a.e.,** s. 60-61.

61 Yazar "abdest" kavramı yerine "aptes" kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Lütfi Kaleli, **"Cemevlerindeki Asimilasyon Durdurulmalıdır",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi", Temmuz/Ağustos/Eylül-2002, Say. 50, s.17.

62 Kaleli, **"Cemevlerindeki Asimilasyon Durdurulmalıdır"**, s.17.

63 Ali Balkız, **"Çıkarken"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1992, Say. 1, s. 3; Ali Balkız, **"Yavuz' un Biri"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1992, Say. 2, s. 1; Ali Balkız, **"Alevilerin Önündeki Yol Üç Çatal"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1992, Say. 3, s. 6; Soner Yalçın, **"Aleviler Milliyetçi Olamaz"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1992, Say. 4, s. 27; Murtaza Demir**, "1992 Yılının Derneğimiz Açısından Kısa Özeti ve Bir** Yanıt," Pir Sultan

M. Tahir Hatipoğlu'na göre; devlet, 1924 yılında kurduğu Diyanet İşleri Başkanlığı ile sadece Müslümanlara hizmet vermekte[64] ve Alevileri, hatta başka grupları da dışlamaktadır.[65] Türkiye, 1947 yılına kadar, Diyanet İşleri Başkanlığı olmasına rağmen devlet, yansız olmuş ve toplumdan alınan vergilerle dinsel amaçlı kişilere ve kuruluşlara para harcanmayarak tam bir laik düzen içinde yaşamıştır. 1947' den sonra ise devlet tavırlı ve yanlı olmuş, toplumsal huzur da bozulmuştur. Böyle bir örgütün toplum adına dini ve dincileri kontrol etmek için kurulduğu görüşünün bilime ve usa aykırı olduğu için yanlış olduğunu belirten Hatipoğlu, bilimsel düşünüşe ve usa aykırı olan her şeyin zaman içinde devlete ve bireylere zarar vereceğini ve bu amaçlarla kurulan Diyanet Örgütü' nün Devlet' i kontrol eder duruma geldiğini belirtmiştir. Ve yapılması gerekenin, her inancın Diyanet içinde temsili değil, böyle bir örgütün kaldırılması gerektiğini vurgulayan Hatipoğlu, bu örgütün laik düşünüş karşıtı insanlar yetiştirdiğini ve her inanç sahiplerinin kendi önderini kendisinin yetiştirerek dinsel inançlar için gerekli uygulama merkezlerini de kendisinin yapması gerektiğini belirtmektedir.[66]

Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat-1993, Say. 5, s. 3; Veli San, **"Din Şurası"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1993, Say.10, s. 13; M. Tahir Hatiboğlu, **"Laik Ülkede Diyanet"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak-1995, Say. 13, s. 15; **"Türkiye'nin Demokrasi, Laiklik ve İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat/Mart-1997, Say. 22, s. 9; Murtaza Demir, **"Alevi-Bektaşilerin Seçeneği Barış, Demokrasi, Laiklik, Çağdaş Toplum"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat/Mart-1997, Say. 22, s. 24; Hasan Basri Özbey, **"Cumhuriyet Devrimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı ' DİN POLİSİ'"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak/Şubat-1997, Say. 25, s. 16; Necati Yılmaz, **"Alevi Kimliğinin Tanınması İçin Örgütlü Güç Şarttır"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1998, Say. 26, s. 4; Necati Yılmaz, **"Alevilerin Demokrasi Yürüyüşünün Ardından"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1998, Say. 28, s. 2-4; Genç, **"Türkiye' de Eğitim ve Laiklik Üzerine Birkaç Söz"**, s. 16.

64 Ayrıca Bkz: Murtaza Demir, **"Kurultayımız Yaklaşırken"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1993, Say. 10, s. 2.

65 Ayrıca Bkz: **"Türkiye'nin Demokrasi, Laiklik ve İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi"**, s. 6; Özbey, **"Cumhuriyet Devrimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı ' DİN POLİSİ '"**, s. 16; Hüseyin Akar, **"Alevileri Dışlayan Din-Devlet Birliği"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-2000, Say. 38, s. 50; Genç, **"Türkiye' de Eğitim ve Laiklik Üzerine Birkaç Söz"**, s. 15; Turan Eser, **"Devlet, Laiklik, Din İlişkileri ve Sorunları"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz/Ağustos/Eylül-2004, Say. 58, s. 32.

66 Hatipoğlu, **"Laik Ülkede Diyanet"**, s. 15; Ayrıca Bkz: Demir, **"1992 Yılının Derneğimiz Açısından Kısa Özeti ve Bir Yanıt,"** s. 3; San, **"Din Şurası"**, s. 13.

İsmail Elçioğlu'na göre; hiçbir zaman hiçbir Alevi'nin Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında bir talepleri olmamış ve aklı başında bir Alevi'nin de böyle bir talebi olmayacağı açıktır.[67] Yüksel Işık ise:

> " … egemen suni söyleme göre, 'dinden sapma olduğu' için, Alevilik, hala ' sapıklık ' anlamına gelmektedir. Aleviliğin ' sapıklık ' olmadığını ve hatta en az sunilik kadar İslam' a dahil olduğunu iddia edenlerin bu suçlamadan kurtulmak için çözüm olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Alevilerin de temsil edilmeleri hakkının verilmesini önermektedirler. Bu ' önerme ' kabul edilse bile, Aleviliğe devlet katında resmiyet kazandırması ötesinde bir anlam katmaz; dahası, Aleviliğin insanal özünü boşaltma sürecini hızlandırabilir. Uygulamalar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, dinler ve inançlar karşısında tarafsız ve eşit bir tablo çizmediği gibi, farklı inançları tek bir kalıba sokarak, resmi girdabın içine sürükleme amacı güttüğünü kanıtlamaktadır." demektedir.

Işık' a göre, bu şekliyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi talebi hem inanç özgürlüğünü zedeler hem de Aleviliğin özgürlükçü yanını törpülemektedir. Hatta bu talep, Alevilerin sorunlarına çözüm üretemeyeceği gibi, Aleviliği devletin denetimi altına aldırarak, insanal özünü yok edip; mistik bir biçime girmesine yol açar. Aleviliğin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmesi gerektiğini talep etmenin, Aleviliğin özüne aykırı olduğunu da belirten Işık, bunu Aleviliğin demokratik bir işleyişe ve özgürlükçülük rengine sahip oluşunda resmi devlet söylemine uzak durabilmeye bağlamaktadır.

Ayrıca Işık, Aleviliğin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilme talebinin anlaşılır bir yanı olabileceğini de söylemiştir. O'na göre, Alevilik yüzyıllardır resmi devlet örgütlenmesinin baskısı altındadır. Bu talebin gerçekleşmesi neticesinde Alevilik üzerindeki baskının kalkacağı ve böylece

---

[67] İsmail Elçioğlu, **"Tartışılan Alevilik ve Diyanet",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak/Şubat-1998, Say. 25, s. 25.

Aleviliğin kendisini serbestçe ifade edebilmesi hesap edilmektedir. Alevilik açısından Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilme talebi, kendilerine dair her türlü belirlemenin bu kurumun tarafından oluşturulmasını kabul etmek anlamına gelmektedir ve böyle bir durum Aleviliğin kendi kendisini yok etmek olur.[68]

Yazarların üzerinde durdukları noktalardan birisi de Diyanet İşleri Başkanlığı'na ayrılan bütçedir. Yalnızca İslam'ın Sünni mezhebin öğretileri doğrultusunda hizmet veren bir kurumun tüm giderlerinin devletin ulusal bütçesinden karşılandığını belirten yazarlar aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin Cumhuriyet Hükümeti bakanlıklarından daha fazla olduğunu söylemektedirler.[69]

Aleviler'in her zaman Diyanet'in yapısı ve hizmetleri konusunda bazı eleştiri ve talepleri olmuştur. Pir Sultan Abdal Dergisi yazarlarına baktığımızda bu yazarlara göre Aleviler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kesinlikle kaldırılmasını talep etmektedir. Diyanet'in kaldırılması gerektiği görüşünde olanlara göre; Diyanet sadece Sünni kesimi temsil etmekte, bütçesi sadece Sünni kesime kullanılmakta ve laik bir devlet düzeninde böyle bir düzenin olmayacağı şeklinde özetlenebilir.

3. 2. 2. Zorunlu din Dersi

Alevi yazarlar okullarda zorunlu Din derslerinin kaldırılmasını istemektedirler.[70] Lütfi Kaleli'ye göre okullarda verilen din dersi Sünni Hanefi

---

68 Yüksel Işık, **"Pir sultan…Madımak…Alevilik…Diyanet…Ali İnsandır"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs/Haziran-2001, Say. 44, s. 62-63.

69 **"Türkiye'nin Demokrasi Laiklik ve İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi"**, s. 6 ; Akar, **"Alevileri Dışlayan Din - Devlet Birliği"**, s. 50-51; İsmail Kaygusuz, **"Alevilik Eğitimi ve Alman Okullarında Alevilik Dersleri"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak/Şubat-2001, Say. 42, s. 13; Genç, **"Türkiye' de Eğitim ve Laiklik Üzerine Birkaç Söz"**, s. 15-16; Eser, **"Devlet, Laiklik, Din İlişkileri ve Sorunları"**, s. 34.

70 Balkız, **"Çıkarken"**, s. 3; Balkız, **"Yavuzun Biri"**, s. 1; Lütfi Kaleli, **" 'Din Eğitimi' Üzerine Bir Söyleşi"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1992, Say. 3, s. 15; Demir, **"1992 Yılının Derneğimiz Açısından Kısa Özeti ve Bir Yanıt"**, s. 3; Veyis Özel, **"Alevilik, Perspektifler, Öngörüller"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak-1995, Say. 13, s. 29; **"Türkiye'nin Demokrasi Laiklik ve İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi"**, s. 10; Ali Balkız, **"Aleviler Nasıl Bir Türkiye' de**

mezhebi öğretisine dayalıdır[71] ve Aleviler ile gayri Müslimlere yapılan haksız bir dayatmadır.[72] Metin Kayaoğlu ise din derslerinin zorunlu olarak okutulmasının bir inancın zorla kabul ettirilmesi olduğunu ve zorla kabul ettirilen hiç bir şeyin eğitim olamayacağını belirtmektedir.[73]

Şakir Keçeli'de zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin, her açıdan garip ve çirkin bir uygulama olduğunu belirtmektedir.[74]

Ali Balkız ise zorunlu din dersleri hakkında şöyle demektedir:

> "1982 Anayasasının 24. Maddesi ile getirilen bu ders, Alevi çocuklarını asimile etmenin bir aracıdır. Devletin dini eğitim vermek gibi bir yükümlülüğü olmamalıdır. Yine ihtiyaç sahipleri, kendi ihtiyaçlarını kendileri gidermelidir. Elbette yeni yasaların yönetim ve denetiminde Alevi çocukları, Din Dersi öğretmeninin, Fen Dersi öğretmeninin ve anne – babalarının anlatıp öğrettikleri, farklı farklı telkinlerin arasında sıkışıp kalmakta; sonuçta üçüne de inanıyor gözükmekte ve ortaya pedagolojik, sosyolojik hastalıklar çıkmaktadır. Annesinden babasından gizlenerek; evin tuvaletinde, banyosunda namaz öğrenmeye çalışan öğrenci örneklerine bile rastlanmaktadır. Kaldı ki bu ders, din kültürünü, din tarihini, din sosyolojisini öğrenmekten çıkartılıp, uygulamalı Hanefi öğretisine dönüştürülmüştür."

Hıristiyan ve Musevilik dinine mensup öğrencilerinin Din Derslerinden muaf tutulduğunu (Dışişleri Bakanlığı'nın 25.08.1986 tarih ve 1747 sayı-

---

Yaşamak İstiyorlar?...,", Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1999, Say. 34, s. 12; **"Bir Oluşumun Öyküsü Alevi- Bektaşi Kuruluşları Birliği"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-2000, Say. 40, s. 38, İsmail Engin, **"Türkiye İçin Yeni Bir Olanak ve Aleviler İçin Yeni Bir Şans olarak Avrupa Birliği: Tren Kaçıyor mu?"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz/Ağustos-2001, Say. 45, s. 14.

71 Ayrıca Bkz: Ali Balkız, **"Zorunlu Din Dersi Uygulaması Bir İnsan Hakları İhlalidir"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1992, Say. 3, s. 1.

72 Kaleli, **" 'Din Eğitimi' Üzerine Bir Söyleşi"**, s. 15.

73 Özel, **"Alevilik, Perspektifler, Öngörüller"**, s. 29.

74 Şakir Keçeli, **"Alevilik ve Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Eylül/Ekim-1996, Say. 20, s. 28.

lı yazılarına istinaden MEB, Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Başkanlığı' nın 20.01.1987 tarih ve 1 nolu yazılarıyla) da belirten Balkız, bu muafiyetin Alevi çocuklarından esirgendiğini vurgulamaktadır.

Yine Ali Balkız' a göre Alevi çocukları, zaten inanç, kültür ve kendi teorik ve pratik eğilimlerini, önce ailelerinden, sonra da dedelerinden almaktadırlar. Cemevleri de böyle bir hizmet vermektedir.[75]

Necati Yılmaz'da Din derslerini bir inancın zorla öğretildiği asimilasyon öğretiler olarak görmekte ve çocukların kendi inançlarını seçme haklarının (çocuk hakları ve insan hakları) ihlal edildiğini dile getirmektedir. [76]

Yine Pir Sultan Abdal Dergisi'nin önemli yazarlarından biri olan Kazım Genç ise Din ve Ahlak Bilgisi derslerinde sadece Sunni İslam'ın yer aldığını, Arapça dualar ezberletildiğini, Alevilik hakkında hiçbir bilgi verilmediği gibi ders hocaları tarafından da Aleviliği rencide edecek sözler söylenmekte olduğunu ve Aleviliğin yok sayıldığını belirtmektedir. Bütün bunların sonucu olarak da Alevilerin eğitim yolu ile asimile edilmekte[77] olduğunu iddia etmektedir. Genç, Din ve Ahlak Bilgisi derslerinde dinlerin (Tüm din ve inançların) tarihi öğretilerek dinler hakkında insanların bilgi sahibi olmalarının ve toplumsal ahlaki değerlerin öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır.[78]

Pir Sultan Abdal Dergisi'nin 3. Sayısında bazı öğrencilerle söyleşi yapılarak, öğrencilerin Din dersleri hakkında görüşlerine yer verilmiştir. Öğrencilere sorulan sorular şunlardır:

- Din dersinin zorunlu olması konusunda ne düşünüyorsunuz?

---

75 Balkız, **"Aleviler Nasıl Bir Türkiye' de Yaşamak İstiyorlar?..."**, s. 12; Ayrıca Bkz: Balkız, **"Zorunlu Din Dersi Uygulaması Bir İnsan Hakları İhlalidir"**, s.1; **"Türkiye'nin Demokrasi, Laiklik ve İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi"**, s. 10.

76 Yılmaz, **"Alevilerin Demokrasi Yürüyüşünün Ardından"**, s. 4; Ayrıca Bkz: **"Bir Oluşumun Öyküsü Alevi- Bektaşi Kuruluşları Birliği"**, s. 38.

77 Ayrıca Bkz: Engin, **"Türkiye İçin Yeni Bir Olanak ve Aleviler İçin Yeni Bir Şans olarak Avrupa Birliği: Tren Kaçıyor mu?"**, s. 14.

78 Genç, **"Türkiye' de Eğitim ve Laiklik Üzerine Birkaç Söz"**, s. 14.

- Okullarda verilen din eğitimini nasıl buluyorsunuz, sizce gerekli mi?
- Ailenizden din eğitimi alıyor musunuz? Okuldakiyle farkı var mı?
- Din dersinin seçmeli olmasını ister misiniz? Eğer seçmeli olsa dersi alır mıydınız?
- Sizin için din mi önemli, bilim mi? Neden?

Bu sorular üzerine öğrenciler şu yanıtları vermişler. Biz burada sadece örnek olması açısında birkaç cevaba yer vereceğiz:

Hanife Pekasıl (Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi, 2. Sınıf): " Din derslerinde doğru olanı öğretirlerse öğrenmek isterim. Bize iki öğretmen geldi, ikisi de farklı şey anlattı. Biz de çelişkiye düştük. Ailemin din konusunda baskıcı tutumları oldu. Ben din ve bilim arasında bir seçim yapamıyorum."

Ebru Akgümüş (Dikmen Lisesi, Orta 3. Sınıf): " Bence okullarda din eğitimi gereksiz. Kafa doldurmaktan başka bir şey değil, gerçekleri yansıtmıyor. Eğer seçmeli olsaydı kesinlikle almazdım. Ailem bu konuda baskı yapmadı. Benim için bilim her zaman dinin önünde gelir."

Hakan Baz (Bilgi İlkokulu, 5. Sınıf) : " Din dersini seviyorum. Sınıfta herkes seviyor. Ailem bu konuda baskı yapmıyor. Bu konuda bir şey öğretmediler ama onlar inançlı. Dini bilime tercih ederim. Nedenini açıklayamıyorum."

Selin Arcan (Sokullu Mehmet Paşa Lisesi, 1. Sınıf): " Din dersleri normal okullarda verilmemeli, din eğitimini almak isteyen din okullarına gitmeli. Seçimli olsa almazdım. Din bir bilgi saçmalığıdır. Okulda din dersi veriliyor. Tv'de izlediğim bir belgesel rahatlıkla kafamı karıştırabiliyor. Bu da benim için büyük çelişkiler doğuruyor. Şundan eminim ki bilim dinin her zaman önündedir."

Ali İhsan Külen (Dikmen Lisesi, 3. Sınıf): " Din dersini seviyorum. Okuldaki eğitim yeterli. Öğretmenimiz din konusunda baskıcı bir tutum içinde ama bu benim için sorun yaratmıyor. Ailem bu konuda bana eğitim verdi. Hatta baskı bile yaptığını söyleyebilirim. Sanırım görüşlerimde ailemin etkisi var. Bilim önemli bir şey ama din daha önemli."

Yapılan bu çalışmadan öğrencilerin bazılarının din dersini sevdiği ancak büyük bir bölümünün ise din dersini gereksiz bulduğu ve seçmeli olması gerektiği yönündedir. [79]

Alevi kesimin hemen hemen tamamına yakını "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" derslerinin okullardan kaldırılması gerektiği görüşündedirler. Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi yazarları "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" derslerinde sadece Sünni öğretinin yer aldığını ve bu derslerin zorunlu olmasının laik devlet düzeninde olmaması gerektiği düşüncesinden hareketle bu dersin zorunlu bir ders olmaktan çıkarılmasını talep etmekte ve bunu her defasında dile getirmişlerdir.

---

[79] Ferhun Ateş, v.d., **" Zorunlu Din Dersi Uygulamasına Öğrenciler Ne Diyor?",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak-1995, Say.13, s. 16-18.

SONUÇ

Aleviliğin tarihsel süreci söz konusu edildiğinde, bunun oldukça karmaşık ve değişik nedenlerin etkili olduğu ve birbirinden farklı ortamlarda geliştiği göz önünde tutulmalıdır. Yaygın bir görüşe göre X. yüzyıldan itibaren Türklerin İslamlaşması ile başlayan ve bu yeni dini, eski bir takım inanç ve gelenekleri ile kendilerine has biçimde bağdaştıran göçebe ve yarı göçebe kesimlerin anlayışı olarak ortaya çıkan Alevilik, önce Moğol istilası ile Anadolu'ya taşınarak burada Türkmen Babaları ile Rum Abdâllarının faaliyetleri sonucunda farklılaşmış ve Hurufi etkiler, sonrasında da Safevi propagandası ile günümüzdeki şekil ve yapısına ulaşarak kendilerine has bir düşünce sistemi ortaya çıkmıştır.

Daha çok kırsal bölgelerde yaşayan Aleviler, sonraları sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı kentlere göç etmişler ve buralarda kendi kültürlerini yaşatmaya çalışmışlardır. Alevi kültürünü yaşatmak, geliştirmek ve yaymak amacıyla çeşitli isimler altında dernek, vakıf, kültür merkezleri kurmuş ve çeşitli yayın organları çıkarmışlardır.

Biz bu çalışmamızda Alevilerin önemli süreli yayınlarından biri olan *"Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi"*ni esas almak suretiyle dergide sunulan Alevilik'i tarihçesi, inanç esasları ve dini ritüelleri açısından inceledik.

Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran 1992 tarihinde yayın hayatına başlamış, ekonomik nedenlerden dolayı Haziran 2006 tarihinde yayın hayatını durdurmuştur. Bu süre zarfında 62 sayıya ulaşmıştır. Bünyesinde Alevi yazarların yanı sıra Sünni yazarlara da yer vermiştir. Ayrıca yabancı yazarların yazılarına da rastlamak mümkündür. Mesela bunlardan biri Irene Melikoff'tur.

Öncelikle çalışmamızda esas aldığımız *"Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi"*nin *Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin* yayın organı olarak çıkarıldığından bahsederek, bu derneğin kısa ve öz bir tarihçesini sunduk. Der-

neğin tanıtımından sonra *"Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi"*nin tanıtımına geçerek derginin içeriği ve yayınlanma süreci hakkında bilgi verdik.

Daha sonra birinci bölümde Alevilik ile ilgili kavramlara ve Anadolu Aleviliğinin tarihçesine yer verdik. Bunu yaparken genelde Alevilik tarihi ile ilgili temel kaynaklara başvurmaya çalıştık. Dergi yazarlarının görüşlerine ise ikinci ve üçüncü bölümde yer verdik.

Asıl konumuzu teşkil eden ikinci ve üçüncü bölümde ise Pir Sultan Abdal dergisindeki makalelerden faydalanarak Alevilik ile ilgili kavramlara, Aleviliğin tarihine, Aleviler için önemli sayılan tarihi şahsiyetlere ve Aleviliğin dini ritüelleri ile Diyanet ve Zorunlu Din Dersi mevzularına yer verdik.

Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi'nde en çok tercih edilen terim "Alevilik" olmuştur. Alevilik ile beraber "Bektaşilik" terimi de sıklıkla kullanılmış, kimi zaman birbirlerinin yerine kimi zaman da beraber kullanılmıştır. Alevilik için bir diğer önemli kavram olan "Kızılbaşlık" ise dergide nerede ise hiç kullanılmamıştır. Alevilik ve Bektaşilik arasındaki farklar azaltılmış, zaten çoğunlukla bu iki kavram beraber kullanılmıştır.

Aleviliğin ne olduğu tartışması dergide ön plana çıkmaktadır. "Bir yaşam biçimidir, dünya görüşüdür, kültür mozaiğidir, yaşam felsefesidir" gibi tespitlerde bulundukları görülmektedir. Tanımların birbirinden farklılıklar göstermesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Fakat genel olarak tanımların farklı olması, yazarların Aleviliğe bakışı ve kişisel tercihinin bunda etkili olduğu görülmektedir. Dergide ortak bir Alevi tanımı yapılmamasına rağmen yazarların birbirine yakın anlamlar ifade eden Alevilik tanımları da olduğu görülmektedir. Genel olarak dergi yazarları Aleviliği İslam'la ilişkilendirmeye karşı çıkmış ve kendine özgü bir kültür olarak tanımlamıştır. Dergide Aleviliğin oluşum süreci, Türkmenlerin Anadolu'ya göç ederek yerleşmesine ve farklı inanç ve kültürlerin yer aldığı bu Anadolu kültürüyle de beslenmesine dayanmaktadır. Aleviliğin İslam içinde yer aldığını bahseden yazarlar olmasına rağmen büyük çoğunluk Aleviliğin İslam'dan etkilendiğini fakat İslam içinde yer almadığı görüşündedir.

Alevi tarihi içinde zikredilecek önemli bir konuda Alevi Ayaklanmalarıdır. Aleviler, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında çeşitli isyanlar çıkarmışlardır. Bu isyanlar başkaldırıların merkezinde yer aldıkları için önemli bir konudur. Pir Sultan Abdal Dergisi de Alevilik tarihi açısından önemli olan bu "Alevi Ayaklanmaları" hakkında da bilgi vererek bu konuyu *" Dosya Konusu"* yapmıştır. Alevi ayaklanmalarının daha çok nedenleri üzerinde durulmuş ve bu ayaklanmalar ekonomik nedenlere bağlanmıştır. Söz konusu isyanların bastırılma biçimleri eleştirilmiştir.

Dergide Hz. Ali'nin çok özel bir yeri vardır. Ali b. Ebi Talib, Hz. Muhammed'in himayesinde yaşamış ve kızı Hz. Fatma ile evlenmiştir. Hz. Ali, Allah'ın aslanı, mazlumların Zülfikar'ıdır. Tarihsel Ali ile Alevilerin Ali'si arasında farklar bulunmaktadır. Aleviler'in Ali'si tarihsel Ali'den farklı olarak zaman zaman insanüstü vasıflar kazanmıştır. Hz. Ali sıklıkla olağan üstü olayların faili olarak zikredilir.

Dergi yazarlarının üzerinde önemle durduğu diğer önemli bir şahıs ise Pir Sultan Abdal'dır. Nitekim *"Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi"* Pir Sultan'ın yaşamı ve felsefesine benimseyerek bu doğrultuda yayın yaptığını belirtmekte ve Pir Sultan Abdal'dan her defasında bahsetmektedir.

Dergide ayrıca Dini ritüellere de yer verilmiştir. Cem, Alevilikte en önemli dinsel ibadet olarak sunulur ve Cem'de yapılması gerekenler ayrıntıları ile sunulur. Cem dışında dergi yazarları, Semah, Matem Orucu, Aşure töreni, Kurban ve Nevruz hakkında da bilgi vererek okuyucularını bilgilendirmiştir. Burada konumuzu derginin ele aldığı konularla sınırladığımızı hemen belirtmeliyiz. Elbette Alevilikte başka inanç, bayram, tören ve ritüellerden söz etmek mümkündür.

Burada başka bir hususu da hatırlatmalıyız. O da şudur: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Zorunlu Din Dersi Pir Sultan Abdal Dergisi'nin üzerinde en çok durduğu ve tartıştığı konulardan biri olmuştur. Diyanet'in sadece Sünni mezhebe yönelik bir kurum olduğu iddia edilerek, bu kurumun kaldırılması gerektiği savunulmuştur. Diyanet kurumunun kaldırılması gerektiği görüşün-

de yazarlar hemfikirdir. Bu bağlamda belki de söz konusu kuruma ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine karşı çıkan tek gruptur.

Diğer bir tartışma konusu ise zorunlu Din dersidir. Bu konuda kabul gören ortak görüşün din derslerinin zorunlu olmaktan çıkarılması yönünde olduğu söylenebilir. Buna gerekçe olarak, okullarda okutulan din dersinin Sünni Hanefi mezhebi öğretisine dayalı olmasını göstermektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

___________ **"Hammadiler"**, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. VIII, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986, s. 4999.

___________ (Çevrimiçi) **http://www.hacibektaslilar.com/article,tr,2011~10~03,,,1~0~0,yes~29~now,227_columnist.html**, 11.10.2011.

___________ **Sunu**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Say. 48.

___________ **http://www.avanosevi.com/tr/hacibektas.html**, 12.10.2011.

___________ **"Bir Oluşumun Öyküsü Alevi- Bektaşi Kuruluşları Birliği"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-2000, Say. 40.

___________ **"Hasaniler"**, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. VIII, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986.

___________ **"Hıdır Temel, Kerbela Olayı ve Şiiliğin Başlangıcı"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37.

___________ **"İnsan Hakları Açısından Alevilik"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat -2000, Say. 36.

___________ **"İnsan Hakları ve Demokrasi",** Şubat/Mart-1997, Say. 22.

___________ **"Melamiyye"**, D.İ.A., C. XXIX.

___________ **"Nakşibendilik",** Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. XIV, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986.

___________ **"Pir Sultan Abdal'ı Anlamak",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart/Nisan-1996, Say. 17.

___________ **"Rifailik"**, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. XVI, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986.

___________ **"Suleyhiler"**, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. XVII, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1986.

___________ **"Türkiye'nin Demokrasi, Laiklik ve İnsan Hakları Açısından Değerlendirilmesi"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat/Mart-1997, Say. 22.

___________ **Alevilik'te Kerbela ve Nevroz Motifi**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37.

___________ **Sunu**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-2000, Say. 38.

___________ **Sunu**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak/Şubat-2001, Say. 42.

___________ **Sunu,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz/Ağustos-2001, Say. 45.

___________ **Sunuş,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs/Haziran-1996, Say. 18.

___________ **Sunuş**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1993, Say. 7.

___________ **Sunuş**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat-2000, Say. 36.

___________ **Yazı kurulu**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak-1994, Say. 11.

Akar, Hüseyin: **"Alevileri Dışlayan Din-Devlet Birliği"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-2000, Say. 38.

Akdağ, Mustafa: **Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası: Celali isyanları,** Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975.

Akman, Elif Gül: **"Onaltıncı Asır Osmanlı Toplumunda Bellibaşlı Kızılbaş İsyanları"**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Aksu, Hüsamettin: **"Hurufilik"**, D.İ.A., C. XVII.

Aktaş, Ali: **Alevilerde Cem Ayini,** Anadolu'da Aleviliğin Dünü Bugünü, Proje Yöneticisi Halil İbrahim Bulut, Adapazarı, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.

Alkan, Erdoğan: **"Dinde Reformun Öncüsü, Avrupa'ya Işık Tutan Ozan"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1999, Say. 32.

Arıkan, Adem: **"Büyük Selçuklular Döneminde Şia"**, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Ateş, Ferhun v.d.: **"Zorunlu Din Dersi Uygulamasına Öğrenciler Ne Diyor?",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak-1995, Say.13.

Atmaca, Ali: **"Ahmet Yesevi'nin İnanç ve Düşünce Dünyası"**, Cumhuriyet Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2008.

Aydın, Erdoğan: **Alevilik-İslâmiyet İlişkisi**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart-2005, Say.59.

Aydınlı, Osman: **"Mezheplerin Oluşum Süresince Mevâli'nin Rolü"**, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi

Dergisi, C. II, Çorum, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2003, Say. 3.

Ayverdi, İlhan: **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2006, C.2.

Azamat, Nihat: **"Kadiriyye"**, D.İ.A., C. XXIV.

Azar, Birol: **"Benzerlik ve Farklılıklar Ekseninde Alevi-Bektaşi İnançları Üzerine Bir Değerlendirme"**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. X, Elazığ, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005, Say. 2.

Bal, Hüseyin: **"Yunus Emre Tasavvuf-Hümanizm"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1999, Say. 32.

Balkanlıoğlu, Mehmet Ali: **"Aleviliğin Günümüzdeki Problemleri",** Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Balkız, Ali: **"Çıkarken",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1992, Say. 1.

Balkız, Ali: **"Hacca Gitmek Dünyayı Gezmektir, Bir Gönül Ele Geçir ki İş Odur**", Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27.

Balkız, Ali: **"Aleviler Nasıl Bir Türkiye' de Yaşamak İstiyorlar?...,",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1999, Say. 34.

Balkız, Ali: **"Pir Sultan Silahmış",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1993, Say. 8.

Balkız, Ali: **"Siz Dışarıdan, Siz İçeriden Nasıl Yıkarsınız Şu Aleviliği",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29.

Balkız, Ali: **“Yavuz’ un Biri”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1992, Say. 2.

Balkız, Ali: **“Zorunlu Din Dersi Uygulaması Bir İnsan Hakları İhlalidir”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1992, Say. 3.

Balkız, Ali: **“Çıkarken”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1992, Say. 1.

Balkız, Ali: **“Nerede Bir Hızır Paşa Varsa Orada Bir Pir Sultan Mutlaka Vardır”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1998, Say.26.

Balkız, Ali: **Bir Gece Buruciye**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33.

Balkız, Ali: **“Alevilerin Önündeki Yol Üç Çatal”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1992, Say. 3.

Balkız, Ali: **“Diyanetin Kapısına Kul Olmak”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1992, say. 1.

Balkız, Mustafa: **“Horasan’dan Gelen Güvercin”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi Ağustos-1992, Say. 2.

Baykurt, Fakir: **“Hacı Bektaş Veli Derler Bir Aydın”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27.

Bayrak, Mehmet: **“ Osmanlı feodalizmi ve Pir Sultan Abdal ”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1993, Say. 7.

Bender, Cemşid: **“Anadolu İnançlarında Kurban Ritüeli”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37.

Bezirci, Asım: **"Pir Sultan Abdal'lar",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1993, Say. 7.

Birdoğan, Nejat: **"Anadolu Alevilerinde 'Ali'Olgusu yada Ali'de Tanrısallık",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29.

Birdoğan, Nejat: **"Bektaşilik Kavramı Üzerine Görüşler",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran, 1998.

Birdoğan, Nejat: **"Dolu Dolu Kökenimiz ve Boş Yere Kavgamız",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım/Aralık-1996, Say. 21.

Bozkurt, Fuat: **"Bin Yıllık Acılarla Beslenmiş Bir Halk Felsefesi Birikimi Vardır Alevilikte",** Röp. Ayhan Aydın, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran/Temmuz -1995, Say. 15.

Bozkurt, Fuat: **Aleviliğin Toplumsal Boyutları**, İstanbul, Yön Yayıncılık, 1990.

Büyüktanır, Zeki: **"Pir Sultan ve 'ŞAH' Kavramı",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1992, Say. 3.

Cahen, Claude: **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, çev. Yıldız Moran, İstanbul, E Yayınları, 1979.

Cengil, Muammer: **Cem Ayini'nin Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri**, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi (e-dergi), Yayın Yön. Yavuz Ünal, C. III, Samsun, 2001, Say. 3.

Çelenk, Mehmet: **"16. Ve 17. Yüzyıllarda Safevî Şiîliği**", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2005.

Çiltaş, Süleyman: **"Yunus Emre ve Alevi Felsefesi",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1999, Say. 32.

Çubukçu, Aydın: **“Sivas’ı Unutmamak”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33

Demir**,** Murtaza: **“1992 Yılının Derneğimiz Açısından Kısa Özeti ve Bir** Yanıt,” Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat-1993, Say. 5.

Demir, Murtaza: **“Alevi-Bektaşilerin Seçeneği Barış, Demokrasi, Laiklik, Çağdaş Toplum”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat/Mart-1997, Say. 22.

Demir, Murtaza: **“Kurultayımız Yaklaşırken**”, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1993, Say. 10.

Demir, Servet: **“Anadolu Aleviliği, Alevi Hareketi ve Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1998, Say. 28.

Demiray, Kemal: **Temel Türkçe Sözlük**, 3. Bsm., İstanbul, İnkilap Kitabevi, 1994.

Dinçer, Murtaza: **“Murtaza Dinçer Dede’ yle Söyleşi”** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Röp. Şakir Keçeli, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-1995, Say. 14.

Doğan, Kendal: **Neden Sivas?**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33.

Doğan, Kendal: **“Mani’den Zerdüşt’e Alevilik”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-2000, Say. 41.

Doğan, Kendal: **“Alevi Ayaklanmaları”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1999, Say. 34.

Doğan, Kendal: **Bir Direnişçi İmam Hüseyin ve Nevroz**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37.

Ekinci, Mustafa: **“Erdebil Tekkesi’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Anadolu’daki Dini ve Siyasi Faaliyetleri”**, Harran Üniversitesi, Yayınlanmış Doktora Tezi, Şanlıurfa,1997.

Elçioğlu, İsmail: **“Tartışılan Alevilik ve Diyanet”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak/Şubat-1998, Say. 25.

Engin, İsmail: **“Türkiye İçin Yeni Bir Olanak ve Aleviler İçin Yeni Bir Şans olarak Avrupa Birliği: Tren Kaçıyor mu?”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz/Ağustos-2001, Say. 45.

Erbaş, Ali: **“Zerdüştilik’te Din Anlayışı”**, Dinler Tarihi Araştırmaları-II [Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (II:1998: Konya)], Ankara, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2000.

Erdoğan, Kutluay: **Alevilik Bektaşilik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.

Eröz, Mehmet: **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik,** İstanbul, Otağ Yayınevi, 1977.

Erseven, İlhan Cem: **“Semahlar ve Cem**”, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart/Nisan-1996, Say. 17.

Erseven, İlhan Cem: **“İlhan Cem Erseven: Alevilik, Salt Hz. Ali’ nin Yörüngesinde Oluşmuş Bir Düşünce Değildir”,** Söy. Ayhan Aydın, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim/Kasım-1997, Say. 24.

Eser, Turan: **“Hacı Bektaş Veli ve Anadolu Aleviliği”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran - 1998, Say. 27.

Eser,Turan: **"Devlet, Laiklik, Din İlişkileri ve Sorunları"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz/Ağustos/Eylül-2004, Say. 58.

Eyuboğlu, İsmet Zeki: **Bütün Yönleriyle Bektaşilik**, İstanbul, Der Yayınları, 1993.

Fığlalı, Ethem Ruhi: "**Ali**" D.İ.A., C. II.

Fığlalı, Ethem Ruhi: **İmamiye Şiası: Caferiyye Mezhebi Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri**, Ankara, Selçuk Yayınları, 1984.

Fığlalı, Ethem Ruhi: **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik,** Ankara, Selçuk Yayınları, 1990.

Genç, Kazım: **"Türkiye'de Eğitim ve Laiklik Üzerine Birkaç Söz",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz/Ağustos/Eylül-2003, Say. 54.

Gölbaşı, Haydar: **Alevi-Bektaşi Örgütlenmeleri,** İstanbul, Alev Yayınları, 2007.

Gölpınarlı, Abdülbaki: **100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1969

Gündüz, Şinasi: **"Maniheizm"**, Yaşayan Dünya Dinleri, ed. Şinasi Gündüz, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Harmancı, Hasan: **"Alevi-Bektaşi Yayınları"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-2000, Say.41.

Hatiboğlu, M. Tahir: **"Laik Ülkede Diyanet"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak-1995, Say. 13.

Işık, Yüksel: **"Alevilik ve Avrupa Birliği",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-Ağustos 2001, Say. 45.

Işık, Yüksel: **"Pir sultan … Madımak … Alevilik … Diyanet … Ali İnsandır"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs/Haziran-2001, Say. 44.

İhsan Yitik, Ali: **"Budizm"**, Yaşayan Dünya Dinleri, ed. Şinasi Gündüz, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

İpek, Yasin, v.d.: **Şia' dan Kızılbaşlığa Türklerde Alevilik,** İstanbul, Bizim kitaplar, 2010.

İshak İbni Cebrail, **Makalat Şeyh Safi Buyruğu,** Haz. Sönmez Kutlu, Nizamettin Parlak, İstanbul, Horasan Yayınları, 2008.

İshak İbni Cebrail: **Makalat Şeyh Safi Buyruğu,** Haz. Sönmez Kutlu, Nizamettin Parlak, İstanbul, Horasan Yayınları, 2008.

Kaleli, Lütfi: **"Aleviliği Kültür Saymayan Kültürsüzdür"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Şubat-1993, Say. 5.

Kaleli, Lütfi: **"Hacı Bektaş Veli ve Alevilik"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27.

Kaleli, Lütfi: **"Tarihte Alevi Ayaklanmaları",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim -1999, Say. 34.

Kaleli, Lütfi: **Türkiye'nin Yüzkarası Katliamlar**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33.

Kaleli, Lütfi: **"Alevi İnancında Nevruz",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi", Nisan-2000, Say. 37.

Kaleli, Lütfi:	“**İktidar Olmanın Gücü ve Alevilik”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1996, Say.21.
Kaleli, Lütfi:	**“Hz. Ali Gerçeği”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29.
Kaleli, Lütfi:	**“Pir Sultan Yiğitlerin Timsalidir ”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1992, Say. 1.
Kaleli, Lütfi:	**“Cemevlerindeki Asimilasyon Durdurulmalıdır”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi”, Temmuz/Ağustos/Eylül-2002, Say. 50.
Kaleli, Lütfi:	**“ ‘Din Eğitimi’ Üzerine Bir Söyleşi”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1992, Say. 3.
Kara, Gazi:	**Altın Kitap Alevilik,** İzmir, Kanyılmaz Matbaası, 2009.
Karaguş, Hüseyin:	**“Uyarı”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs/Haziran, 2001, Say. 44.
Karakuş, Hidayet:	**İnsanlığın Yolu Uzun**, **Çok Uzun**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33.
Karaman, Fikret, v.d.:	**Dini kavramlar sözlüğü.** Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
Karaoğlan, Hamza:	**“Anadolu Alevilerinde Kurban: Aleviler Örneği**”, Dini Araştırmalar, Ankara, Sa-Ba Ofset Ltd. Şti., 2007, C. 9, Say. 27.
Kavalcıoğlu, Abdullah:	**Zeydiyye Mezhebinin Usul-ü Fıkıh Kaynakları**, Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2009.
Kaygusuz, İsmail:	**"Anadolu Aleviliğinin Büyük İsyancı Halk Ozanı Pir Sultan Abdal",** (Çevrimiçi)**http://www.psakd.org/ozan_pirsultan.html,** 29.10.2011.

Kaygusuz, İsmail: **"Anadolu Aleviliğinin Büyük İsyancı Halk Ozanı Pir Sultan Abdal", (Çevrimiçi) http://www.psakd.org/ozan_pirsultan.html,** 29.10.2011.

Kaygusuz, İsmail: **"Alevilik Eğitimi ve Alman Okullarında Alevilik Dersleri"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak/Şubat-2001, Say. 42

Keçeli, Şakir: **"Alevilik ve Bektaşilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Eylül/Ekim-1996, Say. 20.

Kılıç, Mustafa Cemil: **Laik Türkiye İçin Yükselen Alevilik: (Teolojik Savunma ve Sosyal Kültürel Tahlil**), İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2005.

Korkankorkmaz, Hüsnü: **"Anadolu Aleviliği"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak -1994, Say. 11.

Korkmaz, Esat: **Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**, 3. Bsm. İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003.

Korkmaz, Esat: **Kerbela Kıyımın Düşündürdükleri**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37.

Köprülü, M. Fuad: **"Bektasilik"** İ. A., C. 2.

Kurumehmet, Meryem: **"XVIII. YY. Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî) Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni"**, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Kutlu, Sönmez: **"Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Otorodoksi veya Metodoksi"**, İslamiyât, C. VI, Ankara, Avrasya Yayıncılık, 2003.

Leblebeci, Abuzer: **"Babailer Hareketi Üzerine",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart-1999, Say. 31.

Melikoff, Irene: **Hacı Bektaş' ın Tarihsel Kimliği**, Haz. İbrahim Bahadır, Ankara, Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003.

Melikoff, Irene: **"Alevi Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri Bektaşi-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27.

Melikoff, Irene: **Uyur İdik Uyardılar: Alevilik Bektaşilik Araştırmaları**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1993.

Merçil, Erdoğan: **"Buveyhiler"**, D.İ.A., C. VI.

Muhammed, Mustafa: **"İsmailiyye"**, D.İ.A., C. XXIII.

Noyan, Bedri: **Bektaşilik Alevilik Nedir?,** Ankara, Doğuş Matbaası, 1985.

Ocak, Ahmet Yaşar: **Babailer isyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, 2. Bsm., İstanbul, Dergah Yayınları, 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar: **Türk Sufiliğine Bakışlar: Türkiye' de Tarihin Saptırılması Sürecinde**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar: **"Alevi"**, D.İ.A., C. II.

Ocak, Ahmet Yaşar: **"Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu' da İslam Heterodoksisinin Doğuşuna Kısa Bir Bakış",** Geçmişten Günümüze Alevi-Bektâşi Kültürü, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.

Ocak, Ahmet Yaşar: **“Tarihsel Terminoloji (Bektâşilik, Kızılbaşlık ve Alevilik)”,** Geçmişten Günümüze Alevi-Bektâşi Kültürü, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.

Ocak, Ahmet Yaşar: **“ Babailik”,** DİA., C. IV.

Ocak, Ahmet Yaşar: **“Alevilik Bektaşilik Hakkında Son Yayınlar Üzerine (1990) Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler I”**, Tarih ve Toplum, C. XVI, say. 91, İstanbul, İletişim yayınları, 1991

Ocak, Ahmet Yaşar: **“Baba İshak”**, DİA, C. IV.

Ocak, Ahmet Yaşar: **“XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesiyanik Hareketlerin Bir Tahlil Denemesi”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1999, Say. 34.

Okumuş, Ejder: **“Alevilerde Kurban Bayramı Kurbanı-Türkmenhacı Köyü Örneği-"** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. 7, Say. 1.

Onat, Hasan **“İbahiyye”,** D.İ.A., C. 19.

Öz, Baki: **“İki ayrı Hz. Ali mi?”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29.

Öz, Baki: **Aleviliğin Tarihsel Konumu,** İstanbul, Der Yayınları, 1995.

Öz, Baki: **Alevilik Tarihinden İzler,** İstanbul, Can Yayınları, 1994.

Öz, Baki: **“Anadolu Aleviliği' nin Kültürel-İnançsal Kaynakalrı ”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1996, Say. 19.

Öz, Gülağ: **“Pir Sultan Abdal’ın Yetiştiği Toplumsal Düzen”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1993, Say. 7.

Öz, Mustafa: **“İmamiyye”**, D.İ.A., C. XXII.

Özbey**,** Hasan Basri: **“Cumhuriyet Devrimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı ‘ DİN POLİSİ’”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak/Şubat-1997, Say. 25.

Özel, Veyis: **“Alevilik, Perspektifler, Öngörüller”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ocak-1995, Say. 13.

Özmen, İsmet: **“Aleviliğin Yeri ve Olgusu”,** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-2000, say. 38.

Rezûk, Muhammed: **“İdrîsîler”,** D.İ.A., C. XXI.

San, Veli: **“Din Şurası”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1993, Say.10.

Sarıkaya, M. Saffet: **“Türkiye’de Alevilik ve Bektaşiliğin Oluşumu”,** Anadolu’da Aleviliğin Dünü Bugünü, Proje Yön. Halil İbrahim Bulut, Adapazarı, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.

Sarıkaya, M. Saffet: **Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı,** İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2003

Seyyid- Beksaç, E.Fuâd- A.Engin: **“Fâtımîler”,** D.İ.A., C. VII.

Subaşı, Necdet: **“Anadolu Aleviliği Üzerine”,** Bilimname, ed. Ali Toksar, Kayseri, İBAV, 2003, C.1, Say. 1.

Sümer, Ali: **“Alevi Bektaşi İnancında Hz. Ali Kültü**”, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım-1998, Say. 29.

Sümer, Ali: **"Yunus Emre"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1999, Say. 32.

Sümer, Ali: **"Hacı Bektaş Veli",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran-1998, Say. 27.

Sümer, Ali: **"Nevruz' un Anadolu' daki Uygulanışı ve Tarihi Kaynakları",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37.

Sümer, Faruk: **Safevi Devleti' nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, 1976.

Şahhüseyinoğlu, H. Nedim: **"Anadolu Aleviliği",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1993, Say. 10.

Şahin, Enver Cemal: **"Kalender Çelebi ve Ayaklanması",** Çevrimiçi: http://www.psakd.org/yazarlar/kalender_celebi_ayaklanmasi.html, (29.10.2011).

Şahin, Enver Cemal: **"On İki Hizmet"**, (Çevrimiçi) http://www.pirsultan.net/kategori.asp?KID=7&ID=65&aID=728, 12.11.2011.

Şahin, Enver Cemal: **"Şah İsmail'in Ataları, İnançsal Evrimleri ve Kızılbaşlar Üzerindeki Etkileri",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Eylül/Ekim-2001, Say. 46.

Şahin, Enver Cemal: **"Tarih, Kerbelâ'yı Nasıl Bilir?",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Nisan-2000, Say. 37.

Şahin, Haşim: **"İdrisiler",** İslam Tarihi ve Medeniyeti-II, ed. Cengiz Tomar, Eskişehir, 2011.

Şahin, Şemsettin: **"Alevini Kültürünü Nasıl Tanımlamalı"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Haziran -2000, Say.38.

Şanlı, Yaşar: **"Cem Dergisi'nde Sunulan Alevilik",** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2005.

Şeker, Mehmet: **"Alevi Kavramı",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1999, Say. 35.

Şener, Cemal: **Şaha Doğru Giden Kervan: Alevilik Nedir?**, İstanbul, Şahkulu sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1997.

Şener, Cemal: **Şeriat ve Alevilik**, İstanbul, Ant Yayınları, 1995.

Şeyh Safiyeddin Erdebili İshak İbni Cebrail: **Makalat Şeyh Safi Buyruğu,** Haz. Sönmez Kutlu, Nizamettin Parlak, İstanbul, Horasan Yayınları, 2008.

Tamay, Sedat: **Bir İbadet Ritüeli Olarak "Semah" ve Tahtacı Turnalar Semahının Halk Bilimi ve Müzik Bilimi,** Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, Köln, Say. 1.

Tanrıkorur, Barihüda: **"Mevleviyye",** D.İ.A., C. XIX.

Tekin, Abdullah: **"Onlar ki",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim-1999, Say. 34.

Tekin, Nergishan: **Türklük ve Alevilik-Bektaşilik**, İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.

Timuroğlu, Vecihi: **"Sivas Olayları Üzerine Bir Deneme"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33.

Tosun, Bektaş: **"Kavramlarla Alevilik",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mart-1999, Say. 31.

Tunç, Zekiye: **“Şamanizm Üzerine Bir Araştırma”**, Fırat Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007.

Turan-Yıldız,Ahmet-Harun: **“Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği”,** OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2008, say: 26-27 (Birleşik Sayı).

Uçar, Ramazan: **“Bir Fenomen Olarak Ayin-i Cem (Sosyolojik Bir Yaklaşım)”,** Dini Araştırmalar, C.7, Ankara, Sa-Ba Ofset Ltd. Şti, Say. 19.

Uçar, Ramazan: **Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşilik -Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma,** İstanbul, Aziz andaç Yayınları, 2006.

Uludağ, Süleyman: **“Abdal”**, D.İ.A., C. I.

Uludağ, Süleyman: **“Halvet”**, D.İ.A., C. XV.

Üçer, Cenksu: **Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2005.

Üzüm, İlyas: **Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik**, İstanbul, İsam Yayınları, 2007.

Üzüm, İlyas: **“Kızılbaş”,** DİA, C. 25.

Üzüm, İlyas: **Günümüz Aleviliği**, İstanbul, İsam, 1997.

Üzüm, İlyas: **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’ de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler,** İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.

Yağcı, Öner: **“Tarihin, Bilinçli, Önderi ve Edebiyatın Güçlü, Etkin, Lirik, Didaktik Şairi: Şah İsmail Hatayi”**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Eylül/Ekim-2001, Say. 46.

Yağcı, Öner: **1993'ten 1999'a Sivas Katliamı**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33.

Yalçın, Soner: **"Aleviler Milliyetçi Olamaz ",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1992, Say. 4.

Yaman, Ali **"Anadolu Alevileri'nde Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik Kurumlarından Kültürel Organizasyonlara"**, Haz. İbrahim Bahadır, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ekim/Kasım/Aralık-2003, Say. 55.

Yaman, Ali: **Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi**, Nokta Yayınları, İstanbul, 2007.

Yaman, Mehmet: **Alevilik: İnanç-Edep-Erkan**, İstanbul, Ufuk Reklamcılık, 5. Bs. 2007.

Yaman, Mehmet: **Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu**, İstanbul, Ufuk Matbaası, 1994.

Yavaşlı, Aydoğan: **"Öldük mü Yoksa?"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33

Yavuz, Yusuf Şevki: **"Hulul"**, D.İ.A., C. XVIII.

Yıldırım, Ali: **"Alevilik 21. Yüzyılda Ölen Bir Kültür mü Olacak**?", Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1998, Say. 26.

Yıldırım, Ali: **"Tutar Zülfikar'ı Kırarım Ali**", Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Kasım -1998, Say. 29.

Yıldız, Harun: **Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2004.

Yılmaz, Ali: **Sivas Davaları**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Temmuz-1999, Say. 33.

Yılmaz, Duran: **"Anadolu'da Alevi ve Türkmenler",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Aralık-1992.

Yılmaz, Necati: **"Alevilerin Demokrasi Yürüyüşünün Ardından"**, Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Ağustos-1998, Say. 28.

Yılmaz, Necati: **"Alevi Kimliğinin Tanınması İçin Örgütlü Güç Şarttır",** Pir Sultan Abdal Kültür Sanat Dergisi, Mayıs-1998, Say. 26.